

HRVATSKO PROLJEĆE U DALMACIJI

Milat, Karla

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:795931>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

Diplomski rad:

HRVATSKO PROLJEĆE U DALMACIJI

Karla Milat

Split, 2022. godina

ODSJEK ZA POVIJEST

STUDIJ POVIJESTI

Hrvatska povijest nakon 1945. godine

HRVATSKO PROLJEĆE U DALMACIJI

Studentica: Karla Milat

Mentor: prof. dr. sc. Aleksandar Jakir

Split, rujan 2022.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. UZROCI HRVATSKOG PROLJEĆA.....	4
2.1 GOSPODARSKO PITANJE.....	4
2.2 NACIONALNO PITANJE I RAVNOPRAVNOST.....	8
2.3 JEZIČNO PITANJE I IDENTITET.....	11
3. HRVATSKO PROLJEĆE.....	16
3.1 X. SJEDNICA CK SKH.....	21
3.2 MATICA HRVATSKA I HRVATSKO PROLJEĆE.....	27
3.3 STUDENTSKI POKRET.....	30
4. SLOM HRVATSKOG PROLJEĆA.....	33
4.1 SJEDNICA U KARAĐORĐEVU – SJEČA HRVATSKOG PARTIJSKOG RUKOVODSTVA.....	37
4.2 UHIĆENJA, MONTIRANI SUDSKI PROCESI I PROGONI.....	39
5. HRVATSKO PROLJEĆE U DALMACIJI.....	44
5.1 ZADARSKO PROLJEĆE.....	45
5.2 SPLITSKO PROLJEĆE.....	54
5.3 SINJ I HRVATSKO PROLJEĆE.....	63
5.4 DJELOVANJE MATICE HRVATSKE U DUBROVNIKU.....	70
6. SJEĆANJA DALMATINSKIH PROLJEĆARA.....	74
6.1 HRVATSKO PROLJEĆE U BLATU NA KORČULI.....	74
6.2 HRVATSKO PROLJEĆE U OMIŠU.....	77
6.3 HRVATSKO PROLJEĆE U TROGIRU.....	79
7. ZAKLJUČAK.....	81
SAŽETAK.....	82
SUMMARY.....	83
8. POPIS LITERATURE.....	84
9. POPIS MREŽNIH STRANICA.....	87
10. POPIS PRILOGA.....	89

1. UVOD

Nakon Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji je prevladavao poslijeratni centralizam i unitarizam kojeg je zagovarala Srbija, hrvatski unitaristi, Komunistička partija, Jugoslavenska narodna armija i Uprava državne bezbjednosti. Zagovaralo se jugoslavensko zajedništvo, koje je potiskivalo ono nacionalno svake jugoslavenske republike. Edvard Kardelj je 1957. godine upozorio da se u uvjetima centralizma u državnoj vlasti javlja srpski hegemonizam koji će nauditi novoj Jugoslaviji.¹ Nije bio daleko od istine.

Već 60-ih godina u Jugoslaviji dolazi do gospodarske krize. Industrija i poljoprivreda doživljavaju stagnaciju, dolazi od inflacije, raste nezaposlenost te se javljaju i drugi ekonomski problemi. Hrvatska i Slovenija, dvije najbogatije i najrazvijenije republike SFRJ-a su morale davati sredstva nerazvijenijim republikama, poput Srbije i Makedonije. Također su sve devize hrvatskih građana, koje su zarađene u inozemstvu, išle u Beograd. Kako bi riješili navedene probleme, komunističke vlasti stvaraju privrednu reformu kojom bi spasili gospodarstvo. Ni sama reforma nije poboljšala situaciju već je stvorila sve veći jaz i političke probleme među navedenim republikama.

Veliki problemi su se javljali i u nacionalnoj strukturi zaposlenih u poduzećima, JNA, Centralnim komitetima, UDB-i i sl. Većinu su, čak i u Hrvatskoj, činili Srbi. Hrvati su prednjačili jedino u strukturi sumnjivih i režimu neprijateljskih osoba. Mnogi hrvatski mladići nisu mogli upisati vojnu školu ili nisu bili primljeni u vojsku zbog prošlosti svojih očeva ili djedova. Ipak, jedan od glavnih problema toga razdoblja je bilo pitanje jezika. Unatoč odredbama AVNOJ-a da se sve odluke AVNOJ-a, sve naredbe i proglašeni moraju objavljivati na četiri jezika, srpskom, hrvatskom, slovenskom i makedonskom, ipak je prevladavao srpskohrvatski jezik. 1954. godine dolazi do potpisivanja *Novosadskog sporazuma*, prema kojem postoji jedan jedinstveni jezik s dvije varijante: srpskohrvatskom i hrvatskosrpskom. Kako bi se riješilo pitanje jezika, Novosadskim sporazumom je predloženo da se stvori zajednička terminologija. Međutim, u pravopisu se nalazila samo srpska terminologija. Knjige nisu tiskane na hrvatskom jeziku, u JNA se nije govorilo hrvatskim jezikom, čak se ni časopisi nisu prevodili na hrvatski. To je izazvalo nezadovoljstvo hrvatskih intelektualaca. 1967. godine je objavljena *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, kojom su se hrvatski intelektualci zauzeli za hrvatski jezik.

¹ Obad, S. Hrvatsko proljeće godine 1971. (Uz 30. obljenicu), *ZADARSKA SMOTRA*, 5 – 6, 2001., str. 144 - 145

U istom se razdoblju u CK SKH počinju javljati dvije struje: reformisti, liberalni komunisti, mlade snage koje traže samoupravljanje, veću autonomiju republika, politiku čistog računa te stari komunisti koji se zalažu za centralizam. Krajem 60-ih i početkom 70-ih dolazi do smjene u vrhu SKH te na vodeća politička mjesta dolaze mladi komunisti, intelektualci, reformisti koji se zalažu za demokratizaciju Jugoslavije. Oni su bili predvođeni Savkom Dabčević-Kučar, Mikom Tripalom, Perom Pirkerom i ostalima. Njihovo političko djelovanje za dobrobit Hrvatske je probudilo nacionalizam u hrvatskom narodu. Ubrzo dobivaju podršku od Matice hrvatske, Društva hrvatskih književnika, studenata Sveučilišta u Zagrebu, ali i samog hrvatskog naroda. Svi ovi aspekti hrvatskog društva, reformisti unutar CK SKH, intelektualci okupljeni oko Matice hrvatske i hrvatski studenti predstavljaju tri središta hrvatskog nacionalnog pokreta poznatog u historiografiji pod nazivom Hrvatsko proljeće. Hrvatsko proljeće je masovan pokret koji je obuhvatio svaki dio hrvatskog društva. Započeo je objavom *Deklaracije* 1967. godine, a zaustavljen je sječom hrvatskog političkog rukovodstva u Karađorđevu krajem 1971. godine. Ubrzo nakon toga su uslijedile smjene, progoni i uhićenja, zajedno s montiranim sudskim procesima.

Iako je centar svih ovih zbivanja bio Zagreb i kontinentalna Hrvatska, Dalmaciju je isto zahvatio hrvatski nacionalni pokret. Po svim većim i manjim mjestima su se osnivali ogranci Matice hrvatske, studenti su se masovno učlanjivali u SKH u svojim mjestima ne bi li tako mogli napraviti promjene koje će osigurati boljitak Hrvatske i njezinog naroda. Izlazili su časopisi koji su ljudima omogućili slobodnije izražavanje, organizirane su razne tribine i skupovi na kojima se raspravljalo o aktualnim problemima u državi. Također su gradove u Dalmaciji posjećivali S. Dabčević-Kučar i M. Tripalo te su svi posjeti dočekani s oduševljenjem naroda. Ali kao i u Zagrebu, i u Dalmaciji su pojedinci nakon Karađorđeva bili smijenjeni, kažnjavani, zatvarani. Mnogima od njih je trebalo dugo vremena da se ponovo zaposle, dok neki od njih nikad više nisu našli posao. Etiketirani su kao državni neprijatelji.

O svemu ovome će biti riječi u ovom diplomskom radu. U prvim poglavljima će se detaljnije opisati glavne uzroke Hrvatskog proljeća: gospodarsko, nacionalno i jezično pitanje. Nadalje, u sljedećem poglavlju će se dati definicija samog Hrvatskog proljeća, kao i njegov vremenski okvir. Nakon toga će se opisati djelovanje triju središta Hrvatskog proljeća: reformista unutar CK SKH, Matice hrvatske i hrvatskih studenata. Svako od ovih središta će se detaljno opisati te će se objasniti koja je bila njihova uloga u Hrvatskom proljeću.

Sljedeće poglavlje će biti posvećeno razlozima zbog kojih je došlo do sloma Hrvatskog proljeća. Objasniti će se kako je i zbog čega Josip Broz Tito promijenio svoj odnos prema

hrvatskom političkom rukovodstvu i odlučio im uskratiti svoju potporu. Objasniti će se što se dogodilo u prosincu 1971. godine na sastanku u Karađorđevu i kako je došlo do sječe hrvatskog političkog rukovodstva. Zatim će biti riječi o progonima, uhićenjima i montiranim sudskim procesima koji su uslijedili nakon Karađorđeva. Navest će se informacije o uhićenjima Matičara, voditelja studentskog pokreta te o izbacivanju i smjenama članova SKH.

Drugi dio ovog diplomskog rada je posvećen Hrvatskom proljeću u Dalmaciji. Kroz dalmatinske gradove Zadar, Split, Sinj i Dubrovnik će se dati prikaz Hrvatskog proljeća u Dalmaciji: koliki je odjek ono imalo, tko je bio nositelj pokreta, je li se razlikovalo od Zagreba i dr. U Zadru je situacija bila slična kao i u Zagrebu: zajedno su djelovali članovi SKH, studenti i članovi Matice hrvatske. U Splitu je pak Matica hrvatska bila najmanje upletena u nacionalno djelovanje. Studenti su predvodili hrvatski nacionalni pokret u Splitu, a na buđenje nacionalnog osjećaja je utjecala i Katolička crkva. U Sinju i Dubrovniku je Matica hrvatska bila ta koja je otvaranjem svojih ogranaka započela nacionalističko djelovanje. Također će se iznijeti i slika događaja koji su uslijedili u tim gradovima nakon sloma i sjednice u Karađorđevu. Kroz mnoga svjedočanstva će se detaljno opisati kako su izgledala uhićenja i suđenja dalmatinskim proljećarima. Posljednje poglavlje ovog rada je posvećeno djelovanju pojedinaca u tri manja dalmatinska grada i mjesta: Blatu na otoku Korčuli, Omišu i Trogiru. U tom poglavlju će se prenijeti sjećanja pojedinaca na Hrvatsko proljeće, kako se odvijalo u njihovim gradovima i kakav je njihov život bio nakon sloma.

2. UZROCI HRVATSKOG PROLJEĆA

2.1 GOSPODARSKO PITANJE

Kao jedan od glavnih uzroka Hrvatskog proljeća se uzimaju gospodarski problemi u kojima se 60-ih godina 20. stoljeća nalazila kako Jugoslavija, tako i Hrvatska. 1950-ih godina se u Jugoslaviji javio revolucionarni centralizam. Dušan Bilandžić revolucionarni centralizam opisuje ovako: „Revolucionarni centralizam bio je u prvom poslijeratnom razdoblju sredstvo revolucionarnog razvoja i u tom smislu sredstvo i jamac nacionalne ravnopravnosti u kontekstu opasnosti od restauracije neravnopravnosti odnosa“. Za probleme koji su se javljali u nerazvijenijim republikama Jugoslavije, kao što su Makedonija i Kosovo, centralizam je bio jedino rješenje. Bez centralizacije i akumulacije za te republike nema razvoja.² Godine 1965. se odlučuje da će se problemi jugoslavenskog gospodarstva pokušati riješiti gospodarskom reformom. Prije same reforme, Srbija i Makedonija su tražile da se usvoje prethodne obveze kojima će se izjednačiti sa Slovenijom i Hrvatskom u pogledu gospodarskog razvoja. Hrvatska i Slovenija su, zbog Titova pritiska, pristale na to. Međutim, ogromni objekti koji su se gradili u Srbiji i Makedoniji su brzo potrošili ta sredstva te su zahtijevali nova. Hrvatska na to nije mogla pristati.³ Hrvatsko se vodstvo suprotstavljalo prelijevanju sredstava iz razvijenijih republika u nerazvijenije. To bi značilo da bi Hrvatska, kao razvijenija republika Jugoslavije, morala davati sredstva nerazvijenijim republikama, kao što je primjerice Makedonija. Jedini fond iz kojega je Hrvatska dobivala više nego što je sama davala je bio fond za boračka pitanja. Međutim, i tu se Hrvatska zalagala za decentralizaciju. U SKH su se pristaše reformne struje borili protiv prelijevanja hrvatske akumulacije, ali i za veću samostalnost republika unutar Jugoslavije. Ogorčenost koja je rasla u bogatijim republikama, Sloveniji i Hrvatskoj, bila je izazvana obvezom da se određeni postotak zarađenih deviza mora odlagati u Narodnu banku Jugoslavije u Beogradu. Smatrali su da time vlastite devize, kao i drugu zaradu koja ne ostaje u njihovim republikama, moraju žrtvovati kako bi se pomoglo tim manje razvijenim republikama. Iz Srbije su na takve optužbe odgovarali da je njihova republika nakon 1948. godine bila žrtva politike jer se tada, zbog sigurnosnih razloga, nije ulagalo u Srbiju.

Kao vrhunac ovog sukoba se smatra 1971. godina. Jugoslavensko je vodstvo tada bilo rastrgano između dviju struja: onih koji su se zalagali za to da sredstva ostaju u republici gdje

² Bilandžić, D. *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 398

³ Dodan, Š. *Događaji prije državnog udara u Karađorđevu*. U: *Nepoznata istina o crnom danu za hrvatske domoljube 11. siječnja 1972., o udaru na Maticu hrvatsku i Hrvatsko proljeće, o Hrvatskoj danas*, ur. Pavletić, V., Pešorda, M., „Antun Gustav Matoš“, Samobor, 2002., str. 88

su i stvorena te onih koji su isticali važnost međusobne pomoći i solidarnosti dok se te nerazvijene republike ne razviju.⁴

Budući da je Hrvatska zaostajala za ostalim republikama u gospodarskom pogledu, njezin se politički vrh zalagao za prenošenje saveznog kapitala na republike, općine i poduzeća. Tako se u Hrvatskoj, a samim time i u Jugoslaviji počinju javljati dvije političke snage. U Beogradu su zagovarale centralizam, dok su u Hrvatskoj i Sloveniji zagovarale samoupravljanje.⁵

Sveučilišni profesor u Zagrebu, Marko Veselica, zaključio je da je Srbija imala dva puta veći udio u novim investicijama nego u formiranju narodnog dohotka. U istoj usporedbi, Hrvatska je imala tri puta manji udio od Srbije. Hrvatski ekonomist Šime Đodan je isticao kako je Hrvatska od 1918. do 1988. godine imala najnižu stopu investicija, a najveću stopu emigracija te shodno tome najnižu stopu nataliteta. Također je i Franjo Tuđman, smijenjeni ravnatelj Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske te umirovljeni general, naglašavao kako je taj devizni režim bio način kojim se izrabljivalo hrvatsko gospodarstvo. Postoje i drugi primjeri štetnih odluka za Hrvatsku kao što su preseljenje autoindustrije i slabo ulaganje u jadranske luke. To je rezultiralo slabijim zapošljavanjem u Hrvatskoj.⁶ Istraživanja za razdoblje od 1946. do 1960. godine svjedoče o konstantnom padu i istrošenosti industrijskih kapaciteta u Hrvatskoj u usporedbi s jugoslavenskim prosjekom. Prema statističkim podacima, od 1953. do 1959. godine jugoslavensko gospodarstvo je poraslo za 202,8%, dok je u Hrvatskoj poraslo za svega 19%. I dok je u Srbiji rastao udio u investicijama, u drugim republikama, uključujući Hrvatsku, je padao. Od 1947. do 1952. godine je po investicijama Hrvatska bila iznad prosjeka Jugoslavije te je sudjelovala u investicijama sa 26%. Međutim, od 1952. do 1958. godine je taj udio pao na 22%.⁷

D. Bilandžić je također isticao kako se razvijene republike, Hrvatska i Slovenija, nisu mirile s centralizacijom u gospodarstvu jer su znali da ona, s jedne strane, predstavlja ekonomsku pogodbu za „veliko-državni hegemonizam“. S druge strane, republikama oduzima ekonomsku suverenost.⁸

⁴ Ivković, D. *Uloga i djelovanje Matice hrvatske tijekom hrvatskog proljeća* [Diplomski rad]. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet; 2015 [pristupljeno 05.06.2022.] Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:695013>, str. 7 – 8

⁵ Obad, S. 2001., str. 145

⁶ Ivković, D. 2015., str. 8

⁷ Radelić, Z. *Hrvatska u Jugoslaviji (1945. - 1991.) - Od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 350

⁸ Bilandžić, D. 1999., str. 467

1961. godine su se počeli javljati znakovi usporavanja ekonomske aktivnosti te dolazi do sve bržeg rasta razine cijena i sve je prisutnija nelikvidnost poduzeća. Kada poduzeća posluju s gubitkom dolazi do likvidacije, što znači da poduzeća prestaju postojati. U ovom slučaju to nije bilo tako. U političkim krugovima se počelo javljati mišljenje kako će tržište funkcionirati puno bolje ako poduzeća budu sama odgovorna za donošenje odluka kao i za snošenje posljedica istih. Također se smatralo da se mora zaboraviti praksa da će država pokrivati sve gubitke koja poduzeća budu imala. Do prvih otpuštanja radnika nakon Drugog svjetskog rata dolazi u proljeće 1961. godine.⁹ U razdoblju od 1960. do 1964. godine je uvoz rastao po stopi od 27%,¹⁰ planirala stopa gospodarstva za razdoblje od 1961. do 1965. godine je iznosila 11,4%, dok je u stvarnosti iznosila svega 6,6%. U razdoblju od 1957. do 1961. godine je ova stopa iznosila 12,6%. Sve ovo zajedno su bili indikatori ekonomske stagnacije za koju se moralo naći rješenje.¹¹

Kao rješenje navedenih ekonomskih problema, 1965. godine je donesena društveno – ekonomska reforma koja se sastojala od niza manjih mjera donesenih od 1964. do 1967. godine.¹² Kao jedan od glavnih argumenata za provođenje privredne reforme se navodilo da je Jugoslavija postepeno počela poprimati karakteristike razvijenije ekonomije.¹³

Privredna reforma je dovela do smanjivanja carinske zaštite, poskupljenja uvoza i sve većeg poticanja izvoza. Također je došlo i do restrikcija investicijske potrošnje, smanjenja poreza i još nekih privrednih obveza. Kako bi se stabilizirale cijene uvedene su i restriktivne mjere i provedena je stagnacija privrede. Industrijska proizvodnja je naglo stagnirala, ali su brodogradnja, kemijska industrija i industrija nafte, papira i elektroenergije doživjele porast. Poljoprivreda je, međutim, zabilježila još veću stagnaciju.¹⁴ Iako je reforma dovela do smanjena investicija i inflacije, do povećanja dohotka zaposlenih, dovela je i do pada zaposlenosti. 1967. godine je zabilježen 1% manje zaposlenih nego 1964. godine, a 1968. godine je broj nezaposlenih bio za 47% veći nego 1964. godine. Jaz između ekonomski nerazvijenih jugoistočnih dijelova zemlje i razvijenijih sjeverozapadnih republika se produbio.¹⁵ Osim

⁹ Radelić, Z. 2006., str. 331.

¹⁰ Sekulić, D. *Tržište, planiranje i samoupravljanje. Proturječnosti, sukob i razvoj*, Globus, Zagreb, 1985., str. 148

¹¹ Bićanić, R. *Economic Policy in Socialist Yugoslavia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1973., str. 61

¹² Sekulić, D. 1985., str. 149

¹³ Bićanić, R. 1973., str. 177

¹⁴ Jakir, A. Nemoguća misija i početak kraja? Gospodarske reforme u SFR Jugoslaviji tijekom 1960ih godina, *POGLEDI 4. Iz hrvatske povijesti 20. stoljeća – Iz hrvatske zgodovine 20. stoletja*, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 2012., str. 100 – 101

¹⁵ Ibid, 101.

navedenog, povećale su se socijalne razlike u društvu, kao i vanjski dug zemlje. To je dovelo do porasta tenzija u politici kojih je u tom razdoblju već bilo previše, a sve zajedno je rezultiralo velikim brojem radničkih štrajkova u raznim poduzećima i sveopćim nezadovoljstvom ljudi.

Zbog povećane nezaposlenosti 1968. godine se počinju javljati demonstracije na Sveučilištu, a studenti traže da im se u demonstracijama pridruže i radnici. Naposljetku na ulice izlazi milicija, a studenti se povlače na fakultete. Traži se ukidanje nezaposlenosti i društvene nejednakosti kao i demokratizacija političkog života.¹⁶

Oblast	Zagreb	Beograd
Ukupno	39,9	140,4
Proizvodni i fiksni fondovi	48,9	85,5
Industrija	15,8	22,7
Poljodjelstvo	3,6	6,1
Promet i veze	18,6	35,0
Ostalo	10,9	21,6
Neproizvodni fiksni fondovi	-9,0	54,9
Stambene zgrade	-8,3	26,9
Ostalo	-0,7	28,0

Tablica 1: Usporedba neto investicija u Zagrebu i Beogradu u prva dva petogodišnja plana, u milijardama dinara i cijenama iz 1953.

¹⁶ Obad, S. 2001., str. 146

2.2 NACIONALNO PITANJE I RAVNOPRAVNOST

Miko Tripalo ističe kako su se u Hrvatskoj, u drugoj polovici 20. stoljeća, vodile mnoge rasprave o nacionalnom pitanju. U Jugoslaviji nijedna republika nije bila potpuno nacionalno homogena, ali ipak je u svakoj republici postojala matična nacija. Prema podacima iz 1961. godine u Hrvatskoj je od ukupnog broja stanovništva 80% Hrvata. Kada se govori o nacionalnoj državnosti, u Hrvatskoj je to izraz prava hrvatskog naroda na svoju državu i pravo naroda na samoopredjeljenje te pravo na stvaranje svoje nacionalne države. Međutim, kako ističe Tripalo, Hrvatska nije bila država samo za Hrvate. SR Hrvatska bila država u kojoj su i Hrvati i Srbi imali svoju državu. U tom pogledu je bilo izuzetno bitno i od velike važnosti da se provodi načelo proporcionalnog zastupništva u odgovarajućim predstavničkim i političkim organima republike, s ciljem ostvarivanja ravnopravnosti i nacionalnih prava. Unatoč tome, u nekim organima, službama i rukovodstvima, pa i u samom SKH, nacionalna je struktura bila izrazito nepovoljna i išla je na štetu Hrvata u Republici.¹⁷

U Hrvatskoj je u UDB-i bilo zaposleno samo 20% Hrvata, u policiji 30%, dok je Srba, po procjenama mnogih autora, bilo gotovo 80%. Problemi s nacionalnom i republičkom strukturom postojali i u saveznim institucijama, gdje su Srbi također prevladavali. Podaci koji govore o strukturi časnika također potvrđuju najnepovoljniju strukturu za Hrvate. Krajem 60-ih godina i početkom 70-ih, Srbi i Crnogorci su, na udio od 42% stanovništva, imali više od 67% generala i časnika, 70% sastava Udbe i 80% dužnosnika u saveznim institucijama. Bitno je naglasiti kako je vojni poziv bio popularniji među Srbima, pogotovo među Srbima u Hrvatskoj te u Bosni i Hercegovini. Prepreku za vojno školovanje su mnogima predstavljali njihovi preci. Smatrani su sumnjivima ako su njihovi djedovi ili pak očevi prije rata surađivali s građanskim strankama, a u samome ratu s neprijateljima.

Prema podacima koje navodi Zdenko Radelić, namjerno se sprječavalo uključivanje većeg broja Hrvata u policiju i vojsku. 1967. godine je postotak vojnih đaka Srba bio za 20,62% veći od udjela Srba u stanovništvu Jugoslavije. Za Hrvate je taj postotak bio negativan za 9,44%, a za Slovence za 5%. Godine 1969. je od 997 primljenih u sve vojne škole u Jugoslaviji bilo 429 Srba i svega 135 Hrvata. Informativna djelatnost se ubrajala među vrlo važne djelatnosti sa stajališta nacionalne ravnopravnosti u jednostranačkom i federalnom sustavu. Osobitu ulogu u tome je imao Tanjug, jugoslavenska državna agencija, u kojoj su prevladavali Srbi i Crnogorci te su imali preko 74%. Hrvati su u Tanjugu imali samo 14%. Jedino mjesto na

¹⁷ Tripalo, M. *Hrvatsko proljeće*, Globus, Zagreb, 1990., str. 136 - 137

kojem su Hrvati predvodili, sa skoro 74%, je bila struktura sumnjivih i režimu neprijateljskih osoba. S oko 16% su slijedili muslimani, a Srba je bilo najmanje, s oko 15%. Prema nekim uvjerenjima, jugoslavenstvo je bila samo krinka velikosrpstvu.¹⁸

Kada se govori o pitanju nacionalnosti treba spomenuti i iskazivanje hrvatskih nacionalnih odnosa u javnosti. Iako je to bio proces koji je išao sporo i sramežljivo, ipak se događao. Primjerice, u prvom statutu Matice iseljenika Hrvatske, iz 1951. godine, stoji kako se ne smije isticati nacionalno već se spominju izrazi poput „naši iseljenici“ i „naši ljudi“. Taj pristup izbjegavanja izravnog imenovanja hrvatskih imena je bio odbojan mnogim Hrvatima u emigraciji. Zbog toga je došlo do promjena u statutu Matice iseljenika Hrvatske pod vodstvom Većeslava Holjevca. U tom novom statutu se naglašava kako se veze održavaju s „hrvatskim iseljenicima“ ili „iseljenicima hrvatske narodnosti“. Partijskom se rukovodstvu ovo nije sviđelo zbog čega je Komisija Izvršnog komiteta CK KPH 1967. godine osudila kao neprimjeren naslov proglašenja Matice iseljenika Hrvatske iz 1964. godine, *Svim hrvatskim iseljenicima i ostalim jugoslavenskim građanima na privremenom radu u inozemstvu*. Smatrali su kako se pretjeruje s isticanjem hrvatska na račun jugoslavenskog jedinstva. Osim navedenoga, kao način iskazivanja hrvatske nacionalnosti su zabilježene i hrvatske rodoljubne pjesme koje su se pjevale na nekim prigodama. Neke od tih pjesama su *Ustaj bane Jelačiću*, *Hrvatska te zove*, *Još Hrvatska ni propala*, *Rajska djevo, kraljice Hrvata* i slično. Prema nekim svjedočanstvima, u zatvoru se moglo završiti zbog pjevanja izvornog teksta domoljubne pjesme *Marijane, Marijane* kao i hrvatske himne *Lijepa naša*. Vlasti su smatrale kako su ovo nacionalističke pjesme, a isticanje nacionalnoga je bilo prihvatljivo dok je bilo pod partijskim nadzorom.¹⁹

¹⁸ Radelić, Z. 2006., str. 394 – 401

¹⁹ Ibid 2006., str. 351 – 352

Nacionalnost	1945.	1954.	1959.	1962.	1969.	Razlika 1953. : 1959.	Razlika 1961. : 1962.	Razlika 1961. : 1969.
Crnogorci	9,20	11,10	9,90	9,80	9,00	+7,15	+7,03	+6,23
Hrvati	22,72	20,30	20,5	19,3	14,70	-2,97	-3,85	-8,45
Slovenci	9,71	7,00	7,10	8,57	5,30	-1,68	-2,07	-3,27
Srbi	50,97	56,80	57,80	59,70	60,1	+16,08	+17,62	+18,02
Ostali	3,82	1,30	1,10	1,00	6,30	-16,9	-16,79	-11,49

Tablica 2: Nacionalna struktura časnika JNA u odnosu na strukturu stanovništva 1945. - 1969. (u %)

Nacionalnost	1948.	1953.	1958.	1963.
Crnogorci	10	12	14	14
Hrvati	12	23	30	19
Jugoslaveni	1	3	5	2
Makedonci	5	10	14	12
Slovenci	8	17	21	19
Srbi	25	38	43	44
Nepoznato	2	3	4	40
Albanci	0	1	2	1
Bugari	0	0	1	0
Mađari	0	1	1	1
Turci	0	0	0	1

Tablica 3: Nacionalna struktura CK SKJ 1948. - 1963.

2.3 JEZIČNO PITANJE I IDENTITET

Jezik je najizrazitiji simbol neke nacije zbog čega su pitanja jezika države i republika uvijek bila više od lingvističkih. Tako je bilo i u Hrvatskoj.

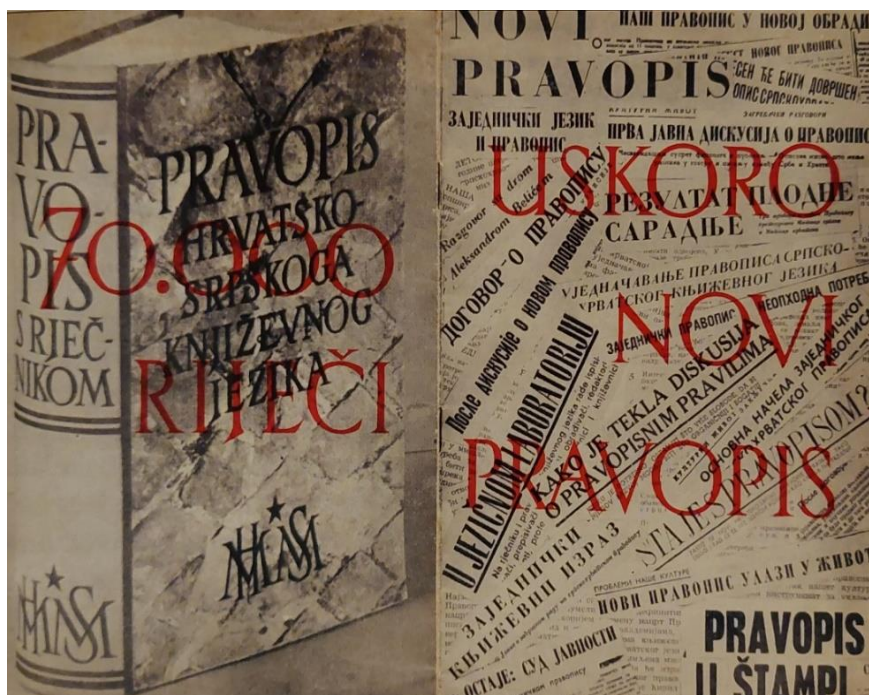
Po završetku Drugog svjetskog rata Hrvatska se našla u sklopu Federativne Republike Jugoslavije. Na drugom zasjedanju AVNOJ-a, 29. i 30. studenog 1943. godine u Jajcu, je donesena odredba da se sve odluke AVNOJ-a kao i naredbe te proglasi moraju objavljivati na četiri jezika: na srpskom, hrvatskom, slovenskom i makedonskom jeziku. Objašnjenje te odluke je glasilo ovako: „svi ovi jezici su ravnopravni na cijeloj teritoriji Jugoslavije“. Kasnije je, na ova četiri jezika, proglašen i novi Ustav. U *Službenom listu* su se tekstovi objavljeni na ta četiri jezika smatrali autentičnim. S pravnog stajališta, ovo je osiguralo hrvatskom književnom jeziku njegovo postojanje i ime te je, shodno tome, Hrvatsko filološko društvo iz Zagreba započelo pripremati novi pravopis. Godine 1952. je pokrenulo i *Jezik*, „časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika“, na čelu kojeg je bio dugogodišnji glavni urednik Ljudevit Jonke, hrvatski jezikoslovac i prevoditelj. Unatoč spomenutim ustavnim odredbama, Matica srpska iz Novog Sada je 1953. godine organizirala *Anketu o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa*. Time se zalagala za jedinstveni srpskohrvatski jezik koji bi trebao imati jedinstveni pravopis i jedinstvenu terminologiju na cijelom srpsko-hrvatskom prostoru.²⁰

Nakon osvajanja vlasti, komunisti su sustavno potiskivali mnoge iskaze tradicionalne nacionalne kulture kako bi učvrstili jugoslavensku državu. U tim nastojanjima zaštite i opstanka države, vođeni logikom većine te zemljopisnim središtem savezne administracije, se nametnuo srpski jezični standard narodima slične kulture i jezika. Ta politika jezičnog jedinstva je obuhvatila Crnogorce, Muslimane, Hrvate i Srbe, dok su Slovenci i Makedonci, kao narodi koji se nalaze izvan hrvatsko-srpskog jezičnog kruga, ostali izvan toga.²¹ Kao snažan pokušaj sve većeg zbližavanja hrvatskog i srpskog govora se ističe dogovor između hrvatskih i srpskih jezikoslovaca iz 1954. godine, poznat pod nazivom *Novosadski dogovor*. U Novom Sadu su se od 8. do 10. prosinca 1954. godine sastali hrvatski i srpski jezikoslovci, na poziv redakcije *Ljetopisa Matice srpske* i to nakon završetka ankete o hrvatskosrpskom jeziku i pravopisu među književnicima i znanstvenicima. Među hrvatskim potpisnicima tog dogovora su bili Mirko Božić, predsjednik Društva književnika Hrvatske, Marin Franičević, književnik, dr. sc. Josip Hamm, profesor, dr. sc. Mate Hraste, profesor, Ljudevit Jonke, profesor, Jure Kaštelan,

²⁰ <https://www.matica.hr/kolo/314/znacenje-deklaracije-u-povijesti-hrvatskoga-jezika-20684/> (25.6.2022.)

²¹ Radelić, Z. 2006., str. 403

književnik, i dr. sc. Zdenko Škreb, također profesor. Mnogi su hrvatski književnici pozdravili početak tog zajedničkog rješavanja pitanja zajedničkog jezika. Novosadski dogovor spominje jedinstveni jezik s dvije ravnopravne varijante: hrvatskosrpskom i srpskohrvatskom. U deset točaka je konstatirano da taj jedan jezik ima dva izgovora, ijekavski i ekavski, da se u nazivu moraju istaknuti oba njegova sastavna dijela te da su ravnopravna oba pisma, latinica i ćirilica. Također je dogovoreno da će se pristupiti i izradi zajedničkog rječnika, pravopisa kako bi se izradila zajednička terminologija. Vladimir Bakarić je kasnije izjavio kako su hrvatski predstavnici pristali na veće kompromise nego što se promišljalo u Hrvatskoj jer su smatrali da su ti prijedlozi politička direktiva i unitaristički pritisak. Prema njemu se, također, trebalo dogovoriti samo oko zajedničkog pravopisa, a ne započeti izradu zajedničkog rječnika.²²

Slika 1: Najava izlaska Pravopisa hrvatsko-srpskog književnog jezika Matice hrvatske i Matice srpske

²² Radelić, Z. 2006., str. 347 – 349

Dokument je dostavljen SIV-u (Savezno izvršno vijeće) te u republičke vlade Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore. U travnju 1967. godine, prema riječima Edvarda Kardelja, je došlo do intervencije u Ljubljani te su tražili da se poštuje Novosadski dogovor. Zbog toga je u *Ustavu*, članku 131., prihvaćeno rješenje za naziv jezika upravo prema tom dogovoru. Također nije poznato tko je intervenirao. U članku 42. stoji kako su jezici i pisma ravnopravni, a pripadnici naroda Jugoslavije imaju pravo govoriti na svom jeziku na područjima drugih republika. Iznimka je bila JNA, gdje se zapovijedanje, obuka i administracija vršila na srpsko-hrvatskom jeziku.²³ To je bio prvi službeni zahtjev da se ustavne odredbe o ravnopravnosti jezika dosljedno poštuju.

Unatoč odredbama ustava o ravnopravnosti jezika, mnogi Hrvati, ali i drugi, su smatrali kako je Novosadski dogovor pokušaj integracije južnoslavenskih naroda te kako je borba za samostalni hrvatski jezik zapravo dio borbe protiv hegemonističkog unitarizma i asimilacije Hrvata. Jedna od manifestacija unitarizma je bilo pisanje *Historije KPJ*, u kojoj nije sudjelovao nijedan Hrvat. Tiskana je na svim jezicima koji su se govorili u Jugoslaviji, osim na hrvatskom jeziku. Franjo Tuđman, ravnatelj Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, je predlagao da se tiska i na hrvatskom jeziku, međutim neki su mu članovi CK SKH rekli da je takav prijedlog bolje ne postavljati. Unatoč tome, pod njegovim vodstvom su mnogi suradnici IHRPH-a iznijeli niz kritika na nedostatke i promašaje *Pregleda istorije Saveza komunista Jugoslavije*. To je rezultiralo nizom optužbi kako je Institut nacionaliziran, ali ipak drugo izdanje knjige nikada nije izašlo. Treba svakako još spomenuti i glavno jugoslavensko glasilo *Borba*, koje se tiskalo u Beogradu na ćirilici i ekavicom. Taj zbornik se u Zagrebu prevodio na ijekavicu i latinicu. U Hrvatskoj se prigovaralo da se ne poštuje posebnost hrvatskog jezika te da su Srbi samo preuzeli latinicu, a sve ostalo, posebno znanstvena terminologija, se preuzimala iz srpskog jezika.²⁴ Nezadovoljstvo sa stanjem jezika u saveznim institucijama je najveće bilo u Hrvatskoj. Zbog toga su u Hrvatskoj započeli dogovori među hrvatskim jezikoslovcima, književnicima i intelektualcima da javno reagiraju. Tako su 17. ožujka 1967. godine u *Telegramu*, jugoslavenskim novinama za društvena i kulturna pitanja, br. 359., objavili *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Deklaraciju je potpisalo 18 kulturnih i znanstvenih ustanova u Hrvatskoj te su u njoj iznijeli svoje negativne stavove o Novosadskom dogovoru.²⁵ Cilj Deklaracije je bio da se donese ustavna promjena kojom će se izmijeniti odredba o jeziku. Deklaracija je tvrdila da se na tendenciji „unitarizma i

²³ Radelić, Z. 2006., str. 349

²⁴ Radelić, Z. 2006., str. 404

²⁵ <http://ihij.hr/iz-povijesti/deklaracija-o-nazivu-i-polozaju-hrvatskog-književnog-jezika/50/> (26.6.2002.)

hegemonizma“ pojavila koncepcija o potrebi jedinstvenog državnog jezika te je srpskom jeziku namijenjena ta uloga. To se ostvaruje putem upravnog aparata i sredstava javne i masovne komunikacija kao što su savezna glasila, Tanjug, JRTV, PTT i dr. Također se ostvaruje i putem jezične prakse u JNA, saveznoj upravi, zdravstvu itd. Zbog toga je Deklaracija tražila da se toj praksi stane na kraj i da se dvoimeni naziv „hrvatsko-srpski jezik“ ukine te uvede ime hrvatski jezik.²⁶

Glavne teze Deklaracije glase ovako:

1) Ustavnim propisom utvrditi jasnu i nedvojbenu jednakost i ravnopravnost četiriju književnih jezika: slovenskoga, hrvatskoga, srpskoga, makedonskoga. U tu svrhu treba izmijeniti formulaciju iz Ustava SFRJ, čl. 131, koja bi morala glasiti ovako: „Savezni zakoni i drugi opći akti saveznih organa objavljuju se u autentičnom tekstu na četiri književna jezika naroda Jugoslavije: srpskom, hrvatskom, slovenskom, makedonskom. U službenom saobraćaju organi federacije obvezno se drže načela ravnopravnosti svih jezika naroda Jugoslavije.” Adekvatnom formulacijom treba osigurati i prava jezika narodnosti u Jugoslaviji. Dosadašnja ustavna odredba o "srpskohrvatskom odnosno hrvatskosrpskom jeziku" svojom nepreciznošću omogućuje da se u praksi ta dva usporedna naziva shvate kao sinonimi, a ne kao temelj za ravnopravnost i hrvatskog i srpskog književnog jezika, jednako među sobom, kao i u odnosu prema jezicima ostalih jugoslavenskih naroda. Takva nejasnoća omogućuje da se u primjeni srpski književni jezik silom stvarnosti nameće kao jedinstven jezik za Srbe i Hrvate. Da je stvarnost zaista takva, dokazuju mnogobrojni primjeri, a među njima kao najnoviji nedavni Zaključci pete skupštine Saveza kompozitora Jugoslavije. Ti su zaključci objavljeni usporedno u srpskoj, slovenskoj i makedonskoj verziji kao da hrvatskoga književnoga jezika uopće nema ili kao da je istovjetan sa srpskim književnim jezikom. Potpisane ustanove i organizacije smatraju da u takvim slučajevima hrvatski narod nije zastupan i da je doveden u neravnopravan položaj. Takva se praksa ni u kojem slučaju ne može opravdati inače neosporenom znanstvenom činjenicom da hrvatski i srpski književni jezik imaju zajedničku lingvističku osnovu.

2) U skladu s gornjim zahtjevima i objašnjenjima potrebno je osigurati dosljednu primjenu hrvatskoga književnog jezika u školama, novinstvu, javnom i političkom životu, na radiju i televiziji kad se god radi o hrvatskom stanovništvu, te da službenici, nastavnici i javni radnici, bez obzira otkuda potjecali, službeno upotrebljavaju književni jezik sredine u kojoj djeluju. Ovu Deklaraciju podnosimo Saboru SRH, Saveznoj skupštini SFRJ i cjelokupnoj našoj javnosti da

²⁶ Bilandžić, D. 1999., str. 516

*se prilikom pripreme promjene Ustava izložena načela nedvosmisleno formuliraju i da se u skladu s time osigura njihova potpuna primjena u našem društvenom životu.*²⁷

Kampanju protiv Deklaracije i njezinih potpisnika je pokrenuo član CK SKH Miloš Žanko, potpredsjednik Sabora, koji je prikupio veliku količinu podataka iz političkog života te time dokazao tezu da se radi o nacionalizmu kojem se republičko partijsko vodstvo ne suprotstavlja. Nakon što je Deklaracija objavljena, beogradski književnici su u javnost izašli sa svojim dokumentom *Predlog pitanja za razmišljanje*, u kojem su se usuglasili s pravom svakog naroda da svome jeziku daje ime i da ga slobodno razvija. Tražili su da svi Hrvati i Srbi u drugim republikama dobiju pravo na svoj jezik, škole, ustanove, izdavaštvo itd. Tražili su da se u Srbiji prakticira ćirilica. Zahtjevi srpskih književnika su bili nerealni jer je bilo nemoguće zabraniti latinicu u Srbiji te natjerati Srbe u Hrvatskoj i BiH da prihvate ekavicu u svom jeziku. Tito je 26. ožujka 1967. godine u Prištini oštro napao Deklaraciju, naloživši šefovima partija Hrvatske i Srbije da koordiniraju kampanju protiv autora tog dokumenta. Ta se kampanja pretvorila u lov na vještice. Najčešće su se spominjali V. Holjevac, F. Tuđman, Z. Komarica, M. Iveković, J. Šentija i M. Krleža. Izvršni komitet CK SKH je ispitao mnoge svoje članove koji su bili potpisnici Deklaracije te ih kaznio. Od 70 članova Partije kažnjeno ih je 34, a njih 10 je isključeno iz SK. Žarištima nacionalizma su smatrani Matica hrvatska, Matica iseljenika, skupina u Savezu književnika (Petar Šegedin i dr.) i Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Iz Centralnog komiteta bio je isključen V. Holjevac, F. Tuđman iz SK i smijenjen s mjesta direktora IHRPH-a, a Krleža je ispušten iz Centralnog komiteta bez rasprave. Kraj ove akcije je plenarna sjednica CK SKH održana od 19. do 20. travnja, posvećena upravo Deklaraciji.²⁸

²⁷ <http://ihjj.hr/iz-povijesti/deklaracija-o-nazivu-i-polozaju-hrvatskog-knjizevnog-jezika/50/> (26.6.2022.)

²⁸ Bilandžić, D. 1999., str. 517 – 518

3. HRVATSKO PROLJEĆE

Hrvatsko proljeće, odnosno hrvatski nacionalni pokret je događaj koji je obilježio kraj 1960-ih i početak 1970-ih godina u SR Hrvatskoj, a samim time i SFRJ. Taj nacionalni pokret je zahtijevao daljnju decentralizaciju i federalizaciju Jugoslavije, kako u političkom tako i u gospodarskom smislu. Pokret je imao tri aspekta. Prvo, hrvatski nacionalni pokret je proizašao iz potrebe jednog dijela hrvatske političke elite da relegitimira svoju vlast u novonastalim društvenim okolnostima. Te okolnosti su uključivale krizno razdoblje komunističke vlasti, kada stari komunistički model gubi uvjerljivost, a oponira mu radikalna nova ljevica. Drugo, pokret je bio reformski jer je inicijativa bila u rukama dijela političke elite i zbog toga je bilo nužno da se djeluje unutar zadanog političkog i državnog sustava. Treće, pokret je poprimio masovni oblik. To je značilo da SKH svoj politički legitimitet mora tražiti u masovnoj podršci.

U Hrvatskoj se reformi pokret dijeli na tri segmenta. Prvi segment je krug reformnog SKH, s primarnim utjecajem na veliki dio partijsko-državnog aparata i gospodarstvo. Drugi segment obuhvaća krug Matice hrvatske. Ona je stvaranjem svojih ogranaka povećala podršku reformatorima u SKH, kao i dijelu kulturne elite koje su bile vezane uz Matične časopise, novopokrenuti Hrvatski tjednik. Treći segment je bio studentski pokret. Taj studentski pokret je preuzeo vodstvo studentske organizacije Sveučilišta u Zagrebu te Saveza studenata Hrvatske.²⁹

Sredinom 60-ih u Jugoslaviji je započeo proces liberalizacije i sukobljavanja različitih koncepcija razvoja samoupravljanja i federalnog sustava u državnom i partijskom vodstvu. U javnim raspravama o demokraciji i decentralizaciji su se naglašavale dvije stvari, dva temeljna pitanja: pitanje demokracije i pitanje ravnopravnosti jugoslavenskih naroda. U Hrvatskoj se demokracija razumijevala kao proširenje autonomnih prava hrvatskog naroda te jačanje socijalizma.³⁰ Krajem 60-ih i početkom 70-ih godina sukob u Hrvatskoj i Jugoslaviji, odnosno u SKJ poprima obilježja sukoba starih i mladih komunista. Na sjednici Izvršnog komiteta CK SKJ održanoj 18. i 19. veljače 1963. godine, Tito je predložio da se povuku svi šefovi republika, osim V. Bakarića u Hrvatskoj i J. Veselinova u Srbiji. Izvršni komitet CK SKJ je određivao sva republička vodstva, a na čelu komisije koja se bavila tim pitanjima bio je A. Ranković. U Hrvatskoj je ta smjena uključivala nekoliko starih članova Izvršnog komiteta CK SKJ poput Anke Berus, Božidara Maslarića, Karla Mrazović, Dragutina Sailija i dr. Iz državne strukture

²⁹ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26516> (27.6.2022.)

³⁰ Radelić, Z. 2006., str. 379 – 380

su smijenjeni Ivan Babić, Franjo Gažija, Mladen Iveković, Josip Smodlaka i dr. Na mjesto predsjednika Izvršnog vijeća Sabora SRH postavljen je Mika Špiljak, za predsjednika Sabora SRH Ivan Krajačić Stevo. Za predsjednika Republičkog vijeća Saveza sindikata Hrvatske je određen Milutin Baltić, za predsjednika Glavnog odbora SUBNOR-a za Hrvatsku Marko Belinić, za sekretara unutarnjih poslova Izvršnog vijeća Sabora SRH Uroš Slijepčević, a za člana Izvršnog komiteta CK SKH određena je Savka Dabčević-Kučar.³¹

Novе snage, reformne snage, u saveznom vrhu su činili Miko Tripalo, Mirjana Krstinić i Jakov Sirotković. U Hrvatskoj su reformnim snagama pripadali Pero Pirker, Dragutin Haramija, Ivan Šibl, već spomenuta Savka Dabčević-Kučar te drugi. Pripadnici suprotne struje, stari komunisti, su bili Jure Bilić, Jelica Radojčević, Dušan Dragosavac, Milka Planinc te drugi. Tripalo i Dabčević-Kučar će ubrzo postati više nacionalni, nego partijski prvaci te su svojom svježinom, odlučnošću i popularnošću slabili Titov monopol i pred protivnicima reforme ga činili slabim. Zbog toga se stari kadar uplašio za socijalizam.³² Mladi reformisti su se zalagali za potpunu suverenost i ravnopravnost Hrvatske unutar Jugoslavije. Bitno je naglasiti kako su oni i dalje željeli Jugoslaviju, ali su je željeli zadržati uz određene gospodarske, ekonomske i državno-pravne izmjene. Što se gospodarstva tiče, željeli su da se Hrvatska ne iskorištava zbog drugih republika, odnosno zalagali su se za politiku „čistog računa“ kako bi se znalo gdje ide državni novac. Najveći problem glede novca su činile devize hrvatskih državljana koji su radili u inozemstvu i koje su završavale u Beogradu, gdje su se i trošile. Također su, po uzoru na Zapad, željeli veću autonomiju poduzeća kako bi ona postala potpuno neovisna od države.³³

Savka Dabčević-Kučar (Korčula, 6. prosinca 1923. – Zagreb, 6. kolovoza 2009.) je bila hrvatska ekonomistica i političarka. Članicom CK SKH je postala 1959. godine, 1963. članica Izvršnog komiteta CK SKH, a od 1966. godine jedan od sekretara Izvršnog Komiteta CK SKH. Od 1967. do 1968. godine je bila predsjednica Izvršnog vijeća Sabora SRH, a od 1968. godine je obnašala dužnost predsjednice CK SKH. Bila je jedna od ključnih figura hrvatskog proljeća te je zagovarala promjene u gospodarskom sustavu koje se temelje na slobodnijem djelovanju tržišta. Također je zagovarala i reforme federacije u smjeru sve veće samostalnosti i ravnopravnosti republika.³⁴

³¹ Radelić, Z. 2006., str. 429

³² Ibid 2006., str. 315

³³ Kriste, P. *Nekoliko teza o hrvatskom proljeću*. U: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo : Filozofski fakultet : Fakultet političkih znanosti : Pravni fakultet, Zagreb, 2012. str. 46 – 47.

³⁴ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13632> (27.6.2022.)

Miko Tripalo (Sinj, 16. studenog 1926. – Zagreb, 11. prosinca 1995.) je bio hrvatski političar i pravnik koji se još u gimnazijskim danima priključio SKOJ-u (1941.) te je bio sudionik antifašističke borbe. Nakon rata postaje predsjednik CK Narodne omladine Hrvatske i CK Narodne omladine Jugoslavije. Također postaje i poslanik u Saveznom vijeću Narodne skupštine. Sekretarom Gradskog komiteta SKH Zagreba postaje 1962. godine, kao i član Izvršnog komiteta CK SKH. Od 1966. godine je bio sekretar Izvršnog komiteta CK SKH. OD 1969. je bio član Izvršnog biroa Predsjedništva SKJ, a 1970. godine je imenovan u komisiju za promjenu Ustava SFRJ. Tripalo je isticao važnost uspostave i očuvanja ravnopravnosti nacija te je poticao demokratizaciju politike. Kao i Dabčević-Kučar, jedna je od važnijih figura hrvatskog proljeća.³⁵

Pero Pirker (Varaždin, 5. srpnja 1927. – Zagreb, 1. kolovoza 1972.) je bio hrvatski političar i značajan sudionik hrvatskog proljeća. Kao i Tripalo je sudjelovao u antifašističkoj borbi te je bio gradonačelnik, odnosno predsjednik Skupštine grada Zagreba od 1963. do 1967. godine. Također je bio i predsjednik Gradskog komiteta SKH, a 1969. godine je bio izabran za sekretara Izvršnog komiteta CK SKH.³⁶

Događaj koji je utjecao na hrvatske reformiste je bio pad Aleksandra Rankovića. Godine 1966. dolazi do smjene A. Rankovića, što je dovelo do slabljenja moći državno-partijskog vrha Jugoslavije te jugoslavenske policije. Tijekom 60-ih godina u Jugoslaviji se vodeći komunisti počinju dijeliti u dvije struje: reformiste i dogmate. Reformisti su bili predvođeni E. Kardeljom, a dogmati A. Rankovićem.³⁷ Ranković je bio organizacijski sekretar CK KPJ, zbog čega je u rukama imao mehanizam Partije. Također je bio osnivač Odjeljenja za zaštitu naroda (OZNA) te Uprave državne bezbednosti (UDBA) i njen dugogodišnji šef. Obnašao je i dužnost ministra unutrašnjih poslova, pa tako postao kulturna ličnost pripadnika tajne policije koja mu je bila vjerna. Bio je i protivnik privredne reforme, veće samostalnosti republika te demokratizacije. U sukobu reformatora i dogmata, Tito je stao na stranu E. Kardelja i reformatora. Svi glavni motivi Titove odluke da udari na centar državne sigurnosti, a samim time i na A. Rankovića kao glavne osobe dogmatskih i unitarističko-centralističkih snaga nisu poznati. Na VIII. kongresu održanom 1964. godine je Tito izjavio kako unitaristima nema mjesta u SKJ.

Na III. plenumu CK SKJ, održanom u veljači 1966. godine, Ranković je napao reformu, tvrdeći da se njome favorizira razvijene republike Jugoslavije. Tito je u svom govoru kritizirao

³⁵ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62342> (27.6.2022.)

³⁶ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48389> (27.6.2022.)

³⁷ Radelić, Z. 2006., 347 – 348

Rankovića, dok je V. Bakarić kritizirao rad partijske organizacije. Situacija koja je nastala je povećala intenzitet sukoba s Rankovićem i kako bi je riješio Tito je odlučio stvoriti aferu kako bi osigurao alibi za brzo onesposobljavanje protivnika. Na sjednici IK CK SKJ i na IV. plenumu CK SKJ 1. srpnja 1966. na Brijunima, Tito je otkrio kako se UDBA izdigla iznad SKJ. U prilog tome je išla lažna priča koja govori o prisluškivanju državnih i partijskih dužnosnika. Također je dodao i lažnu priču o tome kako je i sam bio prisluškivan. Upravo na tom IV. plenumu je A. Ranković isključen iz političkog života.

Reakcije na pad Rankovića bile su različite. U Srbiji su Rankovićevu smjenu, a samim time i poraz konzervativaca, doživjeli kao srpski nacionalni poraz. Na drugu stranu, u Hrvatskoj je ta smjena dočekana s olakšanjem, radošću i nadom u demokratsku budućnost. Također se doživljavala kao nacionalna pobjeda nad srpskim hegemonizmom. Rankovićeva smjena je utjecala na širenje slobode u Jugoslaviji.³⁸

Ovisno o vremenu i namjerama, različiti se događaji i godine uzimaju kao početak Hrvatskog proljeća. Neki autori smatraju kako je hrvatski nacionalni pokret započeo početkom 60-ih, točnije *Ustavom* iz 1963. godine, dok drugi pak smatraju da je započeo 1967. kada nastaje *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Često se kao početak spominje i 1969. ili 1970. godina, odnosno 10. sjednica CK SKH. Petar Kriste piše kako je Hrvatsko proljeće teško razumjeti i razmatrati izvan konteksta reformi koje su započete 60-ih godina. Zbog toga ga je, u širem smislu, najrealnije locirati u te vremenske okvire, odnosno od sredine 60-ih kada je donesena privredna reforma te nakon toga savjetovanje zagrebačkih privrednika pod ravnanjem tadašnjeg sekretara Gradskog komiteta Mike Tripala pa sve do kraja 1971. godine.

Kada je došlo do sukoba sa Staljinom i napuštanja sovjetskog sustava, kao i rigidnih stega povezanih s njim, postaju vidljive posljedice nove centralizacije i unitarizacije. One su gušile razvoj i prijetile stabilnosti zemlje. To je uvidio vodeći dio partijskog rukovodstva na čelu s Titom te su tijekom 60-ih godine pokrenuli određene reforme koje su prethodile hrvatskom nacionalnom pokretu. Prema tome, kao uzroci Hrvatskog proljeća se uzimaju prve ustavne promjene iz 1963. godine, početak privredne i društvene reforme 1965., pokušaj

³⁸ Papuga D. *Montirani sudski procesi nakon sloma Hrvatskog proljeća* [Diplomski rad]. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija; 2017 [pristupljeno 30.06.2022.] Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:44920>, str. 6 – 7

slamanja otpora reformi smjenjivanjem A. Rankovića 1966., nakon čega je uslijedila X. sjednica CK SKH održana od 16. do 18. siječnja 1970. godine, čime započinje Proljeće.³⁹

Tijekom 1971. godine je hrvatsko domoljublje naraslo, a narasla je podrška i hrvatskom političkom rukovodstvu. To se najbolje očitovalo na političkim zborovima i osnivačkim skupštinama pododbora i povjereništva Matice hrvatske. Također se podržavao i rad Matice hrvatske, rad Društva književnika Hrvatske, časopisi Matice hrvatske su se počeli sve više čitati, zajedno s *Vjesnikom*. Slušao se radio i gledala se televizija. Čitala se Povijest hrvatskog naroda, Trpimira Macana, Povijest IV, Ive Perića i Hrvatski pravopis, Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguš. Hrvatsko proljeće je, do sredine 1971. godine, dobilo masovno obilježje. Mediji su osvojeni te se neprestano tražio čisti račun, ravnopravnost republika, demokratizacija društva i višestranačje.⁴⁰

³⁹ Kriste, P. 2012., str. 44 – 45

⁴⁰ Obad, S. 2001., str. 147

3.1 X. SJEDNICA CK SKH

Tijekom ljeta 1969. godine Tito je imao višednevnu turneju po Dalmaciji. Pratile su ga V. Bakarić i novi rukovodioci Hrvatske, S. Dabčević-Kučar, P. Pirker, D. Haramija i J. Blažević. Tijekom tog putovanja Tito je uglavnom, u svojim javnim nastupima, davao podršku stavovima hrvatskog rukovodstva o ekonomskim pitanjima te je također tražio i reafirmiranje vodeće uloge partije, očigledno tražeći podršku rukovodstva SKH. I jedno i drugo je izazvalo nezadovoljstvo grupe za koju M. Tripalo piše da je bila orijentirana oko M. Todorovića. Oni su htjeli labavu partiju, u čijem bi se u vodstvu nalazili članovi iz Srbije i ostalih nerazvijenijih republika te imali toliki utjecaj da spriječe promjene privrednog sustava. Nezadovoljan djelovanjem i zahtjevima hrvatskog rukovodstva je bio i Miloš Žanko.⁴¹ M. Žanko je bio hrvatski političar i unitarist. Nakon Drugog svjetskog rata je obnašao dužnost ministra kulture i prosvjete NR Hrvatske, a poznat je po mnogim potezima. Neki od njih su: ukidanje Vjesnikova zabavnog tjednika (1952.), smjenjivanje profesora M. Gračanina s Poljoprivredno-šumarskog fakulteta (1952.) te pisanje tekstova u kojima se protivi *Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*.⁴² U jugoslavenskom listu *Borba* su, 1969. godine, izašli Žankovi članci kojima optužuje rukovodstvo SKH za nacionalizam. Prva serija članaka, koja je izašla od 14. do 20. veljače 1969., je nosila naslov *O listu koji nije ni hrvatski ni književni*, a druga serija, koja je izašla od 17. do 23. studenog, nosila je naslov *U toj nacionalističkoj ludosti ima sistema*. Ta serija članaka je, namjerno ili ne, po riječima M. Tripala, „postala dio unitarističke akcije protiv rukovodstva SKH.”⁴³

Zahvaljujući Žankovim člancima, u ostalim se republikama Jugoslavije počelo stvarati antihrvatsko raspoloženje, dok su u samoj Hrvatskoj započele aktivnosti unitarističkih, etatističkih i antireformskih snaga. Osnovne karakteristike politike SKH u to vrijeme su bile sljedeće: dosljedno razvijanje samoupravljanja kroz jačanje njegove materijalne osnove, decentralizacija dohotka i njegova raspodjela od strane neposrednih proizvođača, nadalje uspostavljanje čistih računa među republikama te daljnje razvijanje međunacionalnih odnosa na osnovi potpune ravnopravnosti. Rukovodstvo SKH je duže vrijeme razmišljalo o sazivanju plenuma u kojem bi se odbacile etikete o nacionalizmu, međutim članci u *Borbi* su tu odluku o sazivanju ubrzali.⁴⁴

⁴¹ Tripalo, M. 1990., str. 110 – 111

⁴² https://www.wikiwand.com/hr/Milo%C5%A1_%C5%BDanko (6.7.2022.)

⁴³ Tripalo, M. 1990., str. 111

⁴⁴ Ibid, str. 111 – 112

Žanko se zalagao da u dokumente SKJ i SSRRN uđe odredba da se treba voditi kako borba protiv birokratsko-etatističkog unitarizma, tako i protiv nacionalizma i šovinizma u vlastitim nacijama. Smatrao je da se treba boriti za jugoslavenski socijalistički patriotizam, za razvoj internacionalističke svijesti o pripadnosti socijalističkoj zajednici radnih ljudi u Jugoslaviji. Nakon što su izašli prvi članci u *Borbi*, Žanko je u Dobanovcima, u Vojvodini, bio na razgovoru s Titom. Žalio se kako nema otpora protiv nacionalizma u SKH i u tisku. Međutim, nije dobio Titovu potporu. Prema riječima S. Dabčević-Kučar, Tito je osuđivao sve one koji su stajali iza Žanka, pri tome misleći na unitariste i velikosrbe. Žankov napad na rukovodstvo SKH je bio presedan jer su se do tada javno napadali samo oni komunisti koji su već bili smijenjeni ili pred samim padom. S. Dabčević-Kučar je primijetila kako je Žanko nakon napada često bio u prisutnosti Milentija Popovića, predsjednika Savezne skupštine SFRJ, i vodio njezine sjednice. M. Tripalo je također spominjao mogućnost da su M. Todorović i M. Popović podupirali Žanka, a imao je i podršku srpskog tiska.⁴⁵ Nakon izlaska članka u *Borbi*, uži dio hrvatskog rukovodstva je 6. prosinca 1969. godine primio Titov nalog te 13. prosinca pripremio partijsko savjetovanje za sjednicu CK SKH. 19. prosinca je Tito, na sjednici IK CK SKH, dao potporu Hrvatskoj: „Smatram da vi uspješno radite. Ne smije se dozvoliti da se na vas prebacuje odgovornost za neke nacionalističke i šovinističke pojave u Hrvatskoj, jer je poznato da se vi kao rukovodstvo Hrvatske borite protiv tih pojava.“⁴⁶

X. Sjednica CK SKH je dala snažan, novi zamah dotadašnjim tendencijama jačanja hrvatske državnosti i nacionalnog identiteta. Ona je bila organizirana kao odgovor na akciju koja se vodila protiv Tita i hrvatskog rukovodstva.⁴⁷ X. sjednica je održana od 15. do 17. siječnja 1970. godine te je bilo bitno da se na njoj konačno iznesu stajališta komunista Hrvatske o daljnjem razvoju Jugoslavije i međunacionalnih odnosa. Jasno se ukazivalo na bit društveno-ekonomske reforme, koja je predstavljala temelj razvitka samoupravljanja i socijalističke demokracije. Upozoravalo se i na opasnost koja prijete višenacionalnoj zajednici od svakog nacionalizma, posebice unitarizma. Tijekom sjednice je Dabčević-Kučar održala sadržajan referat, koji je upućivao na preokret u držanju hrvatskih komunista, do kojega je došlo zbog raspoloženja u javnosti i zbog upornog i hrabrog inzistiranja mladih komunista koji su imali ne samo podršku V. Bakarića i J. Blaževića, već i samog Tita.⁴⁸ Dabčević-Kučar je u svom referatu glavnu pažnju posvetila unitarističkim i nacionalističkim shvaćanjima i politici. Objasnjavala

⁴⁵ Radelić, Z. 2006., str.435 – 436

⁴⁶ Bilandžić, D. 1999., str. 564

⁴⁷ Ibid str. 557

⁴⁸ Tripalo, M. 1990., str. 112

je kako se unitarizam suprotstavlja samoupravnoj orijentaciji društvenog razvoja te jačanju ravnopravnosti svih naroda unutar Jugoslavije. Također ističe kako se unitarizam zasniva na velikodržavlju i hegemonizmu najbrojnije nacije. Dabčević-Kučar navodi sljedeće: „Za unitariste i birokrate bitka za reformu, akcija na rješavanju zaostalih i još uvijek otvorenih pitanja izgradnje i funkcioniranja samoupravnog sistema koja se vodi, npr., u Hrvatskoj i drugdje, sumnjiv je posao usmjeren na rušenje ni manje ni više nego kohezije i čvrstine zajednice jugoslavenskih naroda... za unitariste nacionalno pitanje i nacionalni problem uopće ne postoje... oni smatraju da postojanje više nacija i narodnosti slabi Jugoslaviju.“ Za optužbu kako se u redovima rukovodstva Hrvatske javlja nacionalizam i šovinizam, Dabčević-Kučer inzistira na tome da nacionalizam nije u rastu te da su ga posjekli u korijenu.⁴⁹ Također je od velike važnosti bila i njezina konstatacija u referatu kako Hrvatska ne bi mogla biti za bilo kakvu Jugoslaviju, nego samo za federativnu, socijalističku, demokratsku, samoupravnu i nesvrstanu. Tito je o cijeloj akciji bio upoznat, sama Dabčević-Kučer ga je obavještavala za vrijeme sjednice te je sve podržavao. Napomenuo je kako treba dodati samo sljedeće: „CK osuđuje i one birokratske i konzervativne snage, čiji su izraz ovakvo djelovanje druga Žanka, usmjereno protiv kursa CK SKH, koji je i kurs CK SKJ.“⁵⁰

Akcijom oko M. Žanka se bavio V. Bakarić. Žanko je dva puta govorio na sjednici i odbijao je kritike koje su iznesene na njegov račun, a odnosile su se na njegove unitarističke stavove i frakcionističke pokušaje rušenja rukovodstva SKH. Također nije prihvatio ni prigovore da njegovi članci predstavljaju kritiku rukovodstva i njegovog političkog kursa. Međutim, kritike koje su iznijete glede njegovi stajališta i postupaka su bile toliko argumentirane, a njegova obrana neuvjerljiva, da su se od samog Žanka ogradili i oni koji su ga u početku branili. Marinko Gruić, Žankov blizak prijatelj i istomišljenik, je na sjednici kazao: „Ono što je u centru kritike jest to da je drug Žanko uglavnom polazio od pojava manifestacija, i to u jednoj sferi i često na krivi način, a osnovna rješenja su prije svega u društveno-ekonomskoj sferi. Baš u toj sferi CK SKH bio je najaktivniji, ali u toj sferi doživljavao je i najjače kritike. CK sa svojim stavovima o rješavanju aktualnih društveno-ekonomskih pitanja i borbom za reformu faktički se bori da se osiguraju ravnopravni odnosi u našoj zajednici i savladaju korijeni nacionalističkih pojava, a ako ne ostvarimo privrednu i društvenu reformu, nacionalističke tendencije će rasti.“⁵¹ X. je sjednica završila jednoglasnom

⁴⁹ Bilandžić, D. 1999., str. 564 – 565

⁵⁰ Tripalo, M. 1990., str. 112

⁵¹ Ibid str. 113

osudom M. Žanka, kao i osudom unitarističko-centralističkih snaga. Sam Tito je, telefonskim razgovorom, tražio da se u zaključcima sjednice doda još jedna rečenica, uz osudu Žanku, o osudi „onih snaga koje iza Žanka stoje.“ Na kraju same sjednice je SKH ocijenio da je glavna opasnost za razvoj samoupravnog socijalizma i stabilnosti Jugoslavije unitarizam kao ideologija i birokratski centralizam kao sustav.⁵² Žanko je smijenjen s pozicije potpredsjednika saveznog parlamenta i dolazi do njegovog udaljavanja iz javnog političkog života. Prihvaćena je konstatacija o jačanju nacionalizma u Hrvatskoj, ali su isto tako doneseni zaključci i odluke o tome u kojem smjeru treba nastaviti reforma u Hrvatskoj, ali i u cijeloj Jugoslaviji. Posebice reforme federalnog ustroja. Tito je, na večeri održanoj 2. svibnja 1970. godine, dao potporu hrvatskom rukovodstvu kroz pohvale zaključcima X. sjednice CK SKH.⁵³ Također je podupirao hrvatsko rukovodstvo protiv M. Žanka, što je i S. Dabčević-Kučar objasnila: „Tito je konflikte iskorištavao kao sredstvo svoje vlasti, nije ih smirivao nego ih je često iskorištavao da bi ojačao svoj položaj.“⁵⁴

Tito je podržavao hrvatsko rukovodstvo ne samo u akciji protiv Žanka, već i u njihovim zahtjevima i zalaganjima za promjenu ustavu i položaja republika. Razlog tome je bio taj što je u hrvatskom rukovodstvu pronašao ono što je trebao, a to je bila opozicija koja će djelovati kao protuteža srpskim pretenzijama i njihovom jačanju. Iako je Tito zagovarao federalizam, s vremenom je postalo jasno da se Jugoslavija uz pomoć njega neće moći održati dugo na životu. Ono što ju je moglo održati bila je ravnopravnost republika i naroda. E. Kardelj je bio taj koji je zagovarao konfederaciju jer se time daje puno veći stupanj autonomije republikama nego što se daje u federaciji. S vremenom se Tito okrenuo u tom smjeru jačanja republike, budući da je konfederacija bila jedini način da Jugoslavija ostane cijela. Međutim, veliki problem u svemu tome je bila Srbija, koja se protivila reformama federacija i sve više se osamostaljivala. Time je jačala ideja o Velikoj Srbiji. Iako mu je centralizam više odgovarao zbog diktatorskog položaja, Tito je bio svjestan da se ne može previše oslanjati na Srbe, koji su činili najmnogoljudniji narod u Jugoslaviji. Njihovo jačanje bi mogao biti razlog zbog kojeg bi mu mogli postati prijetnja i ugrožavati njegov položaj. Zato je Tito 60-ih godina tražio saveznike u Hrvatskoj, ali i u ostalim republikama koje je zanimala bolja raspodjela novca i moći.⁵⁵

⁵² Bilandžić, D. 1999., str. 567 – 568

⁵³ Šušak, I. Hrvatsko proljeće – počeci političkog interesnog pluralizma, *Hrvatska i komparativna javna uprava : časopis za teoriju i praksu javne uprave*, Vol. 8 No. 3, 2008., Zagreb, str. 778 – 779

⁵⁴ Dabčević-Kučar, S. *71: hrvatski snovi i stvarnost knjiga 2*, Interpublic, Zagreb, 1997., str. 851

⁵⁵ Jakopović A. *Odnos Josipa Broza Tita prema Hrvatskom proljeću* [Diplomski rad]. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet; 2021 [pristupljeno 27.06.2022.] Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:381283>, str. 11

Prema nekim ocjenama, X. sjednica CK SKH je pokrenula politiku samostalnog prosuđivanja te je prekinula politiku ritualnog ponavljanja onoga što je zaključivalo jugoslavensko vodstvo. Između ostalog je prekinuta i praksa izbjegavanja suočavanja s međunacionalnim problemima. X. sjednica je otvorila put borbi za jezik, državnosti i samostalnijem gospodarskom razvoju kao i put slobodnijem političkom životu. Također je uvedena i nova politika koja je izvučena iz kabineta i prebačena na ulice, budući da se sjednica prenosila na televiziji. Jasno se na sjednici osudio centralizam i unitarizam te se jasno založilo za hrvatsku državnost i obranu nacionalnog identiteta. I iako je Dabčević-Kučar u svome referatu osudila i hrvatski nacionalizam, jasnija je nacionalna politika dobila masovnu podršku. Uz medije su pokrenuti i masovni zborovi na kojima se raspravljalo o pokrenutim pitanjima. Protiv navedene politike je bila Srbija, kao i Srbi u Hrvatskoj.⁵⁶

Slika 2: Vjesnik, naslovnica 18. siječnja 1970. godine

⁵⁶ Radelić, Z. 2006., str. 437 – 438

SLOBODNA DALMACIJA

IZDANJE 19. SIJENJA 1970. GODINE
BROJ 11
CENA 100 DINA
KOD POŠTARSTVA ZAPOSREDOVANJE
KOD POŠTARSTVA ZAPOSREDOVANJE

Završena X sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske

EDINSTVENO I ODLUČNO

MADON ZAVRŠNE PUNICE PREDSEDNIKA CK DOVOR SAVNE ODRŽAVNO-KOMUNISTIČKIH ZAMOLCI CENTRALNOG KOMITETA SKH

U skladu s 11. člankom Ustava i Statuta Saveza komunista Hrvatske, PUNICE su održane u Zagrebu od 11. do 15. siječnja 1970. godine. Na sjednici su prisustvovali svi članovi Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske, uključujući i članove izvanredne sjednice. Sjednica je bila otvorena riječima predsjednika CK, dr. Miroslava Krležića, koji je istaknuo važnost ovog događaja i pozvao na jedinstvenost i odlučnost u radu Komunističke partije Hrvatske.

ENO POZIVA NA JAČANJE BORBI

ENENJE, 11. SIJENJA. — U skladu s 11. člankom Ustava i Statuta Saveza komunista Hrvatske, PUNICE su održane u Zagrebu od 11. do 15. siječnja 1970. godine. Na sjednici su prisustvovali svi članovi Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske, uključujući i članove izvanredne sjednice. Sjednica je bila otvorena riječima predsjednika CK, dr. Miroslava Krležića, koji je istaknuo važnost ovog događaja i pozvao na jedinstvenost i odlučnost u radu Komunističke partije Hrvatske.

Žrtve praznovjerja

Žrtve praznovjerja su oni koji su se dali prevesti od strane neprijatelja. Oni su često bili ljudi koji su bili previše optimistični i nisu vidjeli opasnost koja ih okružuje. Njihova sudbina je bila tragična, a njihova smrt je bila neizbježna.

Nepoželjni diplomati

Nepoželjni diplomati su oni koji su se dali prevesti od strane neprijatelja. Oni su često bili ljudi koji su bili previše optimistični i nisu vidjeli opasnost koja ih okružuje. Njihova sudbina je bila tragična, a njihova smrt je bila neizbježna.

U TANI U LAGOSU

U tani u Lagosu su oni koji su se dali prevesti od strane neprijatelja. Oni su često bili ljudi koji su bili previše optimistični i nisu vidjeli opasnost koja ih okružuje. Njihova sudbina je bila tragična, a njihova smrt je bila neizbježna.

Sukobi u Pakistanu

Sukobi u Pakistanu su oni koji su se dali prevesti od strane neprijatelja. Oni su često bili ljudi koji su bili previše optimistični i nisu vidjeli opasnost koja ih okružuje. Njihova sudbina je bila tragična, a njihova smrt je bila neizbježna.

Kolo znanedanja

Kolo znanedanja su oni koji su se dali prevesti od strane neprijatelja. Oni su često bili ljudi koji su bili previše optimistični i nisu vidjeli opasnost koja ih okružuje. Njihova sudbina je bila tragična, a njihova smrt je bila neizbježna.

Ispljen visok stupanj jedinstva

Ispljen visok stupanj jedinstva su oni koji su se dali prevesti od strane neprijatelja. Oni su često bili ljudi koji su bili previše optimistični i nisu vidjeli opasnost koja ih okružuje. Njihova sudbina je bila tragična, a njihova smrt je bila neizbježna.

ZAVRŠENA DESETA SJEDNICA CENTRALNOG

Kurs reforme - kriterij društvene aktivnosti

U cijelosti prihvaćeno izlaganje predsjednika CK SKH dr. Saveka Dabčević-Kučar i politički stavovi i ocjene u njemu sadržane - Osuđeni pogledi i akcija dr. Mitka Žilca

IZDANJE 19. SIJENJA 1970. GODINE
BROJ 11
CENA 100 DINA
KOD POŠTARSTVA ZAPOSREDOVANJE
KOD POŠTARSTVA ZAPOSREDOVANJE

Završna riječ dr. Saveka Dabčević-Kučar

Završna riječ dr. Saveka Dabčević-Kučar je bila vrlo važna i odlučna. On je istaknuo važnost ovog događaja i pozvao na jedinstvenost i odlučnost u radu Komunističke partije Hrvatske. Njegove riječi su bile jasne i konkretno, a njegova akcija je bila vrlo važna i odlučna.

U centru pažnje društveno-ekonomska pozicija proizvođača

U centru pažnje društveno-ekonomska pozicija proizvođača su oni koji su se dali prevesti od strane neprijatelja. Oni su često bili ljudi koji su bili previše optimistični i nisu vidjeli opasnost koja ih okružuje. Njihova sudbina je bila tragična, a njihova smrt je bila neizbježna.

Eksplozije ispred spomenika Karlu Marxu

Eksplozije ispred spomenika Karlu Marxu su oni koji su se dali prevesti od strane neprijatelja. Oni su često bili ljudi koji su bili previše optimistični i nisu vidjeli opasnost koja ih okružuje. Njihova sudbina je bila tragična, a njihova smrt je bila neizbježna.

Netipični problem prirodnje reprodukcije mlade hrvatske, nego i jugoslavenske prirode

Netipični problem prirodnje reprodukcije mlade hrvatske, nego i jugoslavenske prirode su oni koji su se dali prevesti od strane neprijatelja. Oni su često bili ljudi koji su bili previše optimistični i nisu vidjeli opasnost koja ih okružuje. Njihova sudbina je bila tragična, a njihova smrt je bila neizbježna.

Ispljen visok stupanj jedinstva

Ispljen visok stupanj jedinstva su oni koji su se dali prevesti od strane neprijatelja. Oni su često bili ljudi koji su bili previše optimistični i nisu vidjeli opasnost koja ih okružuje. Njihova sudbina je bila tragična, a njihova smrt je bila neizbježna.

Slika 3: Slobodna Dalmacija, izdanje 19. siječnja 1970. godine

3.2 MATICA HRVATSKA I HRVATSKO PROLJEĆE

Djelovanje Matice hrvatske u Hrvatskom proljeću započinje 1967. godine kada je izdana *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Tom deklaracijom se Matica hrvatska, kao i brojne druge hrvatske kulturne i znanstvene ustanove te udruge, suprotstavila prodiranju srpskog jezičnog standarda u Hrvatskoj i potiskivanju hrvatskog jezičnog standarda. Kada su 1945. godine komunisti došli na vlast, sve su kulturno-znanstvene ustanove i udruge u Hrvatskoj sveli na političke pijune stranke na vlasti. Sve do izdavanja *Deklaracije*, Matica hrvatska je samo tavorila. Nakon hajke koja se javila zbog *Deklaracije*, Matica je postala zanimljiva široj javnosti te je svoje ogranke i povjerenstva otvarala posvuda po Hrvatskoj. Također je raslo i zanimanje za Matičinu publicistiku i Matica je, uz svoje časopise, 1971. pokrenula i *Hrvatski tjednik*. Matica hrvatska je podržavala hrvatski nacionalni pokret, a uz nju su ga podržavale i poticale mnoge kulturne i znanstvene ustanove i udruge, poput Društva književnika Hrvatske i hrvatsko sveučilište.⁵⁷ U Hrvatskom proljeću je Matica Hrvatska odigrala jednu od važnijih uloga, budući da je tada bila jedna od najaktivnijih hrvatskih društvenih i kulturnih ustanova. Zahvaljujući svome programu, Matica je privukla veliki broj uglednih intelektualaca, studenata i radnika koji su smatrali da ona odražava stajalište cijelog hrvatskog naroda.

Početak otvorenog istupanja članova Matice u borbi oko temeljnih hrvatskih nacionalnih interesa je bilo izdavanje *Deklaracije*. U kronologiji događaja koji su usko povezani s Maticom, a prethodili su Hrvatskom proljeću i 1971. godini, bitno je istaknuti objavljivanje dopuna *Pravila Matice hrvatske*. Upravni odbor Matice hrvatske je, pod predsjedanjem njezinog tadašnjeg predsjednika Ljudevita Jonkea, izglasao 1970. godine te dopune. Iako dopune Matičinih pravila nisu bile potvrđene od nadležne političke vlasti, one su omogućile da se započne provedba liberalnije politike primanja novih članova u redove Matice, kako bi se na taj način brojni istaknuti kulturni djelatnici mogli lakše uključiti u njezin rad. U tom je kontekstu važna činjenica da je u isto vrijeme započelo utemeljivanje lokalnih podružnica Matica, čak i u najudaljenijim provincijskim mjestima Hrvatske. Time se, koristeći se aktivnom djelatnošću brojnih ogranaka, Matica popularizirala, kako sebe tako i svoju djelatnost, kulturne, znanstvene, umjetničke, političke i gospodarske stavove. Nakon izdavanja dopune *Pravila* i uvođenja liberalnijeg pristupa u prihvaćanja članova, vrlo brzo su se počeli javljati veliki rezultati. Dok je Matica 1970. godine brojila 9 000 članova, do kraja 1971. je taj

⁵⁷ <https://www.matica.hr/media/knjige/iz-novije-hrvatske-povijesti-616/pdf/hrvatsko-proljece-i-matica-hrvatska-u-hrvatskom-proljeću.pdf> (13.7.2022.)

broj narastao za četiri puta, točnije na 36 458 članova. Promatrajući strukturu njezinog članstva, uviđa se zastupljenost različitih socijalnih i profesionalnih skupina, među kojima je bilo i prosvjetnih radnika, sudaca, liječnika, ali i radnika i studenata. Time je Matica, u tom trenutku, postala ono čemu je Savez komunista težio, a to je bila ujedinjenost ljudi različitog društvenog i obrazovnog položaja, različite dobi unutar jedne ustanove.⁵⁸

Matica hrvatska je pokrenula i svoje časopise, *Kolo* i *Kritike* te u svojim ograncima izvan Zagreba časopis *Dubrovnik*, glasilo Pododbora Matice hrvatske u Dubrovniku, u kojima su se očitovali novi pomaci u kulturi. Također su veliku ulogu u Hrvatskom proljeću i širenju kritičkog razmišljanja odigrala glasila Matice hrvatske, *Hrvatski tjednik*, *Hrvatski književni list*, *Hrvatski gospodarski list*, *Paradoks*, *Domete* i dr.⁵⁹

Budući da se Matica, nakon izdavanja dopuna *Pravila*, počela baviti političkim i ekonomskim pitanjima, došlo je do udruživanja sa SKH. Mnogi koji su podržavali Hrvatsko proljeće su smatrali da je za njegov uspjeh ključno da se povećaju poduke iz hrvatske povijesti i kulture. Smatralo se da se obrazovanje treba koristiti kao alat kojim bi se podigla svijest i ostvario cilj hrvatske državnosti. U tu je svrhu Matica, zajedno s podrškom reformista u SKH, sponzorirala mnoge proslave povijesnih događaja i ličnosti, od kojih su mnogi u komunističkoj historiografiji bili osuđeni kao izdajice (ban Josip Jelačić). Matica se, kao i reformistu u SKH, pozivala na nasljeđe ZAVNOH-a, ne bi li na taj način poduprla svoj radikalni stav o hrvatskoj suverenosti. U *Hrvatskom tjedniku* je objavljen niz članaka o predloženoj reformi hrvatskog Ustava, čime je Matica predstavila svoje stajalište o jugoslavenskom federalnom sustavu i mjestu Hrvatske unutar toga. Kao i reformisti, i Matica se zalagala za ideju da preustroj federacije označava povratak izvornim načelima kojima se vodila revolucija. Tako u *Hrvatskom tjedniku* iz rujna 1971. godine stoji: „Činjenica jest da je rekonstrukcija federacija ustvari povratak onih ideala koji su uspostavljeni i ostvareni u toku Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije.“

U raspravi o obilježjima hrvatske državnosti u novom hrvatskom Ustavu, Matica je naglašavala dva osnovna aspekta suverenosti. Prvi je bio njezina nedjeljiva priroda, suverenost se mora temeljiti na hrvatskom narodu i samo na njemu, a drugi aspekt je bio jedinstvo hrvatskih zemalja. Prema tom aspektu, suverenost se mora proširiti na sve dijelove Hrvatske. Naglasak koji je Matica stavljala na ta dva aspekta suverenosti je bio problematičan jer je otvarao pitanje

⁵⁸<https://www.matica.hr/kolo/298/O%20nekim%20aspektima%20utjecaja%20politi%C4%8Dkih%20zbivanja%20na%20rad%20Matice%20hrvatske%20u%20vrijeme%20Hrvatskog%20prolje%C4%87a/> (14.7.2022.)

⁵⁹ Obad, S. 2001., str. 146

odnosa sa Srbima u Hrvatskoj, a to je bio problem s kojim su se borile vođe KPH od 1943. do 1944. godine. Promicanje hrvatskih interesa i autonomije pred Srbima je postavljalo pitanje njihovog položaja u Hrvatskoj. Taj se problem tada riješio nametanjem centralizirane države u kojoj granice republika nisu imale veliko značenje. Međutim, kada je Matica započela s promicanjem svog shvaćanja suverenosti Hrvatske i inzistirati na tome da suverenost pripada isključivo hrvatskom narodu, počeo se javljati strah kod Srba za svoj status u Hrvatskoj. Dok su reformisti u SKH naglašavali važnost republičke autonomije kao sredstvo kojim bi se ostvarila hrvatska državnost i shvaćali suverenost kao nešto što počiva u institucijama republike, Matica je imala shvaćanje suverenosti kao nečega što pripada etničkoj zajednici.⁶⁰

Bitno je spomenuti kako je Matica bila jedna od onih hrvatskih ustanova koja je svojim djelovanjem izazvala bipolarizaciju političkih struktura i stvaranje podjela unutar CK SKH. Tako se, od 1970. godine, jasno formiraju dvije partijske grupacije. Prva je bilo liberalno vodstvo KPH, na čelu kojeg su bili Tripalo i Dabčević-Kučar. Oni su tolerirali, u većoj ili manjoj mjeri, djelovanje Matice, a njihovi su politički i gospodarski stavovi nerijetko nailazili na podršku Matice. Drugu grupaciju je predstavljao konzervativni dio partijskog rukovodstva, koji je djelovanje Matice doživljavao kao prijetnju stabilnosti i jedinstvu Jugoslavije. U tim trenucima nesuglasica među političkim rukovodstvom u Hrvatskoj, ono što je dalo poticaj radu Matice je bila liberalizacija političkog života, što je uslijedilo nakon X. sjednice CK SKH. Iako se sjednica bavila, u prvom redu, sukobom unitarističkih i demokratskih tendencija unutar SKH, a manje s kulturnim pitanjima, Tripalo i Dabčević-Kučar su svojim stavovima o nužnosti demokratizacije političkog života u Hrvatskoj dali poticaj svim ustanovama i pojedincima koji su težili liberalizaciji hrvatskog društva.⁶¹

⁶⁰ Irvine, J. Hrvatsko proljeće i raspad Jugoslavije, *Političke analize : tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, Vol. 2 No. 7, 2011., str. 31 – 33

⁶¹<https://www.matica.hr/kolo/298/O%20nekim%20aspektima%20utjecaja%20politi%C4%8Dkih%20zbivanja%20na%20rad%20Matice%20hrvatske%20u%20vrijeme%20Hrvatskog%20prolje%C4%87a/> (14.7.2022.)

3.3 STUDENTSKI POKRET

Posljednja glavna interesna skupina koja je bila nositelj pokreta Hrvatskog proljeća su bili hrvatski studenti. Oni su bili okupljeni u pokretu hrvatskih sveučilištaraca. Sve veće uključivanje studenata u Hrvatsko proljeće se događa nakon što je hrvatsko rukovodstvo omogućilo sve veće uključivanje građana u izražavanje političkog interesa. Studentski pokret dobiva jasnije obrise u jesen 1970. godine. U prosincu 1970. godine dolazi do izbora Ivana Zvonimira Čička na novoustanovljenu dužnost studenta prorektora. Time studentski pokret dobiva institucionalni izričaj. Ivan Supek, tadašnji rektor Sveučilišta u Zagrebu, je prihvatio i potvrdio izbor Čička za prorektora studenata. Izborom Dražena Budiše za predsjednika Saveza studenata grada Zagreba, 4. travnja 1970. godine, dolazi do formalnog ustrojavanja studentskog pokreta. Kao i Matica hrvatska, tako su se i sveučilištarci u svojim ciljevima i metodama razlikovali od hrvatskog političkog vodstva, ali to je bilo obilježje hrvatskog nacionalnog pokreta kao pluralističkog pokreta. U izražavanju nacionalnih zahtjeva, hrvatski sveučilištarci su izražavali i ekonomske zahtjeve koji su bili njihova strategija u političko-interesnom djelovanju.⁶²

Izbor I. Z. Čička je dočekan s nezadovoljstvom Partije, budući da su ga oni još u gimnazijskim danima nazivali „hrvatskim nacionalistom“. Još jedan razlog zbog kojega je Partija bila nezadovoljna tim izborom jest taj što je izgubio njihov službeni kandidat za studentskog prorektora, D. Grubiša, koji je imao potporu medija. Pobjedu nad Grubišom je Čičku osigurao govor koji je održao na skupštini, u kojem govori kako je dosta političkih manipulacija. Osim Čička i D. Budiše, na čelo republičke organizacije studenata dolazi Ante Paradžik. Unatoč prvobitnom osporavanju, Partija je naposljetku prihvatila promjene u studentskim vodstvima. Studentski pokret je bio masovan i studenti su se zalagali za rješenja bez pristajanja na kompromis. Točnije, zalagali su se za to da ne bude nikakvih nagodbi s centralizmom, separatizmom i unitarizmom te da ne bude nikakvih polovičnih rješenja. Ovime su studenti podržavali i reformsko vodstvo s njihovim zahtjevima i samoga Tita. Ono što su tražili od reformista u vodstvu SKH je bila smjena političara za koje su smatrali da su protiv reformi, a za sebe su govorili kako nisu separatisti niti nacional-šovinisti jer traže promjene u gospodarskom i političkom sustavu. Na skupu koji je održan 12. svibnja 1971. godine u Studentskom centru u Zagrebu je oko 1 000 studenata tražilo od ustavne komisije sljedeće: Da Tito bude izabran za doživotnog predsjednika SFRJ, da devize ostanu u vlasništvu onih koji su

⁶² Šušak, I. 2008., str. 773 – 774

ih zaradili, da se obuka u JNA obavlja na jeziku republike u kojoj se nalaze jedinice, da se ime države promijeni u Savez jugoslavenskih socijalističkih samoupravnih republika i posljednje, da glavni grad postane Novi Beograd. Neki zahtjevi su, u nekim stvarima, bili previše radikalni za vodstvo CK SKH i za samoga Tita, ali su ih ipak podržavali M. Veselica i Š. Đodan.⁶³

Studentski pokret je svoj vrhunac doživio u vrijeme studentskog štrajka, a I. Z. Čičak i D. Budiša su tada imali podršku barem 90% studenata. Isključenje Š. Đodana i M. Veselice iz SKH 23. srpnja 1971. godine zbog nacionalizma i frakcionaštva, je izazvalo burne reakcije studenata. Đodan i Veselica su bili popularni među studentima te su bili i sveučilišni docenti (Đodan na Pravnom, a Veselica na Ekonomskom fakultetu). Zbog njihovog isključivanja je došlo do prosvjeda Predsjedništva Saveza studenata Hrvatske, na čelu kojega je bio Paradžik, i Predsjedništva Saveza studenata Zagreba, koje je predvodio Budiša. Priključili su im se i studenta iz Splita, dok su studenti iz Rijeke podržavali odluku Gradskog komiteta o isključivanju. 23. studenog 1971. godine je na zboru Filozofskog fakulteta proglašen štrajk, što predstavlja vrhunac studentskog prosvjeda. Proglašenjem štrajka dolazi do prekida nastave na Sveučilištu u Zagrebu. Dva dana nakon proglašenja štrajka, 25. studenog, u zagrebačkoj tvornici „Tvorpam“ je M. Tripalo održao govor u kojem ističe kako studentski štrajk ugrožava proljećarski dio hrvatskog rukovodstva.⁶⁴ Time je Tripalo mislio na odluku o smjenjivanju S. Dabčević-Kučar i P. Pirker. Iako odluka nije donesena zbog studentskog štrajka, ona ju je svakako ubrzala. Zbog te odluke su studenti uskratili potporu Titu, a njihove demonstracije su bile bitan faktor u zaoštavanju odnosa između Tita i hrvatskog rukovodstva. Upravo zbog studentskih štrajkova, koji su se oteli kontroli, je na Tita vršen pritisak da prekine Hrvatsko proljeće. Toga je bilo svjesno i hrvatsko rukovodstvo koje je tražilo od studenata da se štrajkovi smire, ali bezuspješno.⁶⁵ Tripalo je u svom govoru, koji se prenosio na televiziji, javno pozvao studente da „prekinu svoj štrajk, da se vrate nastavi i učenju i da svi kojima istinski na srcu leži samoupravno socijalističko društvo, naša SR Hrvatska i Jugoslavija, zajednički prionemo energičnijem i efikasnijem ispunjavanju naših zadataka i naših ciljeva.“ Tripalov govor je imao određeni utjecaj na studente i studentsko vodstvo, budući da nakon njega dolazi do raskola u Predsjedništvu Saveza studenata Zagreba. Iako štrajk nije prekinut, postojali su oni koji su smatrali da ga se treba prekinuti. Među njima je bio i Mladen Vedriš, član Predsjedništva

⁶³ Bilandžić, D. 1999., str. 584 – 585

⁶⁴ Ponoš, T. Studentski pokret u Hrvatskom proljeću – zametci političkog pluralizma. . U: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo : Filozofski fakultet : Fakultet političkih znanosti : Pravni fakultet, Zagreb, 2012., str. 339 – 340

⁶⁵ Jakopović A. 2021., str. 19

Saveza studenata Zagreba. Zbog toga dolazi do odlaska manjeg dijela članova Predsjedništva Saveza studenta Zagreba.⁶⁶

Štrajk je završio kako je i započeo, studentskim zborom. Ono po čemu se razlikovao od zbora kojim je započeo štrajk je bila atmosfera. Studenti su bili svjesni da ih, zajedno s ostatkom Hrvatske, čeka teško razdoblje. To se najbolje vidi u govoru kojeg je održao D. Budiša: „Nad hrvatskim sveučilištarcima i nad hrvatskim narodom nadvila se mora, sablast. Sada nastupa trenutak kada svatko ostajem sam sa svojom savješću i strahom. Dani što dolazi dani su iskušenja. Pri tome će neki pokleknuti, ali to su i trenuci kada se ljudi istinski prepoznaju. Hrvatski studenti usprkos tome ne smiju izdati svoje ideale općenarodnog pokreta. Ako odemo mi, doći se drugi još radikalniji.“ Budišin govor se odnosio na Titovo izlaganje na zasjedanju predsjedništva SKJ održanom početkom prosinca u Karađorđevu. Studentski štrajk je ocijenio kao kontrarevolucionarnu akciju, koja se dugo i pomno pripremala.⁶⁷

Slika 4: Ivan Zvonimir Čičak i Dražen Budiša

⁶⁶ Ponoš, T. 2012., str. 340 – 341

⁶⁷ Knezović, M. Štrajk hrvatskih sveučilištaraca u jesen 1971. u onodobnom tisku, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 28 No. 1, 1995., str. 240 – 241

4. SLOM HRVATSKOG PROLJEĆA

U rujnu 1970. godine je imenovano povjerenstvo u Beogradu koje je trebalo raditi na reformi Federacija. Prema toj reformi, republike su trebale dobiti suverenitet, a pokrajine veću autonomnost. Također se govorilo i o konfederaciji, o odbacivanju preglasavanja i uvođenju konsenzusa na najvišem državnom vrhu. Do lipnja 1971. godine su vođene rasprave, a onda su prihvaćeni ustavni amandmani.⁶⁸ Prema tim amandmanima su u ustrojstvo savezne države ugrađeni jaki konfederalni elementi. U Ustav su uvedeni 1974. godine.⁶⁹

Ono što je utjecalo na događaje koji su se dogodili u Jugoslaviji krajem 1971. godine su bile tri činjenice. Prva, rascjep do kojega je došlo u hrvatskom rukovodstvu, druga, stajalište stanovništva ostalih republika i JNA prema onome što je karakteriziralo tadašnju situaciju i treća, odnos Tita prema događajima u Hrvatskoj te zbog čega je promijenio svoje mišljenje prema hrvatskom rukovodstvu.

Do značajnijeg mimoilaženja u hrvatskom rukovodstvu je došlo u proljeće 1971. godine. Razlike koje su postojale u SKH su snažnije došle do izražaja na XX. sjednici CK SKH (15. svibnja 1971.) te u raspravama u vili Weiss, koje su vođene u rukovodstvu SKH i koje su bile zatvorene za javnost (kraj lipnja i početak srpnja 1971.).⁷⁰ Nakon brijunskog sastanka, koji je održan u travnju 1971. godine, došlo je do konačnog odvajanja Bakarića od hrvatskog rukovodstva i njegovog priklanjanja Kardeljevom kursu smjenjivanja hrvatskog i srpskog rukovodstva.⁷¹ M. Tripalo piše kako je Bakarić, najvjerojatnije, nakon diskusije o X. plenumu CK SKH u jugoslavenskom vrhu ocijenio da reforme, za koje se zalaže hrvatsko rukovodstvo, ne mogu proći i da u slučaju poraza u borbi za reforme mora pripremiti novu rukovodeću ekipu. Također navodi kako je moguće da se Bakarić osjećao osobno ugrožen u svojoj leaderskoj poziciji u Hrvatskoj zbog čega je zazirao od sve veće popularnosti nekolicine mladih i odlučnih rukovodilaca koji su se pojavili na hrvatskoj političkoj sceni.⁷²

U jesen 1971. godine sukob u SKH je doživio svoj vrhunac. Tada se već govorilo o predstojećim izborima za sve organske vlasti – od općinske skupštine do Sabora, a tako i u Partiji: od osnovne organizacije do CK SKH, što je ljude motiviralo za političku borbu. Sudjelovale su sve političke snage, oni koji su bili na vlasti i oni koji su četvrt stoljeća bili, više

⁶⁸ Obad, S. 2001., str. 147

⁶⁹ <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=54740> (15.7.2022.)

⁷⁰ Tripalo, M. 1990., str. 183

⁷¹ Ibid str. 149

⁷² Ibid str. 184

ili manje, isključeni iz javnog političkog života. To je omogućilo političku demokratizaciju, koja je započela za vrijeme pada Rankovića. U atmosferi te političke demokratizacije među Hrvatima su se javile tri glavne političke orijentacije: V. Bakarić s jedne strane, Tripalo i Dabčević-Kučer s druge, a s treće veći dio Matice hrvatske i studenata.⁷³ CK SKH je bio podijeljen na dvije struje: Bakarićevu i Miko-Savkinu. Ubrzo se ta podjela proširila na čitav Savez komunista.⁷⁴ Kada su se počele, u jasnijem obliku, strukturirati sve tri politike u Hrvatskoj, ubrzan je proces diferencijacije u CK SKH. Većina članova IK CK SKH je stala na Bakarićevu stranu, kao i dio partijskog vodstva kojih je bila jedna trećina, po procjeni M. Tripala. Dio državno-partijskog aparata je bio protiv nacionalnog pokreta u Hrvatskoj, prvenstveno zbog očuvanja položaja u vlasti, ali i zbog načela legitimiteta. Sve ovo je upućivalo na to da će ciljevi nacionalnog pokreta biti teško ostvarivi.⁷⁵

Po pitanju hrvatskog rukovodstva i njihovog smjenjivanja, ostale su republike bile podijeljene. Neke od njih, odnosno njihova rukovodstva su tražila da se postavi pitanje odgovornosti hrvatskog rukovodstva za tadašnju situaciju u Hrvatskoj, dok su druge bile pasivne i nisu se suprotstavljale njihovom smjenjivanju. U svakom slučaju, većini republika je zajednički interes bio smjenjivanje reformista u Hrvatskoj, ali su motivi iza toga bili različiti. Jedni su smatrali da će prijedlozi za reforme ugroziti međunacionalne odnose, drugi su predviđali sukobe oko izrade novog petogodišnjeg plana i novih sistemskih privrednih zakona te su željeli u Hrvatskoj razgovarati sa slabijim i nesposobnijim rukovodstvom. Treći su bili oni koji su bili istinski protivnici političkog kursa reformista, dok su četvrti smatrali kako će njihovo uklanjanje rascistiti teren svojim predstavnicima za mogućeg Titovog nasljednika, što se odnosilo na Kardelja i rukovodeću skupinu u Sloveniji.

Osim političkog vodstva, protiv reformista u hrvatskom rukovodstvu su bili i rukovodeći ljudi u JNA. Razlozi tome su bili prvenstveno poznati nacionalni sastav starješinskog kadra i njihovih unitarističkih pogleda i shvaćanja te nerazumijevanje nacionalnog pitanja i njegovog svođenja na jednostavnu parolu o bratstvu i jedinstvu. Na Tita je glavni pritisak vršila jaka grupacija u Savezu boraca (M. Cvetković, Pero Car i dr.), koje je on najviše uvažavao. Govorili su mu kako njegov ugled u vojsci opada, kao i među većinom srpskog stanovništva jer se smatra da on stoji iza hrvatskog rukovodstva.⁷⁶

⁷³ Bilandžić, D. 1999., str. 607

⁷⁴ Ibid str. 610

⁷⁵ Bilandžić, D. 1999., str. 628

⁷⁶ Tripalo, M. 1990., str.186 – 187

Zbog pritiska i uvjeravanja JNA i drugih republika, ali i rascjepa u hrvatskom rukovodstvu, Tito je ostavio svoje nedoumice po strani i odlučio se ne podržavati više reformiste. Do polovine 1971. godine je podržavao hrvatsko rukovodstvo. Točnije, davao je podršku osnovnom duhu i liniji politike koju je zagovarao dio političkog vodstva SKH. Podršku im je davao jer je u mnogim razgovorima s reformistima mogao vidjeti što se nalazi u suštini njihove politike i političkog djelovanja. Na sastanku u Karađorđevu, koji je uslijedio krajem 1971. godine, je Tito rekao kako ne stoji iza politike rukovodstva SKH, dok je dan ranije samom rukovodstvu rekao sljedeće: „I prema tome, ja vam moram otvoreno kazati, ja sam dosta kritike izdržao, i to ne samo s jedne strane, nego sa mnogo strana, zbog onoga što sam ja vama dao podršku. Ja sam, doduše, rekao da ja ne povlačim ni jednu riječ što sam rekao – rekao sam to kada su mi sa time dolazili. Ali ja ću samo cijeniti to po vašoj aktivnosti, po vašim odlukama, po onome što ćete vi izvršiti. Onda ja mogu i na drugoj strani malo drugačije da nastupim. Što ja mogu sada?“⁷⁷

Osim pritiska drugih republika i JNA, rascjepa u hrvatskom rukovodstvu, na Tita je utjecalo i djelovanje Matica hrvatske, koje je bilo okarakterizirano kao nacionalizam te štrajkovi studenata. Koliko je djelovanje Matice i studenata utjecalo na Tita najbolje se vidi iz zahtjeva kojeg je predstavio S. Dabčević-Kučar. Naime, za vrijeme drugog dana brijunske sjednice, tijekom jedne od pauza, Tito je Dabčević-Kučar kazao kako moraju pokazati da čvrsto vladaju situacijom, budući da se nalaze pod prijetnjom Sovjetskog Saveza. Od nje je tražio da se uhiti nekoliko opozicijskih predstavnika, članova studentskog pokreta ili djelatnika Matice hrvatske koji su se isticali po svojim radikalnim idejama o autonomiji Hrvatske od hrvatskog partijskog rukovodstva. Unatoč njezinom protivljenju, Tito je inzistirao na svome zahtjevu, navodeći i imena onih koje želi uhapsiti. Nabrojao je sljedeća imena: Ivan Zvonimir Čičak, Dražen Budiša, Šime Đodan, Marko Veselica i Petar Šegedin. Dabčević-Kučar je tada shvatila da reforme i demokratizacija u Jugoslaviji Titu ne znače mnogo i da će u kriznim trenucima posegnuti za autoritarnim metodama. To je isticao i M. Tripalo.⁷⁸

Tito je u jesen 1971. godine u Varaždinu održao govor o prijeko potrebnim promjenama deviznog sustava, podržavajući time Hrvatsku. Međutim, neki njegovi stavovi, koji su se javili nakon što je bio izabran za predsjednika Predsjedništva i za doživotnog predsjednika, su dali naslutiti kako će riješiti krizu koja je zahvatila Jugoslaviju. „Tu se zbilja više ne možemo natezati i pričati priče, a nikakve koristi od toga. Moramo sada postupiti malo drugačije, i

⁷⁷ Tripalo, M. 1990., str. 184

⁷⁸ Dabčević-Kučer, S. 1997., str. 563 - 564

poduzeti izvjesne mjere da bi se to jedanput riješilo. (...) Ja znam zašto se neki protive rješavanju deviznog režima. Ali ja ne bih htio da se republike međusobno koškaju na pitanju: da li sistem mijenjati ili ne. Ja ću se prozvati na proizvođače i govoriti u njihovo ime.“ Iz ovoga se vidi da je Tito bio za promjene, ali je odlučio da će ih izvršiti u ime radničke klase i bez vodstva najutjecajnijih republika. Angažirao je Staneta Dolanca, koji je pripremao smjenjivanje koje će uslijediti. Također je surađivao i s Josipom Vrhovcem, članom IK CK SKH, i ostalim članovima frakcije, bez znanja vodstva SKH. Iako su imali podršku Tita, Matice hrvatske i studenata, Dabčević-Kučar i Tripalo su zaboravili da komunistička partija ne trpi oporbu. U Hrvatskoj je raslo nezadovoljstvo, što je bilo vidljivo kroz djelovanje studenata. Hrvoje Šošić je, u listopadu 1971. godine, predlagao prijem Hrvatske u OUN, D. Budiša ga je podržavao, a I. Z. Čičak je napao Sabor SR Hrvatske zbog nesposobnosti. Drugim riječima, u Hrvatskoj se stvaralo ozračje osamostaljivanja Hrvatske, što Titu nije odgovaralo.⁷⁹

⁷⁹ Radelić, Z. 2006., str. 449 – 450

4.1 SJEDNICA U KARAĐORĐEVU – SJEČA HRVATSKOG PARTIJSKOG RUKOVODSTVA

Kada je kriza u Hrvatskoj postala sve dublja, Tito je ocijenio da je mora prekinuti. Sazvao je sastanak s hrvatskim političkim vodstvom, 30. studenog 1971. godine u Karađorđevu. Sjednica je trajala sve do 1. prosinca, a od 18 sudionika iz Hrvatske njih 11 je bilo na strani hrvatskog rukovodstva, dok ih je samo 8 dalo podršku Titu. Rasprave na sjednici su dugo trajale. 16 sati je Tito razgovarao s rukovodstvom SKH te mu je svaki član iznosio svoja stajališta. Dabčević-Kučar je branila dotadašnje zahtjeve i navodila pozitivne stvari istih, a u tome ju je podržavao P. Pirker. S tijekom sjednice je Tito bio nezadovoljan, kao i s hrvatskim partijskim rukovodstvom, tvrdeći kako je mislio da će se s njima moći dogovoriti oko svega te da će oni jednostavno prihvatiti njegove prijedloge. Nadao se da će hrvatsko partijsko rukovodstvo popustiti pred pritiskom, ali je na kraju on bio taj koji je popustio pred pritiskom Kardeljeve i Bakarićeve struje, Srbije, SSSR-a i JNA.⁸⁰ Sastanak je završio bez ikakvih zaključaka.

Unatoč tome, na XXI. sjednici Predsjedništva SKJ, koja je uslijedila 2. prosinca, riječ je bila o SKH. Na toj sjednici su sudjelovala komunistička vodstva svih ostalih republika. Iako nije bilo rečeno, očito je da je postojao dogovor među sudionicima iz ostalih republika jer su imali pripremljene i napisane govore u kojima podržavaju osudu hrvatskog političkog rukovodstva. Tito je, tijekom XXI. sjednice, održao govor na TV-u u kojem govori kako osuđuje politiku vodstva SKH te kako ne stoji iza nje. Upravo zbog dvosmislenih poruka, u početku nije bila potpuno jasno da će doći do smjenjivanja rukovodstva SKH. GK SKH Zagreba je dao podršku rukovodstvu SKH 5. prosinca, ali već sutradan je 67 starih komunista, nekada vodećih kadrova u Hrvatskoj, poslalo pismo podrške Titu. Zahtijevali su da se odgovorni za nacionalističke i ostale antisocijalističke tendencije u Hrvatskoj smjene. Potpisivanje su organizirali A. Berus, A. Biber Tehek i Z. Brkić, a među potpisnicima su bili Petar Alfirević, Ivo Amulić, Anka Berus, Mirko Bošković, Slavko Komar, Veljko Drakulić, Nevenka Vuković, Dina Zlatić i mnogi drugi.⁸¹

Dabčević-Kučar navodi dva najvažnija razloga zbog kojih im je Tito uskratio potporu. Prvi se odnosio na političku samostalnost hrvatskog partijskog rukovodstva koju je ono pretjerano iskazivalo. Imali su vlastite stavove koje su žestoko branili i nisu bili ovisni o Titu.

⁸⁰ Jakopović A. 2021., str. 28

⁸¹ Radelić, Z. 2006., str. 451 – 452

Zbog toga je bilo neizbježno da se izravno s njim sukobe, budući da je on njihovu samostalnost mogao protumačiti kao napad na svoju ličnost i vlast. Kao drugi razlog navodi Titovo očuvanje osobne vlasti, što mu je uvijek bilo na prvom mjestu. Kada se započelo s vršenjem pritiska na njega sa svih strana i kada je došlo do zaoštavanja odnosa, postavilo se pitanje „ili ja ili vi“. Još jedan od razloga je bio manjak pozornosti odnosno popularnosti. Tijekom 1971. godine Dabčević-Kučar i Tripalo su stekli veliku popularnost među narodom, koji više nije izgovarao samo parole „Živio Tito!“, već su češće počeli izgovarati parole „Živio Miko! Živjela Savka!“, što je moglo zasmetati Titu.⁸²

Na sastanku Izvršnog biroa CK SKJ, održanog 8. prosinca, Tito je zatražio ostavke S. Dabčević-Kučer i P. Pirker. M. Tripalo je sam podnio ostavku. 9. prosinca je u Beogradu održana XXII. sjednica Predsjedništva SKJ na kojoj su prisustvovali S. Bjelić, S. Dabčević-Kučar, P. Pirker i M. Tripalo. Tito ih je uvečer primio te im obećao da progona neće biti. 12. prosinca, na XXIII. sjednici CK SKH su Dabčević-Kučar i Pirker podnijeli ostavke te je primljena Titova informacija kako je i Tripalo podnio ostavku. Nakon razgovora o tome tko će biti novi predsjednik SKH, izdvojila su se četiri imena: I. Gošnjak, J. Bilić, M. Planinc i J. Vrhovec. Naposljetku je, kao kompromisno rješenje, izabrana M. Planinc.⁸³

M. Tripalo na sljedeći način opisuje događaje u Karađorđevu: „Bilo je tamno, kišovito jutro 30. studenog 1971. Kolona crnih mercedesa s jakom policijskom pratnjom kretala je za Karađorđevo, Titovo omiljeno lovište. Sastanak Tita s političkim rukovodstvom Hrvatske trajao je 20 sati, uz kraće predahe za ručak i večeru. Sastanku je prisustvovao i Stane Dolanc kao predsjedavajući u Izvršnom birou. Bio je to psihički pritisak, teško izdržljiv. U toku diskusije Tito je povremeno davao „liderima“ da čitaju povjerljive informacije u kojima su ih optuživali. Jedni su se ljutili, a drugi odmahivali rukom i vraćali ih Titu, znajući da te informacije namjerno netko namješta... Sama diskusija je pokazala duboko neslaganje oko ocjene situacije, uzroka političke krize u Jugoslaviji, odnosa prema unitarizmu i hrvatskom nacionalizmu, stanje međunacionalnih odnosa, i njihovog daljnjeg razvitka, jačanja materijalne osnove samoupravljanja i nekim privrednim problemima, potrebi daljnje demokratizacije i sl. Nikakvog zaključka nije bilo. Čak nije bilo odlučeno da li će se predložiti Predsjedništvu SKJ da na svojoj sjednici raspravlja o situaciji u Hrvatskoj.“⁸⁴

⁸² Dabčević-Kučar, S. 1997., str. 875 – 877

⁸³ Radelić, Z. 2006., str. 452 - 453

⁸⁴ Tripalo, M. 1990., str. 192 – 193

4.2 UHIĆENJA, MONTIRANI SUDSKI PROCESI I PROGONI

Zbog odluke o smjenjivanju Tripala i Dabčević-Kučar studenti su planirali prosvjede podrške. Prosvjed se trebao održati u vrijeme XXIII. sjednice CK SKH 12. prosinca, međutim Zagreb je već noć prije bio prepun policijskih patrola koje su kružile gradom. Vojska je također bila spremna za intervenciju, budući da su generali JNA već potkraj studenog bili u Karađorđevu i dobili instrukcije. U pripremi za pokret prema Zagrebu su bila tri puka: Banjalučki, Varaždinski i Zagrebački, a časnicima je bila podijeljena municija pa su bili spremni i za moguće neredе i izvan vojarni. Na buntovno raspoloženje studenata je utjecao i reprint letka iz 1912. godine na kojem se nalazio tekst A. Cesarca *Naša konačna riječ* u izdanju Predsjedništva Saveza studenata Zagreba, kao i poziv da 12. prosinca dođu pred zgradu CK SKH, poznatu Kockicu, radi podrške rukovodstvu. *Telegram* je bio zabranjen još od 10. prosinca zbog teksta Slobodana Šembera *O čemu se tu zapravo radi*, u kojemu otvoreno kritizira Tita i odluke XXI. sjednice. Sjedište CK SKH je bilo okruženo velikim brojem policajaca, a svi putevi koji su vodili do njega bili su blokirani. Policija je angažirala 1 700 policajaca iz mnogih središta Javne sigurnosti SRH te iz Bosne i Hercegovine. Iznad grada su letjeli helikopteri i pratili situaciju iz zraka. Na Trgu Republike su tijekom dana i navečer izbijali incidenti, ali i po ostatku grada. Navečer se na Trgu Republike okupilo oko 4 000 do 5 000 ljudi. Privedene su 93 osobe protiv kojih su podnesene 32 prekršajne i 3 kaznene prijave, a ostalih 58 je pušteno na slobodu. Studentski domovi su stavljeni pod nadzor policije, ali unatoč tome po domovima su se održavale manifestacije. Izvikivale su se parole „Dolje izdajnik Tito!“, „Dolje Karađorđevo!“, „Dolje Bakarić!“. Također su se po zidovima domova nalazili plakati s natpisima „Još Hrvatska nije propala“, „Tito je svemu kriv“, „Dolje režim“, „Dolje Karađorđevo“ te riječi podrška Dabčević-Kučer i njezinim kolegama.⁸⁵

„Prvi je uhićen Dražen Budiša. Na Zrinjvcu je 11. prosinca ‘71. oko 23 sata zaustavljen automobil u kojemu je on bio. Goran Dodig uhićen je sljedećega jutra u pet sati. Čičak je toga dana otišao u Miliciju u Petrinjskoj ulici ne bi li se raspitao što se zbiva. Čuo je da su počela uhićenja, a milicajac mu je kazao »Čičak, baš Vas tražimo«. Nešto kasnije uhićen je i Ante Paradžik.“

Vođe studentskog pokreta su bili prvi koji su uhićeni nakon sloma Hrvatskog proljeća u Karađorđevu. Uhićeni su i mnogi drugi studenti. Rektor Sveučilišta Ivan Supek je za vrijeme prosvjeda bio na službenom putu u inozemstvu te je, kada je primio vijest o uhićenjima, otišao

⁸⁵ Radelić, Z. 2006., str. 453 – 454

k V. Bakariću kako bi se založio za studente. Bakarić su mu je jednostavno kazao: „hapsimo samo stekliste i niškorišti“.⁸⁶ 12. prosinca je pritvoreno 15 osoba koje su dijelile letak *Našu konačnu riječ*, a 14. prosinca su na Trgu ponovo izbili neredi. Od 5 000 sudionika njih 103 je privedeno, protiv 85 je podnesena prekršajna prijava, a protiv 2 kaznena prijava. Policija je upala u studentske domove u noći iz 16. na 17. prosinca te je uhićeno oko 240 osoba. Britanski veleposlanik u Jugoslaviji Dugald Steward je naveo kako je postupanje s uhićenim studentima bilo i više nego loše. Također navodi i kako se Bakarić bojao atentata, a policija je strahovala od nadolazećih božićnih blagdana i dolaska Hrvata iz europskih zemalja gdje su radili.⁸⁷ I. Z. Čičak, D. Budiša, A. Paradžik i G. Dodig su optuženi da su stvorili „militantnu, u suštini terorističku i nacionalističkim fanatizmom i šovinizmom zadojenu falangu, pokret hrvatskih sveučilištaraca, pod izravnim idejnim i organizacijskim rukovodstvom kontrarevolucionarne grupe koja je djelovala u središtu Matice hrvatske“. Vođama studentskog pokreta se sudilo u ljeto 1972. godine, petočlano Veliko vijeće Okružnog suda u Zagrebu kojemu je predsjedavao sudac Milenko Mihaljević. Dok su se Budiša, Čičak i Paradžik branili šutnjom, Dodig je odbacio optužnicu navodeći kako je neosnovana i neargumentirana. I tužiteljstvo i obrana su predložili 150 svjedoka, od kojih je sud prihvatio njih 50. Osim završnih riječi Stjepana Bokora krajem rujna 1972. godine i odvjetnika optuženih studenata, kao i njih samih, Budiša jedini nije dovršio svoju završnu riječ jer mu sudac nije dopustio.

Početak listopada su izrečene presude: D. Budiša je osuđen na 4 godine zatvora i 4 godine zabrane javnog djelovanja, I. Z. Čičak je osuđen na 3 godine zatvora i 3 godine zabrane javnog djelovanja, A. Paradžik je osuđen na 3 godine zatvora i 2 godine zabrane javnog djelovanja, a G. Dodig je osuđen na godinu dana zatvora.⁸⁸

„Na popisu koji je najvjerojatnije sastavio Vladimir Bakarić našlo se jedanaest intelektualaca, redom istaknutih članova Matice hrvatske, koje su u ranim jutarnjim satima 11. siječnja 1972. pripadnici SDS-a i milicije privedli. U montiranim procesima osuđeni su na dugogodišnje zatvorske kazne. Najveću je dobio prvooptuženi Marko Veselica, koji je u Staroj Gradišci robijao 7 godina, da bi 1981. bio osuđen na još četiri godine.“⁸⁹

Krajem 1971. i 1972. godine su se zaredala i druga uhićena, nevezana za ulične prosvjede. Akcija je započela 11. siječnja 1972. godine te je izvršeno na stotine pretresa stanova

⁸⁶ <https://www.matica.hr/hr/362/hapsimo-samo-stekliste-i-niskoristi-21149/> (26.7.2022.)

⁸⁷ Radelić, Z. 2006., str. 454 – 455

⁸⁸ <https://www.matica.hr/hr/362/hapsimo-samo-stekliste-i-niskoristi-21149/> (26.7.2022.)

⁸⁹ <https://www.matica.hr/vijenac/727/pedeseta-obljetnica-uhicenja-prvaka-matice-32567/> (26.7.2022.)

i radnih mjesta. Pretražene su prostorije Matice hrvatske, Nakladnog zavoda Matice hrvatske, *Hrvatskog tjednika*, *Hrvatskog gospodarskog glasnika*, Društva ekonomista, Društva pravnika, Ekonomskog instituta i *Encyclopedie moderne*. Svih 50 000 članova Matice hrvatske je provjereno, a uhićeno je 189 osoba, od kojih je u pritvoru zadržano njih 138. Izvršni komitet CK SKH je osnovao dvije radne skupine. Prva je bila sastavljena od pravnih stručnjaka za sudske procese te su se u njoj nalazili Jure Ivezić, Josip Hrnčević i Vlado Ranogajac, dok je njihov savjetnik bio Jakov Blažević. Druga skupina je imala za zadatak koordinirati rad i obavještavati javnost. Članovi te skupine su bili Ante Josipović, Mirko Bilić, Ivica Krizmanić, Bogumil Zucco i Mane Trbojević. Maticu hrvatsku je u cjelini zahvatio udar jer njezin Upravni odbor nije pristao na pojedinačne ostavke, kao što im je predložio CK SKH. Uredništvo *Hrvatskog tjednika* je 7. prosinca podnijelo kolektivnu ostavku, Izvršni odbor Matice hrvatske ju je podnio 11. prosinca, a Upravni odbor Matice je naposljetku donio odluku o obustavi *Hrvatskog tjednika* i o kolektivnoj ostavci 20. prosinca. Iz vodstva Matice hrvatske je uhićeno 11 osoba. Mnogi koji su objavljivali u glasilima Matice hrvatske ili drugim glasilima su bili ili isključeni iz javnog života ili marginalizirani ili osuđeni na zatvorske kazne. Najvažniji među njima bili su: Bruno Bušić, novinar, Šime Đodan, sveučilišni profesor, Srećko Freundlich, novinar, Ante Glibota, član uredništva *Hrvatskog gospodarskog glasnika*, Vlado Gotovac, glavni urednik *Hrvatskog tjednika*, Jozo Ivičević Bakulić, odgovorni urednik *Hrvatskog tjednika*, Ljudevit Jonke, sveučilišni profesor, Neda Krmpotić, novinarka, Petar Šegedin, književnik, Hrvoje Šošić, sveučilišni profesor, Franjo Tuđman, povjesničar i smijenjeni ravnatelj IHRPH-a, Marko Veselica, sveučilišni profesor i smijenjeni član Predsjedništva SSH i drugi.⁹⁰

O svome uhićenju 1972. godine Vlado Gotovac piše sljedeće: „Odmah su nastupile i prve praktične posljedice te promjene: uhićen sam 11. siječnja 1972. u 5.00 sati. Počelo je s dugim, upornim zvonjenjem na vratima stana, kako se uvijek najavljuje vlast kada donosi nesreću. Po mene su došla četiri pripadnika Službe državne sigurnosti (u civilu, naravno) i jedan milicionar. Korektnost bez takta... svojstvena svakoj priučenosti. Pokazuje dokumente i naloge, predstavljaju se samo kao pripadnici, imena ne spominju. Samo vođa na izravno pitanje odgovara da se zove Đuro Pešut. Premetnuli su cijeli stan. Učinili su to sa spretnošću duge navike – odmjereno, sustavno, mirno i šutljivo, obavljajući svoj posao; sve do 11,30 sati... Vođa grupe Đuro Pešut – bavi se samo mojim rukopisima. Licemjerno vedar osmijeh nije mogao

⁹⁰ Radelić, Z. 2006., str. 455, str. 457 – 458

sakriti njegovu opakost, zluradu upornost njegova traganja za dokazima moje krivnje: jedan od onih, koji su spremni na krivotvorenje.“⁹¹

Osim legalnih sudskih postupaka, provedena su i tajna suđenja. Postojali su i ilegalni zatvori u kojima su zatvorenici mučeni. O tome govori Bruno Bušić u svojim svjedočanstvima, ali i kasnije Đuro Perica u svojim izjavama za Hrvatsku televiziju.

S. Dabčević-Kučar se također našla pod istragom. Provedena je partijska istraga pred komisijom na čelu koje je bio Mirko Mečava, član CK SKH. Iz CK SKJ je isključena 8. svibnja 1972. godine zajedno s M. Tripalom, P. Pirkerom i M. Koprtlom. Dabčević-Kučar je u tim danima, u njezinom domu, posjetio kolega s Ekonomskog fakulteta, kojeg navodi pod inicijalima I. V. Zamolio ju je da pristane da se njezino ime, kao jednog od autora, izbriše s udžbenika za političku ekonomiju. Zahvaljujući Titovoj intervenciji, do suđenja visokim dužnosnicima SKH nije došlo. Unatoč tome, među uhićenima su bili savezni zastupnik M. Veselica i Š. Đodan, gospodarski tajnik MH, koji su 23. srpnja 1972. godine isključeni iz SKH. Do siječnja 1972. godine smijenjeno je ili je dalo ostavke oko 400 pristaša vodstva SKH. Smjene su zahvatile najutjecajnija imena iz političkih, vojnih, diplomatskih i novinarskih krugova Hrvatske. Među njima su bili: Miko Tripalo, Savka Dabčević-Kučar, Pero Pirker, Srećko Bijelić, Marko Koprtla, Mirko Dragović, Dragutin Haramdija, Pero Kriste, Slobodan Budak, Božo Novak, Željko Dežmar, Janko Bobetko, Ivan Rukavina, Vlado Lončarić i mnogi drugi.⁹²

Slika 5: Slika s uhićenja, Dražen Budiša

⁹¹ Gotovac, V. *Odlomci o uhićenju i prvim zatvorskim danima*. U: *Nepoznata istina o crnom danu za hrvatske domoljube 11. siječnja 1972., o udaru na Maticu hrvatsku i Hrvatsko proljeće, o Hrvatskoj danas*, ur. Pavletić, V., Pešorda, M., „Antun Gustav Matoš“, Samobor, 2002., str. 47

⁹² Radelić, Z. 2006., str. 456 – 457

Slika 6: Uhićeni članovi Matice hrvatske

Slika 7: Slobodna Dalmacija, izdanje 13.12.1971.

5. HRVATSKO PROLJEĆE U DALMACIJI

Iako je centar zbivanja Hrvatskog proljeća bio kontinent Hrvatske, točnije Zagreb, ono je imalo odjeka i u Dalmaciji. Članovi SKH iz dalmatinskih gradova, studenti dalmatinskih sveučilišta i članovi Matice hrvatske su, na mnoge načine, sudjelovali u hrvatskom nacionalnom pokretu i zbivanjima 1960-ih i 1970-ih godina.

Nakon Zagreba, Dalmacija je postala kraljeznica cijelog hrvatskog nacionalnog pokreta. Od ukupno dvadeset i jedne općine u Dalmaciji, samo dvije nisu čvrsto svrstane u proljećarsku većinu. U vodećim središtima, Splitu, Zadru, Dubrovniku i Šibeniku, u središtima uz obalu, Dalmatinskoj zagori i na otocima su se vodile žustre rasprave i pokrenute su mnoge akcije vezane uz pitanja gospodarskog razvoja, izvlačenja iz nerazvijenosti i prometne izoliranosti, unapređivanja kulturnih djelatnosti, ali i drugih problema vezanih za društveni napredak Dalmacije i cijele Hrvatske. U većini općinskih središta formiraju se ogranci Matice. U Splitu, Zadru i Dubrovniku su prisutni proljećarski orijentirani studenti i njihove organizacije.

Često su u posjetu Dalmaciji bili S. Dabčević – Kučar i M. Tripalo, kao i drugi vodeći ljudi reformskog dijela republičkih partijskih i državnih tijela te su bili srdačno prihvaćeni. Jednako tako su srdačno prihvaćeni i predstavnici središnji tijela Matice i studentski vođe. U Dalmaciji se odvijaju i mnoga događanja koja su bila važna za pokret u cjelini, kao spontano masovno okupljanje građana na političkim skupovima zbog čega će Proljeće dobiti obilježje masovnog narodnog pokreta. Iz Dalmacije su također stizali i snažni poticaji te podrška reformistima nakon raskola u republičkom vodstvu. Konačno, Dalmacija je nakon Karađorđeva dugo odolijevala pritiscima i posljednja „kapitulirala“, tek nakon XXIII. sjednice CK SKH i ostavki ključnih ljudi Hrvatskog proljeća.⁹³

⁹³ Kriste, P. 2012., str. 48 – 49

5.1 ZADARSKO PROLJEĆE

Kada se promatra Hrvatsko proljeće u Zadru, u usporedbi s drugim dalmatinskim gradovima, uočavaju se neke specifičnosti koje treba promatrati i objasniti u širem povijesnom okviru. Tri su razvojne faze kroz koje se može promatrati Hrvatsko proljeće u Zadru. Prva, pripremna faza se javlja još 1965. godine i traje sve do 1970. godine. Druga faza zahvaća 1971. godinu, dok je treća faza nastala u vrijeme prisilne šutnje koja je uslijedila nakon kritike i osude hrvatskih reformista u SKH. Ono što je pojačalo političko buđenje u Zadru je bila pojava političkih letaka u gradu i otkrivanje prepisivača, a veliko uzbuđenje je još izazvao zahtjev Srba da dobiju autonomiju sa sjedištem u Zadru. Zahtijevali su željezare, televiziju, radio stanice i slično. Međutim, njihovi su zahtjevi odbijeni.⁹⁴

U Zadru i okolici su tijekom 1971. godine djelovale izmjenično, a ponekad i samostalno, tri skupine kao i u Zagrebu. To su bili komunisti reformisti s pristašama iz svih društvenih slojeva, zatim članovi Matice hrvatske okupljeni oko pododbora u Zadru, Ninu i Pagu te povjereništava u selima i studenti Filozofskog fakulteta i Pedagoške akademije zajedno s nekoliko angažiranih profesora u istim ustanovama.⁹⁵

Događaji koji su se odvijali na republičkoj razini su se podudarali s liberalizacijskim pokretima u Zadru. 1965. godine započinje djelovanje intelektualaca, koji su javnosti manje poznati, a koji su bili okupljeni oko Mihajla Mihajlova. To su bili Davor Aras, Tereza Ganza-Aras, Nikola Čolak, Mirko Vidović i drugi. Oni su tražili širenje demokracije te slobodu izražavanja i pisanja. Posebno ozračje nastaje nakon objavljivanja *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog jezika*, čije su izdavanje podržavali i zadarski profesori Dalibor Brozović i Franjo Švelec. Gradonačelnik Zadra u to vrijeme je bio Kažimir Zanki, a na političkoj sceni su se pojavili Stanko Pera, Gojko Pekota, Zvonko Festini, Ivo Sorić, Ivica Buterin, Šime Peroš, Rafael Božić, Ivan Aralica, Ljuban Burčul i dr. Svojim su djelovanjem doprinijeli novom ozračju u kojem se tolerirala slobodnija misao.⁹⁶

⁹⁴ Požega I. *Hrvatsko proljeće s posebnim osvrtom na Zadar* [Diplomski rad]. Zadar: Sveučilište u Zadru; 2017 [pristupljeno 22.07.2022.] Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:662459>, str. 26

⁹⁵ Obad, S. *Zadar i okolica u Hrvatskom proljeću 1971. godine*. U: *Zadar i okolica od Drugog svjetskog rata do Domovinskog rata, Zbornik radova sa znanstvenog skupa odžanog 21. studenog 2007. u Zadru*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru, Sveučilište u Zadru, Zagreb-Zadar, 2009., str. 171

⁹⁶ <https://ogranakmaticehrvatskeuzadru.hr/2022/01/50-godina-hrvatskog-proljeca-u-zadru-povodom-50-godina-hrvatskog-proljeca-donosimo-popis-clanova-ogranka-matice-hrvatske-u-zadru-1970-i-1971-godine/> (27.7.2022.)

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika je među Hrvatima u Zadru bila prihvaćena s tihim odobravanjem. Međutim, kao i prema Zagrebu, i u Zadru se osuđivalo one koji su je podržavali. Razlog zašto se Zadar našao na meti snažnih partijskih osuda kao i Zagreb je bio taj što je Zadar bio grad čija se institucija našla među ustanovama koje su potpisale Deklaraciju. Na zadarskom Filozofskom fakultetu je vršen snažan pritisak na profesore dviju katedri potpisnica. Pritisak je vršen preko Aktiva SKH u ustanovi. 20. ožujka je, na temu potpisivanja Deklaracije, Aktiv održao burnu raspravu koja je trajala 5 sati. To je rezultiralo time da je većina profesora, na Katedri za Jugoslavensku književnost i Katedri za hrvatskosrpski jezik, bila suočena s prijetnjama zbog čega su se na sastancima održanima upravo zbog potpisivanja Deklaracije od toga ogradili. Pri tome je Katedra za jugoslavensku književnost, predvođena dr. Nikolom Ivanišom 21. ožujka uputila pismo Matici hrvatskoj u Zagrebu u kojem navode kako je Katedra podržala Deklaraciju samo načelno kao pitanje za daljnju stručnu raspravu jer nije bilo potpune suglasnosti svih profesora oko ciljeva i sadržaja iste. Ubrzo su obznanjene stranačke kazne za dvojicu uglednih sveučilišnih profesora. Predstojniku Odsjeka dr. Franju Švelcu, s Katedre za jugoslavensku književnost, je izrečena posljednja opomena, dok je dr. Dalibor Brozović, voditelj Katedre za hrvatskosrpski jezik, bio isključen iz Saveza komunista. Izbačen je iz stranke jer je bio jedan od sastavljača Deklaracije i glavni zagovornik za njeno potpisivanje na dvjema zadarskim kroatističkim katedrama.⁹⁷

Atmosfera u Zadru je nakon 1967. godine krenula u novom smjeru, posebice nakon pada A. Rankovića. Na čelo Skupštine općine 1967. godine dolazi K. Zanki, koji je bio partijski čovjek, ali je na to mjesto došao voljom naroda, a ne odlukom partije. To se ponovilo 1969. godine. Intelektualci M. Vidović, M. Mihajlov, D. Aras su osnovali Pokret nezavisnih intelektualaca. Oni su se okupili oko načela mišljena po savjesti, odbacujući ideološka načela.⁹⁸

Krajem 60-ih i početkom 1971. godine u Zagrebu su se javili novi gospodarski listovi i časopisi, koji su se čitali u cijeloj Hrvatskoj pa tako i u Zadru. Neki od njih su *Kritika*, *Hrvatski književni list*, *Hrvatsko sveučilište*, *Hrvatski gospodarski glasnik*, *Hrvatskih tjednik*. Svi ovi listovi, posebice *Kritika* i *Hrvatski tjednik*, su se čitali u Zadru, zajedno s časopisom *Dubrovnik*, splitskim *Vidik*, *Zadarska revija* i list *Zoranić*. Urednici tih periodika su tiskali članke koji su bili slobodoumnijeg sadržaja i imali su kritički pristup. To je bila velika novost u pisanoj riječi,

⁹⁷ Lukšić, E. M. *Hrvatska jezična deklaracija iz 1967. i njezini odjeci na zadarskom području*. U: *Zadar i okolica od Drugog svjetskog rata do Domovinskog rata, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 21. studenog 2007. u Zadru*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru, Sveučilište u Zadru, Zagreb-Zadar, 2009., str. 136 – 139

⁹⁸ <https://www.matica.hr/vijenac/723/zadar-je-bio-epicentar-hrvatskog-proljeća-32338/> (27.7.2022.)

kao i novo ozračje u jednomnoj svakodnevici.⁹⁹ Poput članaka u preporodnim listovima u Zagrebu, i u novopokrenutom listu Zoranić su se, uz priloge nekih članova uredništva, posebice Tomislava M. Bilosnića, mogli pronaći i razgovori te članci istaknutih hrvatskih intelektualaca i proljećara iz Zagreba i Zadra. Većinom su to bili dobri poznavatelji hrvatske povijesti, kulture, politike, ekonomije. Neki od njih su predavali na Ekonomskom i Filozofskom fakultetu u Zagrebu. To su bili dr. M. Veselica, dr. A. Stamać, dr. Nikša Stančić i dr. Šime Đodan.¹⁰⁰

Osim političara i intelektualaca, zadarski su se studenti također isticali sve hrabrijim istupima. U proljeće 1970. godine je u velikom kinu Pobjeda održana skupština studenata te je, po prvi put, izabrano studentsko vodstvo koje nije imalo potporu partije. Na čelu je bio Petar Vuleta, a ostali članovi su bili Mate Kutleša, Josip Kujundžić, Nikša Jakšić, Tihomil Maštrović, Marija Jerković, Tomislav Mamić i Radomir Jurić. 1971. godine su se studenti uključili u politička gibanja zajedno sa zadarskim političkim vodstvom i Maticom hrvatskom.¹⁰¹ Zadarski su studenti bili okupljeni u Koordinacijskom odboru Saveza studenata, na čelu kojeg je bio P. Vuleta. Tijekom 1971. godine su organizirali dvije priredbe pod nazivom „*Hrvatska jučer i danas*“. Na priredbama su nastupali brojni intelektualci i disidenti poput Franje Tuđmana, Šime Đodana, Marka Veselice, Vlade Gotovca, Vjekoslava Maštrovića, Želimira Meštovića, Tereze Ganze-Aras, Antuna Vrdoljaka, Vice Vukova s izvedbom pjesme „Tvoja zemlja“, Mike Tripala, Šime Ivasa i mnogih drugih.¹⁰² Prva priredba je održana od 10. do 13. svibnja 1971. godine u Narodnom kazalištu u Zadru, a povodom velikih obljetnica Zrinskih i Frankopana, E. Kvaternika i S. Radića. Dvorana je bila prepuna. Druga priredba je održana od 22. do 25. studenog 1971. godine, ponovo u Narodnom kazalištu. Kao i studenti u Zagrebu, i zadarski su studenti, u znak solidarnosti sa svojim kolegama, štrajkali. Štrajk je započeo nakon posjeta M. Tripala Filozofskom fakultetu, koji je bio organiziran od strane Koordinacijskog odbora. Bio je pozdravljen ovacijama kako studenata tako i profesora. Priprema i vođenje štrajka studenata je bila na visokoj razini. Zadarski su studenti bili u izravnom kontaktu sa Zagrebom te je štrajk bio koordiniran budući da su tada bili dio zagrebačkog Sveučilišta. I. Z. Čičak i D. Budiša su dolazili u Zadar i sudjelovali na zborovima koje su organizirali zadarski studenti. P. Vuleta i M. Kutleša su, uz ostale, kasnije osnovali organizaciju HORA, odnosno Hrvatska oslobodilačka revolucionarna armija, zbog čega su poslije bili osuđeni na velike zatvorske kazne.¹⁰³

⁹⁹ Požega, I. 2017., str. 26

¹⁰⁰ Obad, S. 2007., str. 171

¹⁰¹ <https://www.matica.hr/vijenac/723/zadar-je-bio-epicentar-hrvatskog-proljeca-32338/> (27.7.2022.)

¹⁰² <https://ogranakmaticehrvatskeuzadru.hr/2022/01/50-godina-hrvatskog-proljeca-u-zadru-povodom-50-godina-hrvatskog-proljeca-donosimo-popis-clanova-ogranka-matice-hrvatske-u-zadru-1970-i-1971-godine/> (27.7.2022.)

¹⁰³ <https://www.matica.hr/vijenac/723/zadar-je-bio-epicentar-hrvatskog-proljeca-32338/> (27.7.2022)

Veliku podršku su studentima pružali i članovi Ogranaka Matice hrvatske u Zadru. Oni su bili okupljeni oko zadarskih glasila *Zadarska revija* i *Zoranić*. Sredinom 1970. godine na čelo Ogranaka Matice hrvatske dolazi profesor Stijepo Obad, a za potpredsjednika je izabran profesor Ivan Aralica. U Upravni odbor su izabrani Ante Kitarović, dr. Glorija Rabac, Zlatko Štokić, Dinko Foretić, Nikola Davidović, Miljeko Mandžo, dr. Franjo Švelec, Jozo Balić, Branka Đaković i Heda Festini. Tijekom 1971. godine su matičari osnovali više Povjereništava Matice hrvatske u Poličniku, Bibinjama, Škabrnji, Posedarju, Preku i Stankovcima te jedan zaseban Ogranak u Ninu.¹⁰⁴ Ogranak Matice hrvatske je odigrao veliku ulogu u zadarskom proljeću. Ljudi su se masovno učlanjivali na osnivačkim skupštinama te se na tim zborovima, održanim u raznim mjestima, okupljalo između 500 i 1 500 ljudi. Od samog početka se isticao I. Aralica, kojeg su mnogi stari komunisti, nereformisti, smatrali ideologom Hrvatskog proljeća. U to vrijeme je Aralica obnašao dužnost zamjenika predsjednika Konferencije Saveza komunista u Zadru i na jednom partijskom sastanku je govorio o ulozi koju je Matica imala u Zadru. Matica je imala odjeka u poduzećima, ali i u školama. Primjerice Bagat, Tehnička i Pomorska škola. Također je imala odjeka i na Radiju Zadar, u sportu, u gotovo svim aspektima života u Zadru. Na košarkaškim utakmicama se pjevalo „Mi smo Zadrani, Zadar je naš“. Mnogi smatraju da je Zadar bio epicentar Hrvatskog proljeća.¹⁰⁵

General major u mirovini Šime Ivas je na skupštini boraca NOB-a održao govor u kojemu je istaknuo prometnu izolaciju Zadra te povezivanje Zadra i okolice sa Zagrebom u gospodarskom smislu. To je pojačalo novu političku klimu koja se javljala u gradu. Pod utjecajem događaja koji su se odvijali na X. sjednici SKH-a, zadarski su komunisti kritički raspravljali o političkom i gospodarskom stanju u Zadru, Hrvatskoj i Jugoslaviji na III., IV. i V. konferenciji SKH. Na tim se konferencijama raspravljalo o negativnim promjenama u Zadru, o hrvatskom i srpskom šovinizmu i sl. Još prije održavanja navedenih konferencija u Zadru su se javile dvije političke struje, koje su pratile i struje koje su se javile u CK SKH. To su bili komunisti reformisti i komunisti unitaristi. Nacionalizam i šovinizam u Zadru je zamijećen u travnju 1971. godine, a ono što im je prethodilo su bili neprijateljski letci i popis stanovništva koji su poticali nacionalni zanos.¹⁰⁶ Na III. proširenoj konferenciji Saveza komunista Hrvatske u Zadru je ustvrđeno da u gradu postoji jak unitarizam zbog talijanske okupacije grada. Unitaristi su u Zadru gušili sve nacionalno te ga je dr. Ivan Grgić, koji je u to vrijeme imao jak

¹⁰⁴<https://ogranakmaticehrvatskeuzadru.hr/2022/01/50-godina-hrvatskog-proljeća-u-zadru-povodom-50-godina-hrvatskog-proljeća-donosimo-popis-clanova-ogranaka-matice-hrvatske-u-zadru-1970-i-1971-godine/> (27.7.2022.)

¹⁰⁵ <https://www.matica.hr/vijenac/723/zadar-je-bio-epicentar-hrvatskog-proljeća-32338/> (27.7.2022.)

¹⁰⁶ Požega, I. 2017., str. 27

utjecaj u gradu, opisao kao „centar srpstva u Dalmaciji“. Sela zadarske okolice kao i Katolička crkva su branili hrvatsko nacionalno biće u Zadru.¹⁰⁷

U proljeće i ljeto 1971. godine se u Zadru razbukvalo Hrvatsko proljeće. Razlog tome je bila glasina koja je kružila po gradu, a prema kojoj je Tito bio na strani hrvatskih komunista reformista. Zadarski su proljećari bili heterogeni te su neki komunisti reformisti bili Hrvati jugoslavenske, a drugi hrvatske orijentacije. Nakon X. sjednice CK SKH i jedni i drugi su slijedili Dabčević-Kučar, Tripala, Pirkeru, Haramiju i druge. Kao i oni, i zadarski su komunisti zagovarali reformu Federacije i razvitak Hrvatske u njoj. Zadarski su komunisti omogućivali zadarskim matičarima i studentima djelovanje te su zajedno nastupali na javnim tribinama i osnivačkim skupštinama pododbora i povjereništava Matice. Od svibnja 1971. godine nastupaju zajedno na skupu na zadarskom Kolodvoru. Na skupu je govorio M. Tripalo i bilo je prisutno nekoliko tisuća ljudi iz svih društvenih slojeva Zadra i okolice. Također je prisutan narod podržavao ono što je Tripalo govorio o odnosima u Federaciji i zahtjevima o njenoj reformaciji i demokratizaciji. Sve je to bilo popraćeno pljeskom. Domaći komunisti u Zadru su bili slobodniji od komunista unitarista. Na IV. proširenoj općinskoj konferenciji SKH u travnju i V. u svibnju je I. Aralica govorio o pravilnom stavu Matice hrvatske, a Š. Peroš o opljačkanosti Hrvatske.¹⁰⁸

U drugoj polovici 1971. godine se preporodno ozračje i gibanje proširilo na okolicu Zadra. Tu su se i prije javljale pristaše novih političkih gibanja, a to se očitovalo na skupovima u Zadru. Posebice se istaknulo prilikom osnivanja Ogranka Matice hrvatske u okolici Zadra. U srpnju 1971. godine se pojačavaju previranja, a razlog tome je prihvaćanje izmjene naziva dijela ulica i trgova u Skupštini općine Zadar. Komisija je potvrdila da neki nazivi nisu primjereni jer nemaju veze s prošlošću grada. Iako se svi skupovi koji su održani u proljeće i ljeto 1971. godine održani u mirnom ozračju, jedan se događaj odigrao u suprotnom ozračju. Na tradicionalnom katoličkom blagdanu Gospe od Anđela u Karinu, 2. kolovoza 1971. godine, su nakon bogoslužja pjevane narodne pjesme. Pjevane su pjesme *Marjane, Marjane, Oj ti vilo Velebita* i *Ustani bane*. Na to su reagirali benkovački milicajci te srpski civili. Pretukli su i zatvorili više osoba, od kojih je jedna preminula. Mladići hrvatske nacionalnosti su odvedeni u milicijsku stanicu u Benkovcu.¹⁰⁹ Ovaj događaj, zajedno s aferom u Autotransportu, kada je

¹⁰⁷ Obad, S. 2007., str. 172

¹⁰⁸ Ibid str. 172 – 173

¹⁰⁹ Požega, I. 2017., str. 27 – 28

poduzeće počelo propadati zbog nesposobnosti i neznanja nove srpske uprave, je doprinijelo sve izraženijem osjećaju nacionalnog identiteta.

U jesen 1971. godine srpski su intelektualci, okupljeni unutar Srpskog kulturnog društva Prosvjeta, tražili da se osnuju zasebne kulturne institucije s ciljem očuvanja srpskog naroda. U rujnu 1971. godine je održana srpska kulturna večer u Islamu Grčkom na kojoj se iskazao zahtjev da se Islam Grčki preimenuje u Islam Srpski.¹¹⁰ Srbi su također tražili da se Hrvatska ustroji kao federacija te da se uvedu posebni programi za srpsku djecu. U okolici Zadra je na važnim funkcijama bilo dva puta više Srba nego Hrvata, što je posebice bilo vidljivo u Benkovcu i Obrovcu. Također su tražili i autonomiju Srba.¹¹¹

Ono što se može smatrati uzrokom i početkom Hrvatskog proljeća u Zadru jest duga izolacija grada od njegove okolice. Izgradnja Jadranske magistrale, željezničke pruge Knin – Zadar, zračne luke u Zemuniku te prve faze teretne luke u Gaženici je otvorila mogućnost za povezivanje grada s njegovom okolicom. K. Zanki je zajedno s krugom gospodarstvenika težio tome da se Zadar jače poveže sa Zagrebom u gospodarskom, političkom i kulturnom smislu. Zbog toga su u Zagrebu otvoreni Dani Zadra s raznim izložbama, primjerice Zlato i Srebro Zadra i Nina. Razdoblje prije 1971. godine je bilo pripremno razdoblje za preporodni pokret, kada se javlja pojačana politizacija. Ta se politizacija očitovala u raspravama o amandmanima na republički i savezni ustav, a na različitim razinama se raspravljalo o raznim zahtjevima: slobodno tržište, jadransku orijentaciju Hrvatske, izgradnja novih putova te njihovo asfaltiranje. Također se zahtijevala ravnopravnija raspodjela nacionalnog dohotka te deviza.¹¹² Događaji koji se vezuju uz Hrvatsko proljeće su imali veliki utjecaj na zadarsko područje. To je vidljivo kroz djelovanje intelektualaca u znanstvenim, visokoškolskim i školskim ustanovama, kroz djelovanje studenata i Ogranka Matice hrvatske, reformskog dijela komunističkog vodstva ali i kroz hrvatski narod u Zadru koji je podržavao nacionalni pokret. Na tribinama koje su organizirali studenti se aktualiziralo političko i gospodarsko stanje u Hrvatskoj. Upravo zbog toga je zadarski kraj bio optužen od strane partije da je žarište nacionalizma i šovinizma. Neki autori navode da je na sjednici u Karađorđevu Zadar doživio, kao i Zagreb, zbog toga mnoge kritike.

¹¹⁰ <https://ogranakmaticehrvatskeuzadru.hr/2022/01/50-godina-hrvatskog-proljeća-u-zadru-povodom-50-godina-hrvatskog-proljeća-donosimo-popis-clanova-ogranka-matice-hrvatske-u-zadru-1970-i-1971-godine/> (27.7.2022.)

¹¹¹ Požega, I. 2017., str. 28

¹¹² Požega, I. 2017., str. 26 – 27

Kada je nakon sjednice u Karađorđevu slomljeno Hrvatsko proljeće, slomljeno je i u Zadru. Osnovane su radne grupe Općinske konferencije SKH i Općinskog komiteta SKH koje su ispitivale svakog pojedinca u društveno-političkim organizacijama, ustanovama, školama, poduzećima. Posebna se pažnja posvećivala aktivnostima matičara, studenata i njihovih vođa.¹¹³ Došlo je do smjene političkog rukovodstva i progona u Ogranku Matice hrvatske, Koordinacijskom odboru Saveza studenata, na Filozofskom fakulteta, Pedagoškoj akademiji te na Institutu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti kao i u brojnim poduzećima i školama. Uhićeno je više desetaka osoba, neke su osuđene na višemjesečne ili višegodišnje zatvorske kazne te su izgubile mogućnost zaposlenja i napredovanja.¹¹⁴ O svakom pojedincu, o gradu i selima su podnesena detaljna izvješća Općinskoj konferenciji i Općinskom komitetu na razmatranje. Nakon nekoliko mjeseci je došlo do smjene pojedinaca s raznih dužnosti, otpuštanja s radnih mjesta, uhićenja i suđenja. Mnogi su bili pozvani na informativne razgovore u Sekretarijatu unutrašnjih poslova. Neki od njih su ostali bez posla, drugi su bili u stalnom strahu da bi se to moglo dogoditi, a treći su se iselili jer nisu mogli naći izvor života u Zadru. Oko 80 rezervnih oficira hrvatske nacionalnosti su izvedeni pred Sud časti te su im oduzeti činovi. Svakodnevni su pritisci vršeni na smjenjivanje dužnosnika, opoziv zastupnika u Saboru te prestanak rada Ogranaka Matice hrvatske na području Zadra i okolice, kao i Koordinacijskog odbora Saveza studenata. Svakodnevnica zadarskih proljećara je, 1972. godine, bila obilježena strahom od mogućeg uhićenja, ostajanja bez posla kao i prekidanjem pozdrav od strane poznanika koji nisu htjeli da ih se s njima povezuje. Mnogima od njih je zbog ovih stvari zdravlje bilo narušeno te su zahtijevali liječenje.¹¹⁵

Prema riječima zadarskog proljećara I. Aralice, bitnu ulogu u zadarskom proljeću je odigrao njegov „neprijeporni prvak“ Kažimir Zanki. Komunističku elitu u Zadru u vrijeme Hrvatskog proljeća su činile tri skupine: otočko stanovništvo, srpski doseljenici i ravnokotarsko stanovništvo hrvatske nacionalnosti. Iako se pokušalo uskladiti broj kadrova u vlasti s brojnošću grupacija u sastavu stanovništva, srpska i otočka grupacija su premašivale kvotu, dok je najlošije prolazila ravnokotarska grupacija unatoč tome što je bila najmnogobrojnija. Upravo toj ravnokotarskoj grupaciji je pripadao K. Zanki. Kada je došlo do pada A. Rankovića, javilo se nepovjerenje stanovnika Zadra prema otočkoj i srpskoj eliti. To je otvorilo put regrutaciji novih kadrova i to iz grupacije ravnokotarskog stanovništva. Dolazi do tzv. rotacije kadrova, u

¹¹³ Obad, S. 2007., str. 180

¹¹⁴ <https://ogranakmaticehrvatskeuzadru.hr/2022/01/50-godina-hrvatskog-proljeca-u-zadru-povodom-50-godina-hrvatskog-proljeca-donosimo-popis-clanova-ogranka-matice-hrvatske-u-zadru-1970-i-1971-godine/> (27.7.2022.)

¹¹⁵ Obad, S. 2007., str. 180 – 181

kojim se stara elita zamijenila novom, putem izbora. Bitno je naglasiti kako se to nije smatralo kontrarevolucijom. Rotacija je bila zamišljena tako da se kadrovi rotiraju u okviru pripadnika Komunističke stranke, a kandidat mora do kraja biti vjeran samoupravnom socijalizmu. Uz to je došlo i do promjene izbornog zakona, pa se za pojedinu funkciju moglo javiti više kandidata, najmanje dvojica. Zahvaljujući tome, prvi čovjek Zadra postaje K. Zanki.¹¹⁶

I. Aralica dalje piše kako je K. Zanki posjedovao umijeće kojim je za svoje projekte pridobio široke narodne slojeve, a pronašao bi i suradnike. Također je imao umijeće da pronikne u želje naroda koji ga je izabrao. Zbog toga je Zanki postao prvak hrvatskog naroda na zadarskom području. Pošto je u političkom prostoru Zadra izniknuo iznenada i nije bio očekivan, Zanki je postao značajan predstavnik grupe vodećih proljećara. Primarno je bio usredotočen na probitke grada i njegove okolice, ali njegova pažnja nije bila ograničena samo na to. Želio je Zadru osigurati mjesto koje mu pripada. Zahvaljujući valu nacionalnog zanosa, uspio je oživjeti zapušteni grad Nin. Kada je započela gradnja autoputa Zagreb – Split na dionici Zagreb – Karlovac, svoju je energiju uložio u pokušaj dobivanja projekta toga autoputa koji bi, na optimalan način, tagirao Zadar. Budući da je Zadar godinama bio odvojen od Hrvatske te je postao enklavom talijanskog imperijalizma, Zanki je branio kako interese Zadra, tako i interese Hrvatske.¹¹⁷ Suprotstavljao se unitarističko-centralističkim projugoslavenskim snagama, posebice nastojanju srpske grupacije da od Zadra naprave kulturno i političko središte srpske autonomije u Dalmaciji.¹¹⁸

U svome djelu prof. Stjepan Kaurlo to piše kako se Zanki, preuzevši vodstvo općine Zadar, uglavnom okružio mlađim i školovanim ljudima. U Zankijevo vrijeme se pokrenulo gospodarstvo grada te su mnoge zadarske radne akcije uspješno poslovale. Po gradu se grade stanovi, raste standard građana, uređuje se i razbija, prvi put dolazi željeznica, otvara se zračna luka, grade se tvornice, turistička naselja i kolektor na Bulevaru. Također se grade mnogi vrtići, osnovne i srednje škole, vodovodi i mostovi te se otvaraju nova radnja mjesta, asfaltiraju se ceste kako na obali tako i na gradovima. Obnavljaju se domovi kulture, renoviraju se i nadograđuju dijelovi bolnice, izgrađuje se Interni odjel, proširuju se i uređuju prostori za Znanstvenu knjižnicu, Državni arhiv i Zavod za zaštitu spomenika. Narodno kazalište, koncertna dvorana, prostorije KUD-a Petar Zoranić se obnavljaju, a otvara se i Radio – Tv.

¹¹⁶ Aralica, I. *Otkrio je hrvatstvo Zadra*. U: *Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971.*, Zbornik radova, Matica hrvatska, Zagreb, 2017., str. 703 – 705

¹¹⁷ Ibid str. 706 – 707

¹¹⁸ *Kažimir ZANKI (1924. – 2000.): zbornik radova posvećenih životu i djelu Kažimira Zankija uz 80. obljetnicu rođenja*, Matica hrvatska Zadar, 2005., str. 342

Kruna svega je bilo obnavljanje samostana sv. Marije, uređenje Stalne izložbe crkvene umjetnosti te se izgrađuje Arheološki muzej. Iz ovoga se vidi kako je grad u gospodarskom i kulturnom smislu napredovao u vrijeme Zankija. Pod njegovim vodstvom i zaštitom je omogućeno djelovanje Matice hrvatske i njegovog članstva, osnivanje novih ogranaka i povjereništva po zadarskoj okolici, osnivanje Saveza studenata i studentskog pokreta. Održavaju se mnogobrojni znanstveni skupovi s hrvatskim predznakom te predavanja u hrvatskom nacionalnom duhu. Poslije sloma Hrvatskog proljeća i sjednice u Karadžorđevu su mnogi zadarski proljećari završili u zatvoru, neki su ostali bez posla i putovnica, a neki osramoćeni i prisilno umirovljeni. Neki su pak emigrirali u inozemstvo gdje ih je kasnije likvidirala Udba. Iako je Zankija čekala ista sudbina, dugo je prkosio tome. Ostavku je podnio tek 4. veljače 1972. godina, kada je morao i tek nakon što je osigurao kakvu-takvu odstupnicu i izbor dr. Julijana Padelina za predsjednika Skupštine općine Zadar. Nakon toga je u Zadru zauvijek slomljeno Hrvatsko proljeće.¹¹⁹

¹¹⁹ Kaurlo, S. *Kažimir Zanki – vođa Hrvatskog proljeća u Zadru i sjevernoj Dalmaciji*. U: *Kažimir ZANKI (1924. – 2000.): zbornik radova posvećenih životu i djelu Kažimira Zankija uz 80. obljetnicu rođenja*, Matica hrvatska Zadar, 2005., str. 343 – 345

5.2 SPLITSKO PROLJEĆE

U Splitu, kao i u mnogim drugim Dalmatinskim gradovima, osjećaj hrvatstva nije mogao biti potisnut, unatoč velikom trudu komunističke vlasti. Ivan Mužić piše kako je hrvatski puk koji se u Split i njegovo zaleđe (Solin, Kaštela, Omiš) doseljavao iz Dalmatinske zagore i iz Bosne i Hercegovine doživljavao hrvatstvo kao glavni element svoga identiteta. U seljačkim i radničkim obiteljima koje su živjele na Brdima, Kmanu, Visokoj i drugim splitskim četvrtima se odgajalo djecu u nacionalnom duhu. U gradu su posebno izražavale nacionalnu samosvijest osobe privatnih zanimanja, intelektualci, obrtnici i liječnici. Zahvaljujući doseljenicima sa sela, u Splitu je konačno postao prevladavajuć osjećaj hrvatstva. Osim doseljenika iz Dalmatinske zagore i Bosne i Hercegovine, u buđenju nacionalnog identiteta su sudjelovali i svećenici Katoličke crkve.¹²⁰

Prema nekim autorima, Hrvatsko proljeće u Splitu započinje 1967. godine kada je objavljena *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Za kulturni život Splita u razdoblju od 1967. do 1971. godine je bilo karakteristično objavljivanje i izvođenje niza djela iz zaboravljene i starije nacionalne baštine. Također se po prvi puta obilježavaju neki događaji iz nacionalne povijest. Treba naglasiti kako Matica hrvatska, unatoč očekivanjima, nije bila glavni pokretač preporodnih zbivanja u Splitu. Iako nije bila u potpunosti isključena iz tih zbivanja, njezina je aktivnost bila neusporediva s aktivnosti Matice u Zagrebu. Veliki doprinos Hrvatskom proljeću u Splitu su dali M. Marulić i njegov časopis *Vidik*, gimnazija *Ćiro Gamulin* sa svojom literarnom sekcijom i listom *Nove staze* te splitsko kazalište i mnogi festivali zabavne glazbe. Osim kulture, u jačanju nacionalnog identiteta u Splitu su veliku ulogu odigrale i sportske priredbe, osobito košarkaške i nogometne. Uoči i poslije završnih utakmica, Splitom su se orile zabranjene rodoljubne pjesme i vijorile su se hrvatske zastave.¹²¹

Časopis *Nove staze* je bio namijenjen srednjoškolcima i srednjoškolskim profesorima, kojeg su zajedno uređivali. Časopis je bio kreativan, organizirale su se tribine i predavanja, čak i javne rasprave. U uređivanju časopisa su sudjelovali i mnogi članovi Matice, poput prof. Ljudevita Jonkea i drugih. Njegovi glavni urednici su bili prof. Ivan Bošković i prof. Martin Vlašić. Profesor I. Bošković je predavao povijest glazbe u gimnaziji *Ćiro Gamulin* te je bio aktivan u kulturnom životu Splita i šire. Organizirao je i vodio pjevačko društvo *Zvonimir*,

¹²⁰ Mužić, I. *O hrvatskom masovnom pokretu u Splitu 1971.* U: *Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971.*, Zbornik radova, Matica hrvatska, Zagreb, 2017., str. 636 – 637

¹²¹ Spehnjak, K. HRVATSKA OBZORJA br. 4, god. IV., 1996., *Journal of Contemporary History*, Vol. 29 No. 3, 1997., Zagreb, str. 636

djelovao je u Splitskom kazalištu i na Dubrovačkom kazališnom festivalu. U svom profesorskom zanatu se istaknuo predavačkim žarom kojim je govorio o hrvatskim glazbenicima i njihovom stilu u glazbi. Smatrali su ga jednim od najboljih poznavatelja kako glazbe tako i povijesti glazbe. Zbog svog djelovanja, načina predavanja je okvalificiran kao gorljivi Matičar. Smatrali su da učenicima približava istaknute hrvatske intelektualce ne bi li ih tako zainteresirao za rad Matice. U razredu je interpretirao tekst *Hrvatske domovine* ukazujući na estetsku vrijednost i ljepotu glazbene sastavnice. Zbog toga je nakon Karađorđeva bio jedna od meta u Splitu. Doživio je oštru kritiku, a njegov je rad proglašen nacionalističkim zastranjivanjem. UDB-a je inzistirala na tome da ga se udalji iz škole, iz radnog mjesta profesora, što se i dogodilo unatoč protivljenju njegovih kolega prof. Marušića i prof. Zubanovića. Nakon Karađorđeva *Nova staze* su zabranjene, broj 3 – 4 je uništen u tiskari, a urednici prof. Bošković, prof. M. Mihanović i prof. Vlašić su snosili posljedice svoga uključivanja i djelovanja u Hrvatskom proljeću.¹²²

Slika 8: Nove staze, Split, svibanj 1971., br. 2

¹²² Podstranska revija, *Polugodišnjak za kulturu i društvena pitanja*, Ogranak Matice hrvatske u Podstrani, godina XX. – br.42, Podstrana, 2021., str. 5

Katolička crkva je odigrala veliku ulogu u hrvatskom nacionalnom pokretu u Splitu. U crkvi Gospe od zdravlja na Dulčićevoj freski je narod mogao gledati Hrvatsku u njezinim povijesnim granicama. Na splitskom festivalu 1970. godine je Vice Vukov pjevao skladbu „Zvona moga grada“ te je fra Gracijan Gašperov zvonio sa svim zvonima crkve svetog Frane u znak radosti. Profesor don Mate Meštrović je, dok je bio urednik časopisa *Crkva u svijetu*, dao tiskati nekoliko tekstova u kojima se bosanske muslimane proglašava nacijom, koji su po etničkom podrijetlu Hrvati. To je izazvalo žestoke kritike režima na račun don Meštrovića i nadbiskupa Frane Franića. Zahvaljujući takvom djelovanju Crkve, porastao je broj nacionalno angažiranih studenata u studentskom pokretu u Splitu. Pokret je kulminirao 1971. godine, a iznikao je iz studentskog vjeronauka, posebice iz crkava Sveti Frane, Gospa od zdravlja i Sveti Dominik.¹²³

Sudionik Hrvatskog proljeća u Splitu, tadašnji student Pravnog fakulteta Josip Brdar piše kako su studenti od početka 1970. godine osjetili da se stvara nova, posebna društvena klima. Bili su svjesni da će u toj klimi moći slobodnije izražavati svoje nacionalne osjećaje te će se povećati njihova znatiželja za kritičkom analizom društvene stvarnosti. Studenti su počeli sve više pratiti sadržaje u tisku, na televiziji (vijesti i emisije u kojima su se iznosila mišljenja i stajališta vezana za položaj Hrvatske unutar Jugoslavije). Također se sve više studenata uključivalo u Maticu hrvatsku, kupovala su se izdanja Matice hrvatske, posjećivali su se skupovi i tribine na kojima su izlagali Veselica, Gotovac, Šegedin, Đodan, Šošić i drugi. Pratila su se izlaganja i politička stajališta koja su javno iznosili reformisti u SKH, S. Dabčević-Kučar, M. Tripalo, P. Pirker, I. Šibl, S. Bijelić i drugi. Splitski studenti su s nestrpljenjem čekali svako novo izdanje Hrvatskog tjednika, koji je postao njihovo neizostavno štivo. Brdar navodi dalje kako su studenti smatrali da se podrazumijeva da daju podršku hrvatskom političkom vodstvu, a ustrajna obrana Hrvatske od strane S. Bijelića im je bila potvrda da su na pravom putu u iznošenju svojih stavova, mišljenja i političkih zahtjeva.¹²⁴ U studentskom pokretu u Splitu su se najviše angažirali sljedeći pojedinci: Zvonimir Puljić (Split), Ante Štambuk (Brač), Nenad Mladineo (Brač), Mirko Karoglan (Imotski), Željko Barišić Abel, Iva Barišić (Šujica), Krešimir Dulčić, kći doktora Migottija (Split), Ivan Bitanga (Imotski), Boženko Krivić, Ivan Bradarić. U nacionalnom interesu su marljivo djelovali i književnik Veljko Vučetić i povjesničarka Eta Zelić-Bučan, koji nisu bili iz studentskih redova.¹²⁵

¹²³ Mužić, I. 2017., str. 637 – 638

¹²⁴ Brdar, J. *Crtice iz sjećanja na Hrvatsko proljeće i štrajk sveučilištaraca 1971. godine*. U: *Hrvatsko proljeće u sjećanju splitskih proljećara*, Zbornik, Ogranak Matice hrvatske u Splitu, Split, 2021., str. 19

¹²⁵ Mužić, I. 2017., str. 638 – 639

U Splitu su se prvi za studentski štrajk izjasnili studenti Građevinskog i Pravnog fakulteta, dok su studenti Kemijsko-tehnološkog fakulteta i Više ekonomske škole bili protiv njega. 25. studenog 1971. je na plenumu Saveza studenata Splita donesena odluka o štrajku i podržavanju zagrebačkih studenata, unatoč protivljenju Kemijsko-tehnološkog i Elektrotehničkog fakulteta i Pedagoške akademije.¹²⁶ Na Elektrotehničkom fakultetu su u nacionalnom angažiranju prednjačili profesori Ante Vuković i Josip Tudorić.¹²⁷ 1969. i početkom 1970. godine su neki profesori na Pravnom fakultetu (Bosnić, Šmid, Rudolf, Dujić) poticali, potihom, starije studente da se što bolje organiziraju na fakultetu i da se pripreme na preuzimanje vlasti kako na fakultetu tako i u Saveza studenata Splita. Profesor Dujić je nakon jednog večernjeg sastanka pozvao nekoliko starijih studenata na piće u restoran na Bačvicama te im predložio da se učlane u SKH. Objasnio im je da se u partijskim forumima na svim razinama donose odluke koje su bitne za budućnost Hrvatske. Nakon toga zahtjeva popriličan broj studenata se učlanio u SKH.¹²⁸ Vođe studentskog pokreta u Splitu su bili Damir Petrić i Ante Štambuk. U koordinaciji sa studentskim vođama u Zagrebu je započeo štrajk u Splitu. Štrajk je trajao od 22. studenog do 3. prosinca 1971. godine. Predvodnik organizacije štrajka na Pravnom fakultetu je bio D. Petrić. Odluka o štrajku se odnosila na sve studente i profesore fakulteta te je formiran štrajkaški odbor, podijeljena su zaduženja, određeni su studenti koji su trebali održati red na fakultetu za vrijeme štrajka i određena su neprekidna dežurstva. Također su koordinirana postupanja i sa studentima na drugim fakultetima i višim školama u Splitu. Studenti su za vrijeme štrajka nestrpljivo pratili događaje u Zagrebu. Pratili su istupanja intelektualaca u Matici, političke elite u Hrvatskoj i u drugim republikama te studentskih vođa. Ipak, kako navodi Brdar, imali su osjećaj da sjednica u Karađorđevu neće donijeti ništa dobrog.¹²⁹

Splitski su studenti prikupljali među ostalim studentima potpise podrške zahtjevima reformističkog dijela hrvatskog partijskog rukovodstva. U tim trenucima je veliki dio splitskih odvjetnika i nekoliko odvjetničkih vježbenika odlučio pokrenuti akciju davanja podrška studentskom štrajku. 25. studenog 1971. godine je nekoliko splitskih odvjetnika došlo na ideju da studentima izraze cehovsku odvjetničku podršku. Podržali su prijedlog kolege Branka Sekula te na listu papira, na vrhu, napisali sljedeće: „Kolege studenti, Vašoj odluci od 24. studenog 1971. godine dajemo punu podršku“. U potpisu je stajalo: odvjetnici i odvjetnički

¹²⁶ Knezović, M. 1995., str. 234

¹²⁷ Mužić, I. 2017., str. 640

¹²⁸ Brdar, J. 2021., str. 20

¹²⁹ Ibid str. 27

vježbenici Splita. Vanja Mladina, mladi odvjetnički vježbenik, je odmah tog jutra potpisao listu koja se nalazila u prostorijama Općinskog suda te studentima pomogao s prikupljanjem potpisa. On piše sljedeće: „S vrata kata sam neke kolege upućivao na klupu u hodniku gdje je bio list s potpisima, a kasnije sam list prenio na kamenu postament na stubištu. Kako su odvjetnici žurili, a kako dalje nisam imao obveze pristupa na ročišta, nosio sam listu po hodnicima oba suda... Odnio sam listu na fakultet, ali su me studentski redari uputili na predsjedništvo, u prostorije u uličicu Kraj sv. Ivana kod Peristila... U predsjedništvu Saveza studenata sam se u popriličnoj gužvi, kroz masu glasnih nazočnih studenata, nekako probio do stola i nekom studentu za stolom predao listu rekavši što je to. On je sa zadovoljstvom pregledao i zahvalio, te glasno u prostoriji rekao svima što su upravo primili, a tada sam čuo aplauz upućen potpisnicima.“ V. Mladina dalje navodi kako je bilo mnogo odvjetnika koji su odbili dati podršku studentima, ali je bilo i onih koji su rado potpisali listu. Odvjetnik Blaž Vujčić, koji je bio član SK-a, je upozoravao ostale kolege kako ne bi trebali potpisivali listu jer Partija neće prijeći preko toga. Unatoč tome, odvjetnici su je potpisali. Neki od potpisnika su bili: Zdeslav Alajbeg, Budislav Angjelinović, Josip Babić, Nikola Fakač, Ljubomir Grljušić, Srđan Kraljević, Zvonimir Mimica, Dalibor Parać, Branko Sekul, Nikola Pensa, Ivo Pincolić, Milivoj Šolić i dr. Troje odvjetničkih vježbenika je također potpisalo listu: Stipe Bakota, Viki Ježina-Mrklić i Vanja Mladina. Ukupno je 30 odvjetnika od njih 48 potpisalo listu te 4 vježbenika od njih 9. U *Studentskom listu* i *Hrvatskom tjedniku* je odvjetnička podrška posebno bila publicirana.¹³⁰

Splitskom proljeću su podršku davali i hrvatski partizani. To se osobito vidjelo u splitskom listu *Poruka borca*, čiji je urednik bio Mate Matković. U splitskoj sredini i u gospodarskim krugovima je 1970-tih bilo pojedinaca koji su djelovali, svjesno, u nacionalnom smislu. Posebno se treba istaknuti konkretno usmjeravanje bankarskih sredstava u osamostaljivanje i razvoj hrvatskog gospodarstva. U tome se najviše istaknuo Nikola Šimetić. Tu spadaju i svi oni koji su se angažirali na izgradnji autoceste koja je trebala povezivati Split, a i Dalmaciju, sa Zagrebom. Neki su pojedinci pokušali djelovati unutar splitske Matice hrvatske, kojom je upravljao Živko Jeličić, ali je u njoj prevladavao politički oportunitizam prema komunističkom režimu. U časopisu *Mogućnosti* splitske MH su objavljeni neki nacionalno nadahnuti tekstovi, primjerice oni Šime Đodana, ali je mnogo značajnije priloge nekih autora objavio Tomislav Slavica u časopisu *Vidik*.¹³¹

¹³⁰ Mladina, V. *Pedeset godina sjećanja*. U: *Hrvatsko proljeće u sjećanju splitskih proljećara*, Zbornik, Ogranak Matice hrvatske u Splitu, Split, 2021., str. 140 – 142

¹³¹ Mužić, I. 2017., str. 639 – 640

Za splitsko proljeće je također bitno spomenuti djelovanje *Slobodne Dalmacije*. SD je sudjelovala u Hrvatskom proljeću tako što je pisala članke o događajima koji su bili bitni za hrvatski nacionalni pokret. Prvi takav članak je objavljen 21. ožujka 1967. godine, pod naslovom „Povodom Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“. Članak se nalazio u rubrici *Prosvjeta kultura umjetnost* te je u njemu preneseno pismo M. Žanka *Vjesniku* u kojem napada potpisnike Deklaracije te im savjetuje da rješavanje međunarodnih pitanja prepuste SK. Sljedećeg je dana cijela 4. stranica bila posvećena reakcijama na Deklaraciju. Objavljeni su članci o osudi Deklaracije Izvršnih komiteta CK SKH I CK SKS, kao i nastavak Žankova pisma. Također je objavljeno i pismo grupe Splitsana pod nazivom „Prevladati uska nacionalistička shvaćanja“. U pismu navode kako, po njihovom mišljenju, Deklaracija narušava bratstvo i jedinstvo. Pismo su potpisali nezadovoljni građani splitske Ulice Maksima Gorkoga. Ukupno je bilo devedeset tri potpisa. Kasnije je objavljena vijest „Protest građana Varoša“, koji su također donijeli rezoluciju koju je potpisalo devedeset sedam građana te navode kako su autori Deklaracija narušili bratstvo i jedinstvo. Sve u svemu, SD je prenosila pisma u kojima se osuđuje potpisnike, ali i pisma potpisnika Deklaracije. Ogranak Matice hrvatske u Splitu su za SD kazali kako Deklaraciju nisu potpisali niti podržali. Isto su javili i iz Šibenika.¹³² SD je pratila i događaje na X. sjednici CK SKH kao i one nakon nje. Naslovnica 16. siječnja je naslovljena „Borba protiv nacionalizma, šovinizma i unitarizma“ te u početnom dijelu prenosi referat S. Dabčević-Kučar. U drugom se dijelu daje kritična ocjena Žankovih članaka objavljenih u *Borbi*. Također je SD objavljivala i članke u kojima se pokazuje obračun, smjene i isključivanja iz SKH. Tijekom 1971. godine *Slobodna Dalmacija* je pratila smjer rukovodstva SKH. To je trajalo sve do sastanka u Karađorđevu. Tada dolazi do zaokreta po istom principu kao i poslije X. sjednice. Naslovi iz 11. prosinca glase ovako: „Smjenjivanje odgovornih rukovodilaca s dužnosti traže komunisti Dalmacija Cementa“, „Bezrezervna podrška Titu“, „Protiv nacionalizma i separatizma“, „Brzo i odlučno obračunati se s neprijateljima“ i sl. također su objavljivanje vijesti: „Suspendiran general Janko Bobetko“, „Afirmacija izvornih vrijednosti komunista“, „Čičak, Budiša i Dodig lišeni slobode“, „Ostavka Pere Kriste na funkciji predsjednika Matice hrvatske Dubrovnik“ itd. Tek u svibnju 1972. godine SD donosi više detalja o djelovanju proreformističkih pojedinaca. Objavljen je feljton pod naslovom „Kako je došlo do prodora nacionalizma u Dalmaciji“ te je imao 14 nastavaka.¹³³

¹³² Mišur, I. Slobodna Dalmacija u Hrvatskom proljeću, *Podravina : scientific journal for geographical and historical multidisciplinary research*, Vol. 21 No. 41, 2022., Koprivnica, str. 30

¹³³ Ibid str. 31

Unutar same Slobodne Dalmacije je provedena analiza nacionalističkih djelovanja. 17. prosinca 1971. godine je objavljen članak pod naslovom „Komunisti Slobodne Dalmacije o sebi“ u kojem su optužili Dabčević-Kučer za pritiske. Pritisци su vršeni iz Međuopćinske konferencije SKH U Dalmaciji, a jednim dijelom i iz Općinskog komiteta. Drugi članak je prenosio informacije o sastanku u splitskom Općinskom komitetu održanom 5. siječnja 1972. godine. Zaključeno je da je SD bila izložena sustavnom pritisku nacionalističkih snaga i bivših političkih struktura. To je dovelo do kolebanje i popuštanja. Međutim, komitet je kasnije konstatirao kako SD nije nacionalistički opredijeljena i nije uporište ideoloških teza koje se suprotstavljaju Savezu komunista. Općinski komitet je osnovao komisiju koja je proučavala postojeće organizacije zajedničkih službi informiranja. U planu je bilo ispitivanje izbora članova izdavačkog savjeta SD te izbacivanje svih zagovornika nacionalističke politike.¹³⁴ Hrvatski su reformisti tijekom Hrvatskog proljeća stalno kritizirali djelovanje Slobodne Dalmacije, koju su okarakterizirali kao unitarističke novine. Zbog toga su mnogi novinari bili pod stalnim pritiskom. Taj je pritisak započeo na sastanku Općinskog komiteta kada je Dabčević-Kučer govorila o lošem stanju u Splitu i uputila kritike na račun SD. Nakon toga su na svim idućim sastancima Općinskog komiteta prebrojavani unitaristi unutar SD. Nakon X. sjednice je pritisak postao sve veći. Pritisak na SD su vršili Općinski komitet i istaknuti pojedinci poput Grge Gamulina, Danila Pejovića, Šime Đodana i Marka Veselice. Spominje se također i upad studenata u tiskaru i prijetnje. Nakon X. sjednice je SD prošla kroz etiketiranje, pritiske i otvorene prijetnje. Tekstovi objavljeni u SD tijekom Hrvatskog proljeća su pratili politički kurs i ideje dominantne struje u SKH. Zbog toga je za vrijeme Proljeća SD bila optužena za unitarizam, a nakon sloma je postalo sporno njeno proreformističko djelovanje.¹³⁵

Poslije prve objave zaključaka u Karadževiću, splitski su studenti neprekidno pratili vijesti na radiju i televiziji. Kada je došlo do smjene hrvatskog političkog vodstva započela je represija, smjene i hapšenja hrvatske intelektualne elite, ali i studenata i studentskih vođa. Nakon uhićenja u Zagrebu, i u Splitu je bio učinkovit represivni aparat. D. Petrić i A. Štambuk su dobili višegodišnje kazne, a nakon završetka prvostupanjskog kaznenog postupka su se branili sa slobode. Protiv njih je pokrenut disciplinski postupak na fakultetima te su ih udalji s fakulteta.¹³⁶ 1972. godine su svi studenti koji su se ranije učlanili u Partiju bili izbačeni s etiketom nacionalista i rušitelja SFRJ. Na Pravnom fakultetu je većina studenata proljećara

¹³⁴ Mišur, I. 2022., str. 32

¹³⁵ Ibid str. 33

¹³⁶ Brdar, J. 2021., str. 27 – 28

postala pasivna i pokušavala polagati ispite. Profesori su ih otvoreno pozivali na to da prijavljuju i polagaju ispite te da čim prije završe studij.¹³⁷

Nakon studenata, na red za obračunavanje s njima su došli odvjetnici i odvjetnički vježbenici koji su potpisali studentsku listu. 13. siječnja 1972. godine je V. Mladina dobio poziv za istragu u Okružnom sudu. *Slobodna Dalmacija* je tih dana objavila slike odvjetnika koji nisu listu potpisali s naslovom „Oni se nisu potpisali“. Nakon toga je uslijedilo opozivanje punomoći potpisanim odvjetnicima od strane raznih poduzeća te prelazak u urede onih odvjetnika koji nisu potpisali. V. Mladina piše kako je 14. siječnja došao na sud, u istražni odjel gdje ga je dočekaio sudac Veseljko Šeparović, koji je prema njemu bio korektan. Nakon što je primio rješenje o pritvoru, milicijsko vozilo „marica“ ga je odvelo u tzv. Katalinića brijeg, gdje su se već nalazili A. Štambuk i D. Petrić. Navodi dalje kako je njegova ćelija nosila br. 28, dok je D. Petrić bilo u br. 14. „Sjećam se jednog neobičnog detalja: Damir je jednog jutra iz čista mira glasno viknuo: Nasciturus pro iam nato habetur.. i stao, a ja nisam odolio nego sam viknuo nastavak: ...quotiens de commodis eius agitur!“ Zatvorski čuvar se na te riječi razljutio te vikao na obojicu kako ne želi strane jezike u zatvoru. U zatvoru je također bio i pokretač podrške odvjetnika, Branko Sekul. Mladina je osuđen zajedno sa Štambukom i Petrićem, pod optužbom da je pomogao osobama koje su počinile kontrarevolucionarni napad na državno i društveno uređenje. Dobio je šest mjeseci u Lepoglavi što je, kako sam navodi, bila sreća u nesreći. „U Lepoglavi su, naime, sve naši ljudi, zagorski Hrvati. Budiši je bilo teže, on je bio prvo upućen u Staru Gradišku, gdje su bili gotovo isključivo srpski kadrovi, koji su na sve moguće načine maltretirali hrvatske političke zatvorenike, kršeći im prava. U Lepoglavi su upravo tada bili dr. Marko Veselica, dr. Šime Đodan, dr. Hrvoje Šošić i Ivan Zvonimir Čičak.“¹³⁸

Nakon smjene u rukovodstvu SKH, došlo je i do smjene u Splitu. Na mjesto predsjednika Općinskog komiteta SK dolazi Titov čovjek, Ante Jurjević-Baja. Split tako postaje „Bajina bašta“, a uz njega su bili Boris Malada, Meštrović, Ratimir Žanetić, Jerko Nigojević, Vinko Ćurlina, Vesna Podlipec, Brkić, Krželj, Miro Prgomelja i drugi.¹³⁹

Učenica gimnazije *Ćiro Gamulin*, Marija Bošković, svjedoči o tome kako se u njihovoj školi nakon Dana Republike klima promijenila. S radnog mjesta je udaljen prof. Bošković, a krenula je hajka i na prof. Marina Mihanovića, koji je bio organizator tribine Šime Đodana te

¹³⁷ Brdar, J. 2021., str. 21 – 23

¹³⁸ Mladina, V. 2021., str. 142 – 146

¹³⁹ Ćutuk, D. *Hrvatsko proljeće u Splitu – 50 godina poslije*. U: *Hrvatsko proljeće u sjećanju splitskih proljećara Zbornik*, Ogranak Matice hrvatske u Splitu, Split, 2021., str. 70

na prof. Vlašića koji je bio urednik lista *Nove staze*. Bošković je pozvan u Komitet te su od njega tražili razna priznanja. Njegovo ispitivanje je vodio Miro Ćurin, a u tisku je negativno o profesoru pisao Miro Jajčanin. U gimnaziji *Ćiro Gamulin* i u gimnaziji *Vladimir Nazor* je Bošković otpušten s radnog mjesta. Studentski radovi, odnosno studentske interpretacije raznih hrvatskih pjesama su korištene kao teške optužbe protiv Boškovića te su prihvaćene od strane Komiteta kao temelj za njegov progon. Bošković je, zajedno s Tomislavom Slavicom i Ivanom Mužić, bio isključen i iz Ogranka Matice hrvatske u Splitu zbog sukoba s predsjednikom ogranka, književnikom Živkom Jeličićem. Proces protiv Boškovića je započeo tijekom Hrvatskog proljeća, a trajao je cijelo ljeto. U školi su održane sjednice na kojima se nastojalo dokazati njegovu krivnju. Naposljetku se uspio osloboditi optužbi te su ga morali vratiti na posao i isplatiti sredstva koja mu pripadaju.¹⁴⁰

Slika 9: Slobodna Dalmacija, 11. prosinca 1971. godine

¹⁴⁰ Bošković, M. *Hrvatsko proljeće u očima tadašnje maturantice: moje uspomene na splitsku 1971./1972.* U: *Hrvatsko proljeće u sjećanju splitskih proljećara*, Zbornik, Ogranak Matice hrvatske u Splitu, Split, 2021., str. 10 – 14

5.3 SINJ I HRVATSKO PROLJEĆE

Na području Općine Sinj prodor nacionalizma je započeo u drugoj polovini 1970. te tijekom cijele 1971. godine. Uzročnici ove pojave su bili braća Veselica, Marko i Vlado koji su podrijetlom iz Glavica kod Sinja. Zahvaljujući tome su uspjeli utjecati na građane, izbore i sl. Iz Sinja je također bio i Miko Tripalo.¹⁴¹ Kao i u ostalim dijelovima Hrvatske, tako je u Sinju došlo do promjena nakon pada A. Rankovića 1966. godine i objavljivanje *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* 1967. godine. Ovi su događaji odjeknuli u Cetinskoj krajini te je skupina 14 intelektualaca poslala dopis Matici hrvatskoj u kojem piše sljedeće: „Ovom prigodom izražavamo naše poštovanje za vaš samoprijekoran rad na kulturnom i nacionalnom osvješćivanju hrvatskog naroda. Ako i mi svojim radom s vama barem nešto doprinesemo na tom polju bit će nam velika čast.“ Inicijativa za ovim dopisom je potekla iz gimnazije u Sinju, a njezini potpisnici su bili: Velimir Borković, Branimir Vlastelica, Ante Čupić, Ante Mandić, Anđelko Marić, Marina Ferić, Ida Banić, Mamčilo Boko, Ante Puljević, Marko Popović, Neven Strukan, Ivica Boko i drugi.¹⁴²

Marko Veselica je bio hrvatski ekonomist i političar, rođen u Glavicama kod Sinja (9. siječnja 1936. – Zagreb, 17. veljače 2017.). Na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu je diplomirao i doktorirao te kasnije radio i kao asistent i kao docent. Bio je član Predsjedništva Saveza sindikata Hrvatske od 1968. godine, zastupnik u Saveznoj skupštini od 1969. godine, član Upravnog i Izvršnog odbora Matice hrvatske te predsjednik njezine Gospodarske komisije od 1970. godine. Istaknuo se kao jedan od vodećih sudionika Hrvatskog proljeća. Zagovarao je radikalne političke i gospodarske reforme zbog čega je bio na udaru Partije. Nakon Karađorđeva, 1971. godine je uhićen i osuđen na 7 godina zatvora. Upravo zbog svog političkog djelovanja i kritiziranja komunističkog sustava je ponovo osuđen 1981. godine. Ukupno je, za svoje djelovanje u Hrvatskom proljeću, proveo 11 godina i 46 dana u zatvoru, što je najviše od svih proljećara.¹⁴³

Vladimir Veselica je bio, kao i brat, hrvatski ekonomist i političar (Glavice kraj Sinja, 23. siječnja 1938. – Zagreb, 11. studenog 2013.). Diplomirao je i doktorirao na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu te radio kao voditelj analiza i informacija u Službi društvenog knjigovodstva. Kao docent na Visokoj školi za vanjsku trgovinu radi od 1970. godine, ali zbog

¹⁴¹ *Pojave prodora nacionalizma na području SO Sinj – problemska informacija*. U: *Sinj i Hrvatsko proljeće, zbornik radova*, ur. Jakov Žižić, Klub Sinjana Zagreb, Ogranak Matice hrvatske u Sinju, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2021., str. 105

¹⁴² <http://arhiva.ferata.hr teme/907-40-godina-matice-u-sinju> (5.8.2022.)

¹⁴³ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64385> (5.8.2022.)

svoga sudjelovanje u Hrvatskom proljeću biva 1972. godine uklonjen s fakulteta. Kasnije je, od 1974. do 1980. godine, bio voditelj zajedničkih službi i financijski direktoru Konstruktor inženjeringu.¹⁴⁴

Braća Veselica su u Sinju širili nacionalizam preko svojih prijatelja iz djetinjstva ili pak iz vremena studiranja u Zagrebu. Neki od njih su bili: Ivan Ćurković „Đinko“, ekonomist u *Dalmatinka* Sinj, Frano Poljak ing., direktor *PIK* Sinj i poslanik u Republičkom vijeću Sabora, Ante Vrdoljak, pomoćnik okružnog javnog tužitelja, Ante Župić, profesor u gimnaziji Sinj i Šime Vezilić, pravnik u trgovačkom poduzeću *Konkurent*. Svi navedeni su bili angažirani u formiranju ogranka MH u Sinju. Krug zagovornika Hrvatskog proljeća u Sinju se s vremenom širio te je obuhvaćao ljude iz redova intelektualaca, neovisno o tome jesu li članovi SK ili ne i neovisno o tome zauzimaju li neku funkciju ili ne. Ono bitno za formiranje ogranka Matice hrvatske u Sinju je bilo pridobivanje što više društveno – političkih funkcionera, kako bi se kroz forume poput Općinskog komiteta, Općinsko sindikalno vijeće i druge institucije moglo stvoriti klimu koja odgovara proljećarima i njihovom djelovanju. Zbog toga su na svoju stranu uspjeli pridobiti i ove ljude: Ivan Kujundžić, nastavnik i član SK te savezni poslanik u Kulturno – povijesnom vijeću, Marko Ćurković, ekonomist i zamjenik sekretara Općinskog komiteta, Petar Pavić, nastavnik i sekretar Općinskog komiteta, Ivan Kodžoman, ekonomist i zamjenik predsjednika općinske skupštine, Ante Ajduković, direktor Veterinarske stanice, dr. Neven Srukan, liječnik DNZ, Marko Pocrnjak, ekonomist u *Cetinki*, Marko Delić ing., iz *Dalmatinke*, prof. Stipe Vučković, gimnazija Sinj, Ivo Šimundža, službenik SDK-a, Ante Turudić, pravnik u *Autoprevozu*, Stipe Jakelić, nastavnik u Splitu, Tomo Eljuga, direktor Sveučilišta u Sinju i Frano Dušević, profesor na gimnaziji u Sinju. Svi navedeni su bili članovi SK-a.

30. ožujka 1971. godine je osam profesora iz gimnazije u Sinju zajedno s dvojicom liječnika iz Doma narodnog zdravlja, podnijelo zahtjev Općinskom komitetu SK za osnivanje Inicijativnog odbora za osnivanje Ogranka Matice hrvatske za područje Sinja. Ovu skupinu građana je predvodio prof. Ante Župić u suradnji s Ivanom Ćurkovićem „Đinkom“. Međutim, Đinko nije bio među potpisnicima ovog zahtjeva.¹⁴⁵ 14. travnja je došlo do prvog organiziranog sastanka političkog aktiva Općine Sinj. Na njemu se raspravljalo, između ostalog, o problematici osnivanja Ogranka Matice hrvatske u Sinju. Sastanku su prisustvovali svi predstavnici društveno – političkih organizacija, osim predsjednika Skupštine općine i predsjednika Konferencije SK. Protiv osnivanja ogranka MH u Sinju je bio republički poslanik

¹⁴⁴ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64386> (5.8.2022.)

¹⁴⁵ *Pojave prodora nacionalizma na području SO Sinj – problemska informacija* 2021., str. 105 – 106

Stipe Prolić. Jedan od zaključaka ovog sastanka je bio da se ne smije dozvoliti da dođe do infiltracije neprijateljskih elemenata prilikom osnivanja MH. Komunisti moraju biti oni koji će rukovoditi Maticom i određivati njenu politiku.¹⁴⁶ Nakon potpisane inicijative je formiran Inicijativni odbor u koji je, na preporuku Općinskog komiteta, ušlo dosta članova SK Sinj.¹⁴⁷ Prema Izvješčaju Republičkog sekretarijata unutarnjih poslova (RSUP) iz travnja 1972. godine, Franjo Tuđman, koji je bio član Upravnog odbora Matice hrvatske, i Vice Vukov su 14. travnja 1971. godine posjetili Trilj, koji je bio dio Općine Sinj. Posjet je organiziralo Narodno sveučilište Sinj. Tuđman je s direktorom sveučilišta, Tomom Eljugom, razgovarao o mogućnosti da se osnivanje ogranka MH može izvršiti putem Narodnog sveučilišta.¹⁴⁸ T. Eljuga navodi kako je on bio taj koji je organizirao sastanka s F. Tuđmanom i V. Vukovom, budući da je Tuđmana poznao još iz gimnazijskih dana, kada ga je upoznao preko A. Vrdoljaka. Navodi kako su F. Tuđman i V. Vukov na sastanku u Trilju prisustvovali kao njegovi prijatelji, zajedno s još 30-ak ljudi. Na tom sastanku su se pjevale nacionalne pjesme, pjevao je V. Vukov i sl. Razgovaralo se o ozbiljnim temama, kako bi se moglo doći do hrvatske ideje koja je ostvariva i sadržajna. Eljuga navodi dalje kako je taj sastanak bio jedna iskra Hrvatskog proljeća, njegovo buđenje. Sastanak nije bio javan te su pazili kako im ne bi došli neki špijuni. Eljuga je za vrijeme gimnazijskih i studentskih dana bio progonjen te je imao dosje o svojoj političkoj optužnici, zbog čega je strahovao da osnivanje ogranka MH u Sinju neće moći ići preko Narodnog sveučilišta. Međutim, ipak je išlo preko sveučilišta, ali su postojali i drugi putevi zbog čega je samo sveučilište bilo prekriveno.¹⁴⁹

Nekoliko dana nakon, 17. travnja, je na inicijativu M. Veselice i uz pomoć I. Č. Đinka, F. Poljaka i A. Vrdoljaka održan ilegalni sastanak za formiranje ogranka MH u planinarskom domu Dalmatinke na Peručkom jezeru. Sastanku su prisustvovali M. Veselica, Š. Đodan, neki članovi uredništva *Hrvatskog tjednika*, spomenuta imena iz Sinja, Ivan Jurić, predsjednik Regionalnog odbora sindikata radnika Industrije i Ante Perkušić, odbornik SO Split. Osim o važnosti formiranja Inicijativnog odbora za osnivanje ogranka MH, na sastanku su govorili M. Veselica i Š. Đodan. Đodan je govorio o velikosrpskom hegemonizmu koji se javlja u Hrvatskoj i koji će je progutati, o tome kako Hrvatska mora dobiti sve elemente potpune državnosti, svoju vojsku, novac, banku i sl. Veselica je pak govorio o ekonomskim problemima, problemima s

¹⁴⁶ *Pojave prodora nacionalizma na području SO Sinj – problemska informacija* 2021., str. 107

¹⁴⁷ <http://arhiva.ferata.hr teme/907-40-godina-matice-u-sinju> (5.8.2022.)

¹⁴⁸ *Pojave prodora nacionalizma na području SO Sinj – problemska informacija* 2021., str. 107

¹⁴⁹ *Razgovor s Tomislavom Eljugom*. U: *Sinj i Hrvatsko proljeće, zbornik radova*, ur. Jakov Žižić, Klub Sinjana Zagreb, Ogranak Matice hrvatske u Sinju, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2021., str. 183 – 185

devizama, navodeći kako je Hrvatska eksploatirana od strane drugih i kako bi trebala biti najbogatija kao samostalna država. Također je spomenuo kako se na Hrvatsku vrši pritisak po pitanju teritorija Jadranske obale, koju naseljavaju Srbi. Na ova izlaganja je primjedbu dao F. Poljak, kazavši kako narod Cetinske krajine neće prihvatiti ovakvu politiku, kao ni nazočni na sastanku. I. Vrdoljak se također protivio, govoreći kako on pripada mladoj generaciji koja je bila odgojena u duhu socijalizma te ako će Matica biti politička partija, on se ne može priključiti jer pripada SKJ. Govor je također održao i savezni poslanik Kujundžić koji je objasnio kako je Cetinska krajina dosta specifična te da u njoj postoje duboki korijeni unitarizma te da postoji mnogo ljudi koji se ne prilagođavaju politici hrvatskog nacionalizma.

Od svibnja do listopada 1971. godine Inicijativni odbor je održao 5 sastanaka. Uglavnom se raspravljalo o pripremama za osnivačku skupinu, kako bi je bilo najbolje organizirati, kako će se vršiti učlanjenja, odakle dobiti potrebna sredstva, čime se trebaju baviti i slična pitanja. U Inicijativni odbor su izabrani: A. Vrdoljak, dr. . Strukan, I. Ćurković, A. Sikirica, koji je bio predsjednik Općinske konferencije SK, N. Sikirica, š. Vezilić, F. Dušević, A. Turudić i A. Župić.¹⁵⁰

Osnivačka skupština ogranka Matice hrvatske u Sinju je održana 24. listopada 1971. godine. Inicijativni odbor je, 26. travnja, nadopunjen na prijedlog Petra Pavića te ga od tada čine: Ante Sikirica, Nikola Sikirica, Marko Popović, Ante Vrdoljak, Ante Župić, Ante Turudić, Frano Dušević, Stipe Jakelić, Ivan Ćurković „Đinko“, Neven Strukan i Šime Vezilić. Iste godine je održana Alka 8. kolovoza i bila je u potpunosti obuhvaćena Hrvatskim proljećem. Poslije himne *Hej Slaveni* uslijedila je *Lijepa naša*, što su dozvolili Petar Pavić i Dušan Boban, a u eter je sve to prenio Mladen Delić. Narod je bio oduševljen.¹⁵¹ Na alkarskim natjecanjima te godine su prisustvovali M. Tripalo i S. Dabčević-Kučar te im je publika iskazala srdačnu dobrodošlicu.¹⁵² Na radnom sastanku održanom 16. rujna P. Pavić je predložio da se osnivačka skupština ogranka Matice hrvatske održi 24. listopada, na dan oslobođenja Sinja, u kinu Sloboda. Tog 24. listopada je kinodvorana bila prepuna. Gosti su bili Mile Bilić iz Drniša, dr. Bruno Tandara iz Imotskog, Branko Stamać, Ivo Božić i Ante Đirlić iz Šibenika, Tomislav Španja iz Makarske, Jozo Brstilo iz Omiša, dr. Davorin Rudolf i dr. Ivo Petrinović iz Splita.

¹⁵⁰ *Pojave prodora nacionalizma na području SO Sinj – problemska informacija* 2021., str. 107 – 109

¹⁵¹ *Uspomene na osnutak Matice hrvatske u Sinju*. U: *Sinj i Hrvatsko proljeće, zbornik radova*, ur. Jakov Žižić, Klub Sinjana Zagreb, Ogranak Matice hrvatske u Sinju, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2021., str. 161 – 162

¹⁵² Mandac, B. *Utjecaj alke na identitet i društveni život Sinja 1918. - 2018.* [Diplomski rad]. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli; 2020 [pristupljeno 04.08.2022.] Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:095879>, str. 56

Brzjavni podrške pri osnivanju su stigli iz ogranaka diljem Hrvatske. Ozračje je bilo svečano, a posebno su oduševljenje izazvali V. Gotovac i dr. B. Tandara sa svojim govorima. Javno se mogla čuti hrvatska riječ i braniti hrvatske interese, pjevati hrvatsku himnu i boriti se za suverenitet hrvatske države. Upravni odbor je 13. prosinca izabrao I. Ć. Đinka za predsjednika ogranaka, A. Vrdoljaka za potpredsjednika, za tajnika Š. Vezilića i za blagajnika I. Šimundžu. Govor je održao i prof. Frano Librenjak. Govorio je o Sinju i njegovim kulturnim vrijednostima.¹⁵³ „Kontinuitet razvoja, kao što smo vidjeli, pokazuje da je Cetina uvijek ne samo živo pratila kulturne tekovine Hrvatske nego je i aktivno sudjelovala u njima. Ogranak Matice hrvatske u Sinju nastojat će da se taj tok još više proširi i produbi. U bratskom djelovanju s istinskim jedinstvom za izgradnju hrvatske državnosti i samoupravnog socijalizma ova će ustanova zajedno s SSRN SKH sudjelovali u učvršćivanju razvoja našeg kraja. U suradnji svim ljudima kulturne ustanove i prosvjete, pjesnicima, piscima i znanstvenim radnicima ona će nastojati hrvatsku kulturu širiti i pomagati sve one snage koji tu kulturu unapređuju. Ona će biti matica pčela i okupljati oko sebe najbolje radnike na podizanju Cetinske krajine, a time i cijele Hrvatske.“¹⁵⁴

Do osnivačke skupštine na području Općine Sinj u Maticu je bilo učlanjeno 480 članova. Među prvima su se učlanili svi pripadnici franjevačkog samostana i njihove srednje vjerske škole, kao i tri časne. Ukupno ih je bilo 97. Od svih upisanih, njih 63 su bili prosvjetni radnici, a onih koji imaju višu i visoku stručnu spremu je bilo 111. Od ukupnog broja članova, njih 61 su bili članovi SK.¹⁵⁵

Na pojedinim dijelovima općine, neovisno o djelovanju Matice, su se javljale nacionalističke grupe. U Trilju se takva grupa okupila oko Zvonka Penjaka. Njegovi su istomišljenici bili don Stipe Dukić, župnik iz Tijarice, Mirko Svalina, nastavnik iz Trilja i Zlatan Odrlić, zubar iz Košuta. Protiv Z. Penjaka se vodio kasnije krivični postupak zbog krivičnog djela. Prodor nacionalizma na području Općine Sinj se može zahvaliti i tada novoosnovanom zavičajnom klubu studenata Sinjske krajine. Na čelu kluba su se nalazili Ante Vučić i Miro Prelas, koji su bili aktivni pristaše i organizatori studentskog štrajka u Zagrebu.¹⁵⁶

¹⁵³ *Uspomene na osnutak Matice hrvatske u Sinju 2021.*, str. 162 – 164

¹⁵⁴ *Izlaganje profesora Frane Librenjaka na osnivačkoj skupštini Matice hrvatske u Sinju 24. listopada 1971.* U: *Sinj i Hrvatsko proljeće, zbornik radova*, ur. Jakov Žižić, Klub Sinjana Zagreb, Ogranak Matice hrvatske u Sinju, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2021., str. 123

¹⁵⁵ *Pojave prodora nacionalizma na području SO Sinj – problemska informacija 2021.*, str. 111

¹⁵⁶ *Ibid* str. 114 – 115

Osim u Ogranku Matice hrvatske i malim mjestima u Općini Sinj, nacionalizam se javio i u kulturnim i obrazovnim institucijama. Tako je bilo i u Sinjskoj gimnaziji. Jedna je učenica zabilježila kako je prof. Župić od nje tražio da ponovi odgovor sve dok ga nije dala na hrvatskom književnom jeziku. Profesor povijesti je držao predavanja o Branimiru i Tomislavu, o sječi Frankopana i Radića. Također se prisjetio i Starčevića. Profesor hrvatsko-srpskog jezika je recitirao Preradovićevu pjesmu *O jeziku* i Nazorove *Hrvatske kraljeve*. Profesor zemljopisa je razjašnjavao prednosti i ranjivosti geostrateškog položaja Hrvatske, koja je okružena hendikepiranim zemljama bez izlaska na more. Profesor Roglić je višekratno i argumentirano negirao Cvijićevo *Balkansko poluostrvo*, dok je Matica izdavala velebnu kompilaciju Pet stoljeća hrvatske književnosti. Ante Župić je organizirao za učenike gimnazije jednodnevna putovanja u Klis – Solin – Bijaće – Trogira, kolijevke hrvatske državnosti. Na splitsku operu Nikola Šubić Zrinski je poveo sinjske gimnazijalce i njihove profesore.¹⁵⁷

Nakon što je sjednicom u Karadorđevu ugušeno Hrvatsko proljeće, a njegovi predstavnici su smijenjeni sa svojih pozicija, Viteško alkarsko društvo je 23. svibnja 1972. godine uputilo Titu pismo potpore. Vojvoda Bruno Vuletić je u pozdravnom govoru na Alci 1972. godine rekao sljedeće: „Narod ove krajine odlučno je odbacio u nedavnim događajima sve nacionaliste, šovinate i demagoge i odlučan je u razbijanju svih njihovih pokušaja rovarjenja.“ Među onima koji su bili osuđena na zatvorske kazne, smijenjeni i oni koji su ostali bez posla su bili mnogi Sinjani. Za ogranak MH u Sinju je uslijedila zabrana djelovanja.¹⁵⁸ Iz strukture uprave i vlasti su, u nizu ukora i smjena, smijenjeni P. Pavić, F. Poljak, I. Kodžoman, A. Ajduković. Degradirani su M. Delić, N. Strukan, I. Ćurković, M. Ćurković, A. Turudić, M. Pocrnja, I. Šimundža, J. Župić, Š. Vezilić, A. Vrdoljak, M. Popović, Bere i Branka Filipović, A. Puljević. Gimnazija je proglašena jezgrom kontrarevolucije i stavljena je u poziciju političke prismotre. Ante Župić je, nakon dugih i mučnih saslušavanja, kažnjen ukorom te označen nepodobnim za nastavu. Zbog toga je prebačen u knjižnicu.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Borković, V. *Ante i Matica. U: Hrvatsko proljeće u sjećanjima suvremenika, Memoarski zapisi u povodu 50. obljetnice Hrvatskog proljeća (1971. – 2021.)*, Matice hrvatska, Zagreb, 2021., str. 32 – 33

¹⁵⁸ Mandac, B. 2020., str. 56 – 57

¹⁵⁹ Borković, V. 2021., str. 35 – 36

Slika 10: Vijest o osnivanju ogranka MH u Sinju, Slobodna Dalmacija, 25. listopada 1971. godine

Slika 11: Publika na osnivačkog skupštini ogranka MH u Sinju, 24. listopada 1971. godine

5.4 DJELOVANJE MATICE HRVATSKE U DUBROVNIKU

Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku je osnovan 1954. godine kada se nazivala Pododbor MH, a 1966. je promijenila ime u Ogranak MH u Dubrovniku, kada je došlo do transformacije zahvaljujući prodoru iz zagrebačke središnjice. Ogranak HM je organizirao mnoge javne tribine s nastupima poznatih znanstvenika, uglednik književnika, kulturnih djelatnika umjetnika. Težište je bilo na temama iz dubrovačke prošlosti, ali i z hrvatske povijesti i kulture. O izboru sadržaja i sudionika se obavještavalo središnjicu u Zagrebu. Posebna se važnost pridavala i proslavama obljetnica rođenja ili smrti uglednih Hrvata i organiziranju znanstvenih simpozija.¹⁶⁰

Matica hrvatska u Dubrovniku je svoj polet doživjela 1966. godine, kada dolazi do pada A. Rankovića i čiste brojnih udbaša. To je rezultiralo stvaranjem povoljnijih okolnosti za slobodnije iznošenje vlastitih stavova i mišljenja, kao i za liberalnije manifestiranje nacionalnih osjećaja. To se moglo očitovati kroz mnoge kulturne, prosvjetne i športske sfere. U okolici Dubrovnika se u tom razdoblju osnivaju posebna povjerenstva dubrovačkog ogranka MH. Nalazila su se na Grudi, u Cavtatu, Župi Dubrovačkoj, Stonu i Kuni na poluotoku Pelješcu. Dubrovački ogranak je također pomogao u osnivanju ogranka na Korčuli.¹⁶¹ Prvi broj Matičina časopisa *Dubrovnik* je izašao krajem 1955. godine, a 1967. godine je postao sve više uključen u suvremena društvena zbivanja. Tako se započelo s objavljivanjem razgovora o urbanizmu i turizmu i projektu južnog Jadrana i o Dubrovačkim ljetnim igrama od 1968. godine. Naklada je dosegla tisuću primjeraka i primila sva opća priznanja. Uređuju se tematski brojevi koji su bili posvećeni Marinu Držiću, Franu Supilu. 1971. godine u br. 2 se donosi ambiciozni projekt s tezama „O kongresu hrvatske kulture“, koji je okupljao V. Gotovca, F. Tuđmana, G. Gamulina, B. Donata, Lj. Jonkea, M. Brandta, C. Fiskovića, I. Frangeša, Š. Đodana, V. Pavletića i dr.¹⁶² Kada je Matica hrvatska u Zagrebu usvojila *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* 1967. godine, aktivnosti ogranka u Dubrovniku su bile usredotočene na zaštitu hrvatskog kulturnog identiteta i zaustavljanju dominacije srpstva u prosvjeti, publicistici i cjelokupnim društvenim aktivnostima.

Neke aktivnosti ogranka MH u Dubrovniku su sljedeće: u rujnu 1971. godine je podignut spomenik uz franjevački samostan na Deloriti, u Kuni, povodom pedesete godišnjice

¹⁶⁰ Kačić, H. *Dubrovačka Matica hrvatska osvježena Hrvatskim proljećem*. U: *Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971.*, Zbornik radova, Matica hrvatska, Zagreb, 2017., str. 691

¹⁶¹ Ibid str. 692

¹⁶² <https://www.matica-hrvatska-dubrovnik.com/o-nama/> (10.8.2022.)

smrti slikara Celestina Medovića. Spomenik je izradio I. Meštrović tijekom svog boravka u dijaspori, a njegova donacija Hrvatskoj se treba zahvaliti djelatnicima Matice hrvatske. U Kuni je narod bio oduševljen spomenikom. Nadalje, za vrijeme održavanja ljetnih igara 1971. godine, svečani su gosti bili S. Dabčević-Kučar i M. Tripalo, koji su se sa zadovoljstvom odazvali pozivu MH grada Dubrovnika. Također su održani i mnogi zajednički sastanci na kojima su sudjelovali Dabčević-Kučar i Tripalo, a oni su se održavali za vrijeme samog vrhunca Hrvatskog proljeća. 8. listopada 1971. godine je u Dubrovniku održana svečanost povodom stote godine rođenja Stjepana Radića. Osim u gradu, obljetnica je proslavljena i u Konavlima, budući da je u svojoj političkoj aktivnosti Radić u tri navrata podsjetio Konavle. Ovom je prigodom podignuta spomen ploča z Pridvorju, gdje je Radić 1926. godine održao govore. Toj svečanosti je prisustvovao F. Tuđman i održao govor.¹⁶³ Osim na području kulture, predstavnici ogranka MH u Dubrovniku su bili aktivni i često pozivani na sve gradske aktivnosti na dubrovačkom području. Teme tih sastanaka su često bile iz općeg gospodarstva, posebice iz područja turizma, urbanizma, zaštite flore i faune te okoliša.

Na području hrvatskog juga je Hrvatsko proljeće bilo prisutno na području kulture, prosvjete i opće duhovnosti, ali i u preostalim društvenim djelatnostima gdje su se otvorila mnoge mogućnosti za decentralizaciju, točnije za izbjegavanje restrikcija u provođenju odluka donesenih u okviru beogradskog centralizma. Najbolji primjer takvog izuzetka je bio ostvaren na području pomorstva, točnije brodarstva. U jugoslavenskoj privrednoj praksi, koja je bila prisutna u svim republikama, su postojala samostalno osiguravajuća poduzeća koja su, unatoč samostalnosti, morala biti regulirana saveznim zakonima. U reosiguranju je postojala samo jedna privredna organizacija, *Jugoslavenska zajednica osiguranja* sa središtem u Beogradu. Na tom je tržištu vladao monopol te organizacije, budući da joj je središte bilo u Beogradu. Ta centralna organizacija je svim svojim korisnicima nametala uvjete koje su morali prihvatiti jer bi u protivnom ostali bez reosiguranja. Bez toga ne bi mogli brodari poslovati na međunarodnom tržištu. Unatoč tome, u atmosferi koja se počela razvijati za vrijeme Hrvatskog proljeća započeto je samostalno djelovanje kako kulturne djelatnosti i prosvjete, tako i broderske djelatnosti u Dubrovniku. Na to su uvelike utjecala i iskustva koja su pojedinačno stjecali ugledni iiskusni intelektualci koji su bili aktivni u broderskim poduzećima. Hrvoje Kačić navodi kako je on intenzivno održavao odnose sa svim broderskim poduzećima u Hrvatskoj, Sloveniji, Crnoj Gori, kao i s kolegama iz Slošne plovbe u Pirani. U sljedećih nekoliko godina u Dubrovniku se samostalno nastupalo na međunarodnom tržištu reosiguranja

¹⁶³ Kačić, H. 2017., str. 692 – 693

te se surađivalo s ljubljanskom reosiguravajućom ustanovom za rizike u brodarstvu i nuklearne rizike. Mnogo povoljniji rezultati su, u tom razdoblju, ostvareni samostalnom djelatnošću nego kada je odluke o tome donosila Jugoslavenska zajednica, što je rezultiralo time da je nakon Karađorđeva naređeno da se vrati ova privredna djelatnost u nadležnost Beograda.¹⁶⁴

Nakon objavljivanja *Deklaracije*, započeo je napad na Maticu hrvatsku u Zagrebu, a samim time i na dubrovački ogranak. Časopis *Dubrovnik* se našao na meti napada, jer je bio zagovaratelj promidžbe hrvatskog kulturnog naslijeđa. Godine 1971. je Partija okrivila časopis za izravno prenošenje ideja kontrarevolucionarne skupine iz središnjice u Zagrebu, što čega je policija zaplijenila svu dokumentaciju i novčanu imovinu Ogranka. Sudskom odlukom su brojevi 1 – 3 časopisa zaplijenjeni, a u tiskari su uništeni br. 4 i 5, koji su bili u pripremi. Časopis *Dubrovnik* je zatekla ista sudbina kao i učenički časopis *Nove staze* u Splitu.¹⁶⁵

Sredinom prosinca 1971. godine je zatraženo da se sastane uprava ogranka MH. Sastanak je održan pred Božić, a lokalni članovi SK-a su predložili tri točke dnevnog reda. Prva, djelatnost Matice hrvatske u Zagrebu, druga, publicistički pristup u odnosu na časopis *Dubrovnik* i treća, razno. Hrvoje Kačić, koji je bio jedan od sudionika tog sastanka i član ogranka MH u Dubrovniku, navodi kako im je rečeno, od strane partijskog aktiviste, da se po pitanju prve točke ne moraju izjasniti, budući da je SK već zauzeo stav. Prema tome, članovi ogranka su morali donijeti odluku da Matica hrvatska mora prestati sa svojom dosadašnjom praksom. Također je rečeno kako o tome nema nikakve rasprave. Budući da članovi MH nisu bili upoznati s razlozima i činjenicama zbog kojih je njihov rad okarakteriziran kao štetan, nisu željeli sudjelovati u provođenju tih već donesenih odluka. Zbog toga nije došlo do prihvaćanja javnog reda i donošenja odluka o prekidu dotadašnje prakse ogranka MH. Nakon toga su prisutni članovi SK-a dali kolektivnu ostavku na članstvo Matice.

Općinski komitet SKH-a je u siječnju 1972. godine formirao posebnu Komisiju čiji je zadatak bio ispitivanje djelovanja SK-a u Matici hrvatskoj. Svim članovima SK-a u Dubrovniku koji su bili na bilo koji način povezani s ogranakom MH je komisija izdala pismeni nalog za očitovanje pismenim putem o svojim aktivnostima povezanim s Maticom hrvatskom.¹⁶⁶ Na taj pismeni poziv je odgovorilo preko dvadeset članova SK-a. Među njima nije bilo niti jednog

¹⁶⁴ Kačić, H. 2017., str. 693 – 694

¹⁶⁵ <https://www.matica-hrvatska-dubrovnik.com/o-nama/> (10.8.2022.)

¹⁶⁶ Kačić, H. 2017., str. 695

koji je branio aktivnosti ogranka Matice hrvatske u Dubrovniku. Većina je isticala kako u tim aktivnostima nije ni sudjelovala.

Zbog svoga djelovanja u Ogranku Matice hrvatske u Dubrovniku, Miljenko Foretić, dubrovački povjesničar, je bio sudski progonjen zbog protunarodnog djelovanja te kažnjen kaznom zatvora u trajanju od godine tada. Nakon što je pušten na slobodu, dugo je godina bio nezaposlen.¹⁶⁷ Također je ostao i bez putovnice.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Kačić, H. 2017., str. 696

¹⁶⁸ https://www.wikiwand.com/hr/Miljenko_Foreti%C4%87 (10.8.2022.)

6. SJEĆANJA DALMATINSKIH PROLJEĆARA

Osim velikih dalmatinskih gradova, Hrvatsko je proljeće bilo prisutno i u manjim dalmatinskim gradovima i mjestima. Matica hrvatska je svoje ogranke otvarala po raznim selima Dalmacije, ne bi li tako utjecala na odluke vezane za budućnost i napredak Hrvatske u Jugoslaviji.

6.1 HRVATSKO PROLJEĆE U BLATU NA KORČULI

U Općini Blato, u unutrašnjosti otoka Korčule, počeci djelovanja Matice hrvatske sežu u 1895. godinu. Povjerenik je tada bio Verzoti Grgur, a povjerenstvo je brojilo šesnaest članova. 28. svibnja 1971. godine je održana osnivačka skupština Ogranak Matice hrvatske u Blatu. Kroz Hrvatsko proljeće, Ogranak Matice hrvatske u Blatu je svoje aktivnosti usmjerio na očuvanje hrvatske kulturne baštine. Povodom tristote obljetnice pogiblje Petra Zrinskoga i Frane Krste Frankopana je postavljena ploča u njihovu čast. Unatoč naredbama partijske vlasti da se ploča skine, ona je sačuvana i ponovo postavljena 1991. godine. Blato su također posjetili i bitni sudionici Hrvatskog proljeća: Jakša Ravlić, Branimir Donat, Ivan Supek, Petar Šegedin i Vlado Gotovac koji su poticali hrabrost koja je bila potrebna u tim vremenima.¹⁶⁹

U osnivanju Ogranak Matice hrvatske u Blatu je veliku ulogu odigrao Prijam Bačić. On je, nakon završenog studija geodezije u Zagrebu, došao u Blato i priključio se Matici hrvatskoj. Također je bio i njezin prvi predsjednik.¹⁷⁰ Njegov sukob s komunističkim režimom u mjestu je započeo tijekom pripreme za popis stanovništva SFRJ 1970. godine. Sva naselja koja su imala više od 3 000 stanovnika su morala, po postojećem zakonu, imenovati svoje ulice i trgove. U Blatu je za imenovanje ulica i trgova sastavljena komisija koju su činili blatski predsjednici Saveza komunista, Socijalističkog naroda, Saveza boraca i Saveza omladine. P. Bačić, kao diplomirani geodet, je pozvan u komisiju kao stručna osoba. Njegov je zadatak bio izraditi plan mjesta zajedno s naseljenim sjevernim i južnim uvalama s prijedlozima imena ulica.¹⁷¹

Na sastanku komisije predsjednik Saveza komunista i predsjednik Saveza socijalističkog naroda nisu prihvatili Bačićev prijedlog da se glavna blatska ulica, koju prati drvodred lipa, nazove Zlinje. Naziv Zlinje je ime koje su mještani dali glavnoj ulici još od

¹⁶⁹ <https://www.matica.hr/ogranci/BLATO/izvjescje/765/> (10.8.2022.)

¹⁷⁰ <https://www.matica.hr/vijenac/723/predani-domoljub-i-maticar-32376/> (10.8.2022.)

¹⁷¹ Bačić, P. *Hrvatsko proljeće u Blatu na Korčuli*. U: *Hrvatsko proljeće u sjećanjima suvremenika, Memoarski zapisi u povodu 50. obljetnice Hrvatskog proljeća (1971. – 2021.)*, Matice hrvatska, Zagreb, 2021., str. 9

davnina i u himni mjesta je ulica tako opjevana. Njihov prijedlog je bio da se ulica nazove Šetalište Maršala Tita. Budući da je Bačić bio upoznat s događajima na Bleiburgu i Golom otoku, smatrao je da glavna ulica ne bi trebala nositi ime Josipa Broza Tita. Predsjednici Saveza komunista i Saveza socijalističkog naroda su od Bačića tražili da izbriše vlastite prijedloge naziva ulica, koja su u čast bana Jelačića, Zrinskih i Frankopana, Matice hrvatske i drugih slavni ličnosti hrvatske povijesti trebale nositi njihova imena. Zbog toga nesuglasja je predložio da se imena ulica zamijene brojevima. U tom prijedlogu su ga poduprla dva člana komisije, predsjednik Saveza boraca i predsjednik Omladine. Prijedlog ovakvog označivanja ulica je prihvaćen. Svoj je prijedlog Bačić propagirao i u drugim mjestima na otoku te je bio prihvaćen u Veloj Luci. Na sastanku komisije za popis stanovništva predsjednik Saveza socijalističkog naroda je Bačiću zaprijetio: „Platit ćeš već ti nama, ustašo.“ Nakon toga sastanka mu je prišao predsjednik Saveza boraca i rekao mu kako on više neće biti izabran za predsjednika, budući da ga je podržao u prijedlogu za naziv ulica, a da Bačića dragi Bog čuva. Ovime je započela represija prema njemu kao članu Matice hrvatske i prolječaru.¹⁷²

1970. godine je, u dvorani u kojoj je formiran Ogranak Matice hrvatske u Blatu, održan skup kojeg je organizirao Savez komunista. Riječ je bila o djelovanju Matice hrvatske, koje se osuđivalo, a poseban osvrt je bio na Ogranak MH u Blatu. Predsjednik Saveza socijalističkog naroda je tražio da se Bačića smakne zbog organiziranog oružanog rušenja socijalističkog poretka Jugoslavije, zbog širenja mržnje protiv komunističkih ideja i ravnopravnosti naroda i zbog zavođenja omladine na ustaštvo. Nakon što je Matica javno osuđena, došlo je do milicijskog pretresa ureda u Blatu. Iz ureda je odnesena sva dokumentacija, čak i prazni papiri.

Osim ureda, pretres je izvršen i u kući u kojoj je Bačić živio. Izlika je bila da traže oružje, koje nisu našli. Odnijeli su svu njegovu osobnu dokumentaciju, kupoprodajne ugovore i sl. Također su odnijeli i plan Blata s prijedlozima naziva ulica kojeg je napravio. Prije ovoga je radio u katastru te je poslan na godišnji odmor do daljnjega zbog sukoba s komunističkom vlasti. Otkaz nije dobio jer je bio jedini diplomirani inženjer geodezije na otoku te bi njegovo otpuštanje s posla onemogućilo rad katastra i sudskog zemljišnika.¹⁷³ Bačić je optužen da je sudjelovao u rušenju državnog poretka i za vrijeđanje državnog uređenja. Tužiteljstvo je našlo svjedokinju koja je izjavila kako je Bačić izrugivao državni poredak, navodeći kako je, navodno, u uvali Prigradica, kada je stigao valjak firme *Aman* rekao da je stigao prvi amandman. Također je partija pripremila i svjedočanstva prema kojima je Bačić Tita nazivao

¹⁷² Bačić. P. 2021., str. 9 – 10

¹⁷³ Ibid str. 10

zločincem hrvatskog naroda, da je omladini davao zastavu bez zvijezde petokrake i učio ih pjevali *Vilu Velebita*.

Dalje navodi kako mu je telefon stalno bio prisluškivan, kako je sva pošta njegove obitelji bila otvorena i provjeravana. Prijatelji su ga izbjegavali, nije mogao dobiti kredit, dozvolu za lovačku pušku i općenito su mu otežane razne aktivnosti. U pet godina sudskog postupka protiv Bačića, nijedan od četvero svjedoka nije svjedočio protiv njega. Unatoč tome što se prijavljivao na natječaje, Ured za katastar i geodetske poslove u Korčuli je ostao bez voditelja sve do formiranja Republike Hrvatske. Tada je Bačić napokon dobio taj posao.¹⁷⁴ Osim Bačića, i drugim članovima ogranka MH u Blatu je onemogućen rad, napredovanje na poslu i sudjelovanje u bilo kakvim društveno-kulturnom djelovanju. Ni Blato, kao ni ostala hrvatska mjesta i gradovi, nije bilo izuzeto teških posljedica zbog izražavanja nacionalističkih osjećaja.¹⁷⁵

Osim u Blatu, Matica hrvatska je djelovala i u Korčuli. Grad Korčula je čuvao svoje specifičnosti, identitet koji se miješao s legendama i mitovima, folklorom i tradicijom te usmenom i pismenom tradicijom. U očuvanju kulturnih vrednota i hrvatskog identiteta veliku je ulogu igrala Matica hrvatska. Nacionalno djelovanje na Korčuli je povezano s imenom poznatog proljećara, Petrom Šegedinom. Uz njegovu je pomoć i na njegovu inicijativu 1969. godine osnovan Ogranak Matice hrvatske u Korčuli. Osnovali su ga Šime Đodan i Miljenko Foretić.¹⁷⁶

Petar Šegedin je bio hrvatskih književnik i kulturni djelatnik rodom iz Žrnova na otoku Korčuli. Završio je učiteljsku školu u Dubrovniku, Višu pedagošku školu i Filozofski fakultet u Zagrebu. Od 1945. do 1947. godine je bio tajnik Matice hrvatske, njezin predsjednik 1989. godine, predsjednik Društva hrvatskih književnika 1953. godine te ponovo od 1968. do 1970. godine. Redovan član JAZU-a postaje 1963. godine. Svojom aktivnom borbom za hrvatski jezik je ulazio često u rasprave s neistomišljenicima, a komunističkoj vlasti je posebno zasmetala njegova prosvjedna knjiga *Svi smo mi odgovorni?* iz 1971. godine. Ona je, zajedno s nekim programatskim tekstovima V. Gotovca bila moralna kritika pritisaka koje je provodila komunistička vlada 1970-ih godina. Zbog svog djelovanja za vrijeme Hrvatskog proljeća se našao na tzv. crnoj listi zbog čega je neko vrijeme proveo u dobrovoljnom progonstvu u

¹⁷⁴ Bačić, P. 2021., str. 11

¹⁷⁵ <https://www.matica.hr/ogranci/BLATO/izvjesce/765/> (11.8.2022.)

¹⁷⁶ <https://www.matica.hr/vijenac/384/na-dobro-hrvatske-4009/> (11.08.2022.)

Njemačkoj. Bitno je naglasiti kako se njegovom prozom, putopisima i novelistikom provlačila tema straha od manipulacije i represivnog aparata komunističke vlasti.¹⁷⁷

6.2 HRVATSKO PROLJEĆE U OMIŠU

Ogranak Matice hrvatske u Omišu je osnovan 9. svibnja 1971. godine. Netom prije Osnivačke skupštine su održane neke vrijedne kulturno-umjetničke manifestacija, a dvorane u kojima su održane su bile pune ljudi. Dva dana prije Osnivačke skupštine je, u kinodvorani, održan koncert klape Kantaduri Ljubča Stipišića, a sutradan je otvorena gradska čitaonica Matice Hrvatske. Istoga dana, uvečer, je održana književna večer na kojoj su prisustvovali Drago Ivanišević, Jozo Laušić, Jozo Vrkić i Nedjeljko Mihanović. Na Osnivačkoj skupštini je bilo mnogo ljudi te je održana u svečanoj atmosferi u dvorani hotela Plaža. Ivan Bekavac navodi kako je samo 500 ljudi stalo u samu dvoranu, ostali su bili vani, uz otvorena vrata na južnoj i zapadnoj strani dvorane. Na skupštini su bili i gosti iz Zagreba i Splita: Radoslav Katičić, Vlado Gotovac, Petar Selem, Cvite Fisković, Drago Ivanišević, Jozo Laušić, Jozo Vrkić, Nedjeljko Mihanović, Tomislav Slavica. Na skupštini je govorio i zastupnik u saboru, Bruno Tandara. Za predsjednika Ogranka je izabran Nikola Škarica, a za tajnika spomenuti Ivan Bekavac.

Od svibnja do studenog 1971. godine su u Omišu gostovali mnogi hrvatski književnici i znanstvenici. Dubrovako Jelčić je govorio o povijesti hrvatske književnosti, Predrag Vranicko je govorio o povijesti marksizma, a Ljudevit Jonke o hrvatskom jeziku. U Ogranku je bilo učlanjeno 179 osoba.¹⁷⁸

Nakon Titove presude u Karađorđevu, komunisti u Omišu su proglasili Ogranak Matice hrvatske jezgom nacionalizma, šovinizma i separatizma. Slobodna Dalmacija 21. prosinca 1971. godine piše sljedeće: „On je (Ogranak) počeo politički djelovati već u svome pompoznom osnivanju, a to je nastavio raznim predavanjima i književnim večerima koje su to najmanje bile. Na skupovima Matice hrvatske nijekana je revolucija, odricane su zasluge Partije, i te snage predstavljale su se kao nova snaga koja će učiniti nešto bolje.“ Nakon progona je imovina Ogranka zaplijenjena i oduzeta, a općinski partijski vrh je na sjednici održanoj 21. veljače 1972. godine odlučio da se sve knjige u gradskoj knjižnici, a koje su nabavljene prilikom izložbe

¹⁷⁷ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59410> (11.8.2022.)

¹⁷⁸ Bekavac, I. *Plovidba na Goli otok*. U: *Hrvatsko proljeće u sjećanjima suvremenika, Memoarski zapisi u povodu 50. obljetnice Hrvatskog proljeća (1971. – 2021.)*, Matice hrvatska, Zagreb, 2021., str. 17

knjiga u Omišu u listopadu, trebaju provjeriti s ciljem utvrđivanja valjanosti istih za potrebe čitaoca, učenika.¹⁷⁹

I. Bekavac je, 29. lipanja 1972. godine, na Okružnom sudu u Splitu osuđen na godinu i 6 mjeseci zatvora. Optužnice na njegovo ime su bile sljedeće: „napisom, govorom i na drugi način pozivao na svrgavanje predstavničkog tijela i zlonamjerno i neistinito prikazivao društveno-političke prilike u zemlji. Počinio je time krivično djelo protiv naroda i države – neprijateljskom propagandom – označeno i kažnjeno po čl. 118 st. 1 KZ.“ Također ga se tereti da je tijekom studenog 1971. godine kao glavni urednik list SSRNH *Odjek Mosora*, kao član Predsjedništva međuopćinske konferencije SOH-a za Dalmaciju i tajnik Upravnog odbora Ogranaka MH u Omišu sudjelovao u sastavljanju parola koje su glasile: „Ovo je dramatični trenutak Omiša“, „Raspustiti odbornike koji nisu na kursu 10. sjednice“, „Tko napada Maticu hrvatsku“, „Neke iz našeg rukovodstva treba opozvati“ i sl.¹⁸⁰

Vodeće općinsko tijelo komunista u Omišu je u veljači 1972. godine označilo Ogranak Matice hrvatske kao uporište nacionalizma te da je Omiš u protekla tri mjeseca zahvatila kontrarevolucija. Također su spomenuli kako je i omladinsko rukovodstvo zahvaćeno nacionalizmom. Centar za kulturu je optužen da je svojim djelovanjem omogućio Matici i omladinskom rukovodstvu djelovanje s pozicije kontrarevolucije. Bekavac je bio tajnik Ogranaka MH i Centra za kulturu te je pokrenuo i općinske novine. Bio je član Komunističke partije iz koje je isključen, formalno, 22. svibnja 1972. godine. Prema njegovim riječima, Partija ga je osudila, dok je sud u Splitu tu optužbu samo preformulirao i protumačio te izrekao zatvorsku kaznu. Obrazloženje njegove partijske kazne je sljedeće: „Na osnovu zaključka Općinskog komiteta SKH Omiš od 11.12.1971. godine da se Ivan Bekavac isključi iz SK raspravljala je o tome i njegova osnovna organizacija SK, ali nije prihvatila zaključak Komiteta, te ga je na osnovu zahtjeva delegata nekih osnovnih organizacija jednoglasno isključila ova Konferencija. Ralozi isključenja su sljedeći: Ivan Bekavac je u svojstvu glavnog urednika lokalnog lista *Odjeka Mosora* svojim napisima štetno djelovao među građanstvom i omladinom. Posebno je došlo do izražaja u broju 17 (studen 1971.) člankom *Opoziv odbornika je početak akcije* gdje je poticao da se po kratkom postupku opozove 34 zastupnika jer da nisu za opoziv zastupnika Republičkog vijeća Sabora SRH Ilije Antunovića. Konstatirano je da je u svojstvu dopisnika *Večernjeg lista* i nekih drugih listova iznosio neistinite momente zbog čega je zaključeno da nije poželjan da i dalje izvještava dnevnu i drugu štampu o zbivanjima kod

¹⁷⁹ Bekavac, I. 2021., str. 16 – 17

¹⁸⁰ Ibid str. 18 – 19

nas. Također je aktivno djelovao prilikom osnivanja ogranka MH u Omišu, kao i poslije osnivanja, a njen rad je ocijenjen kao politički štetan.¹⁸¹

Vrhovni sud SRH je smanjio njegovu kaznu zatvora na Golom otoku. Kada je nakon odslužene kazne stigao na kopno, u Jurjevo, čekao je autobus prema Splitu. Kada je autobus napokon došao, kondukter mu je rekao kako on ne može ući u autobus. Imao je obrijanu glavu, a Goli otok je bio u blizini. Nakon dva sata je naišao autobus za Zadar koji ga je ipak odlučio povesti. Iz Zadra, gdje nisu mogli prepoznati odakle putuje, je došao u Split u ranu zoru.¹⁸²

6.3 HRVATSKO PROLJEĆE U TROGIRU

Radovan Slade-Šilović opisuje svoju obitelj kao one koji stoljećima njeguju beskompromisno hrvatsko domoljublje. Njegovi roditelji Mira i Mirko Slade-Šilović su 1970-ih godine pokušali ispuniti svoja očekivanja i očekivanja kruga deklariranih, a željeli su bolje sutra za Hrvatsku. Njegova majka Mira je bila diplomirana pravnica, koja je radila u jednom većem ugostiteljskom poduzeću, dok je otac Mirko bio nastavnik, konzervator, muzealac i pjesnik svestranog obrazovanja. Oboje su od početka pedesetih godina bili matičari, a kasnije i aktivni sudionici Hrvatskog proljeća.¹⁸³

Slobodna Dalmacija je 8. siječnja 1972. godine objavila članak pod naslovom *Radikalni obračun s nacionalizmom*, u kojemu je pisalo sljedeće: „Nacionalisti i šovinisti ne mogu nigdje biti na rukovodećim mjestima, oni ne mogu odgajati našu djecu i omladinu, niti rukovati privredom ili bilo kojim službama.“ U članku je još pisalo, između ostalog, kako bi trebalo ispitati tko je organizirao ljetnu manifestaciju kulture *Trogirski tjedni* te pozvati na ispitivanje one kji su pomagali Matici hrvatskoj i njezinom djelovanju. Svi zahtjevi koji su napisani u članku *Slobodne Dalmacije* su su prvenstveno odnosili na Miru i Mirka Slade-Šilovića i na još desetak obitelji iz trogirskog kraja.

Mira je dobila otkaz na poslu. Mirko, kojeg je dio trogirskog puka nazivao zaštitnikom trogirske i hrvatske baštine, je prijevremeno umirovljen. Njihovo troje djece je bilo na studiju

¹⁸¹ Bekavac, I. 2021., str. 24 – 25

¹⁸² Ibid str. 29

¹⁸³ Slade-Šilović, R. *Hrvatsko proljeće u Trogiru*. U: *Hrvatsko proljeće u sjećanjima suvremenika, Memoarski zapisi u povodu 50. obljetnice Hrvatskog proljeća (1971. – 2021.)*, Matice hrvatska, Zagreb, 2021., str. 203

te su, kao djeca državnih neprijatelja, ostali bez mogućnosti za dobivanje stipendije i studentskog doma.

Trogirski partijski komitet je za Miru napisao sljedeće: „U euforiji nacionalizma javno je govorila da će masovni pokret osloboditi i unaprijediti Hrvatsku, da je došao „njihov čas“. Vršila je propagandu za upis u Maticu H. i bila je član Upravnog odbora ogranka Matice H. u Trogiru. Kao jedan od kreatora i pobornika nacionalizma doprinijela je njegovom prodiru na području općine Trogir. Predlaže se zabrana rada na odgovornim rukovodećim dužnostima.“ Za Mirka je napisan gotovo isti tekst, s napomenom da ga je za sve važne funkcije delegirala Središnjica Matice hrvatska iz Zagreba. Radovan se prisjeća kako su njegove roditelje progonili i maltretirali na svakom koraku. Na sjednici radničkog savjeta poduzeća, na kojoj je Mira izbačena s posla, se govorilo o tome zašto je se izbacuje s posla. Predložena je za isključivanje iz političkih razloga jer je bila član Matice hrvatske i aktivistica Hrvatskog proljeća. Dalje su navodili kako postoje indicije da je djelovala suprotno političkom kursu vlasti i da je čitala neprijateljske novine. Također da je djelovala organizirano i organizirala te sudjelovala na predavanjima različitih nepoželjnih predavača. Jedna je osoba stala u njezinu obranu, dok je druga osoba predložila blaže mjere jer ima troje djece. Nakon toga, Mira je 18. ožujka primila rješenje o otkazu i više se nikada nije vratila na posao.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Slade-Šilović, R. 2021., str. 204 – 207

7. ZAKLJUČAK

Cilj ovog diplomskog rada je prikazati Hrvatsko proljeće, hrvatski nacionalni pokret, na području Dalmacije. Kroz opis Hrvatskog proljeća na području četiri dalmatinska grada, Zadar, Split, Sinj i Dubrovnik te tri manja grada i mjesta, Omiš, Trogir i Blato na Korčuli se objašnjava kako je započelo Hrvatsko proljeće u navedenim gradovima, koji su bili bitni akteri na tim područjima, kako su studenti i Matica hrvatska djelovali u ovim mjestima i sl. Hrvatsko proljeće kao hrvatski nacionalni pokret predstavlja prekretnicu u hrvatskoj suvremenoj povijesti. U hrvatskom narodu je probudio domoljublje, osjećaj nacionalnosti, a zahvaljujući djelovanju proljećara je omogućeno i slobodnije izražavanje. Teška ekonomska situacija, neravnomjerna nacionalna struktura u poduzećima i partijskom rukovodstvu te pitanje jezika kao glavnog iskaza nacionalnosti je ono što je utjecalo na stvaranje hrvatskog nacionalnog pokreta. Svi ovi čimbenici su potaknuli reformiste unutar CK SKH, studente i intelektualce u Matici hrvatskoj, ali i drugim kulturnim i znanstvenim ustanovama, da započnu s djelovanjem. *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* je započela pokret za osamostaljenje ne samo hrvatskog jezika već i hrvatskog naroda. Reformsko razdoblje od kraja 1960-ih do početka 1970-ih se, s punim pravom, smatra jednim od čimbenika koji su utjecali na stvaranje neovisne Republike Hrvatske 20 godina kasnije.

Unatoč tome što je Zagreb bio središte svih događanja, Dalmacija nije zaostajala. Matičari, studenti, članovi Saveza komunista u dalmatinskim gradovima su se podjednako kao i kolege u Zagrebu zauzeli za Hrvatsku. Zadar je, primjerice, bio na udaru kao i Zagreb te je nazivan epicentrom Hrvatskog proljeća. U Splitu su profesori u školama ostajali bez posla, studenti zatvarani, čak i odvjetnici i odvjetnički vježbenici. U Sinju se, kao i u Dubrovniku, na udaru našla Matica hrvatska i njezini članovi koji su osuđeni za kontrarevoluciju. Slično je bilo u manjim dalmatinskim gradovima, Trogiru i Omišu te mjestu Blatu. Pojedinci su dobivali prijetnje smrću, nisu se mogli zaposliti, niti sudjelovati u kulturnim i društvenim aktivnostima. Budući da su bili proglašeni neprijateljima režima, njihov je život stavljen na čekanje, kao i život njihovih obitelji. Bitno je naglasiti kako mnogi od njih, unatoč svim nedaćama koje su ih zatekle nakon Karađorđeva, nisu odustali od onoga za što su se zalagali u Hrvatskom proljeću.

SAŽETAK

Hrvatsko proljeće je reformno razdoblje u hrvatskoj povijesti koje započinje krajem 1960-ih i završava početkom 1970-ih. Uzročnici toga razdoblja su bila tri čimbenika: gospodarsko pitanje, nacionalno pitanje i ravnopravnost te jezično pitanje. Gospodarstvo Jugoslavije je 60-ih godina prošlog stoljeća zahvatila ekonomska kriza, a u poduzećima u Hrvatskoj, ali i općenito u partijskom vrhu, su prevladavali Srbi. Pitanje hrvatskog jezika se pokušalo riješiti Novosadskim dogovorom i stvaranjem zajedničkog srpskohrvatskog pravopisa koji nije sadržavao hrvatsku terminologiju. Svi ovi čimbenici zajedno su utjecali na stvaranje hrvatskog nacionalnog pokreta. Hrvatsko proljeće je imalo tri središta: reformisti unutar CK SKH, intelektualci i znanstvenici okupljeni oko Matice hrvatske u Zagrebu te zagrebački studenti i njihov pokret. Zajednički su djelovali s ciljem reformiranja Federacije, kako bi se ona demokratizirala te kako bi se uvelo samoupravljanje. Međutim, javljanje političke oporbe, a samim time i pojava nacionalnog osjećaja kod naroda, nije naišlo na odobravanje komunističkog režima. Ubrzo je Hrvatsko proljeće ugušeno sječom hrvatskog političkog vrha u Karađorđevu, nakon čega su uslijedili smjene, progoni, uhićenja i suđenja proljećarima. Isto je bilo i u Dalmaciji. Oni koji su predvodili Hrvatsko proljeće u Dalmaciji su bili članovi SKH, Matičari i studenti. Preko Zadra, Splita, Sinja i Dubrovnika do manjih dalmatinskih gradova i mjesta, hrvatski je nacionalni pokret buktao sve do prosinca 1971. godine. Tada je za proljećare i njihove podržavatelje uslijedila ista sudbina kao i onih u Zagrebu.

Ključne riječi: Hrvatsko proljeće, hrvatski nacionalni pokret, samoupravljanje, Matica hrvatska, studentski pokret, CK SKH, Dalmacija, Split, Sinj, Zadar, Dubrovnik

SUMMARY

The Croatian Spring is a reform period in Croatian history that begins at the end of the 1960s and ends at the beginning of the 1970s. The causes of that period were three factors: the economic issue, the national issue and equality, and the language issue. In the 1960s the economy of Yugoslavia was affected by an economic crisis, and Serbs predominated in companies in Croatia, as well as in municipalities and in the party leadership. The issue of the Croatian language was brought into question by the Novi Sad Agreement and the creation of a common Serbo-Croatian orthography that did not contain Croatian terminology. All these factors together influenced the creation of the Croatian national movement. The Croatian Spring had three centers: reformists within the Central Committee of the SKH, intellectuals and scientists gathered around Matica Hrvatska in Zagreb, and students from Zagreb and their movement. They worked together with the goal of reforming the Federation, to ensure that it would become democratized and that self-governance would be introduced. However, the emergence of political opposition, and at the same time the appearance of national sentiment among the people, did not meet with the approval of the communist regime. Soon the Croatian Spring was suppressed by the cutting down of the Croatian political leadership in Karadorđevo, which was followed by dismissals, persecutions, arrests and trials of the reformists. The same was happening in Dalmatia. Those who were part of the Croatian Spring in Dalmatia were SKH members, members of Matica hrvatska and students. Through Zadar, Split, Sinj and Dubrovnik to smaller Dalmatian cities and towns, the Croatian national movement raged until December 1971. Then the same fate followed the reformists and their supporters as the ones in Zagreb.

Keywords: Croatian spring, Croatian national movement, self-management, Matica hrvatska, student movement, CK SKH, Dalmatia, Split, Sinj, Zadar, Dubrovnik

8. POPIS LITERATURE

Aralica, I. *Otkrio je hrvatstvo Zadra*. U: *Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971.*, Zbornik radova, Matica hrvatska, Zagreb, 2017.

Bačić, P. *Hrvatsko proljeće u Blatu na Korčuli*. U: *Hrvatsko proljeće u sjećanjima suvremenika, Memoarski zapisi u povodu 50. obljetnice Hrvatskog proljeća (1971. – 2021.)*, Matice hrvatska, Zagreb, 2021.

Bilandžić, D. *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999.

Bićanić, R. *Economic Policy in Socialist Yugoslavia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1973.

Bekavac, I. *Plovidba na Goli otok*. U: *Hrvatsko proljeće u sjećanjima suvremenika, Memoarski zapisi u povodu 50. obljetnice Hrvatskog proljeća (1971. – 2021.)*, Matice hrvatska, Zagreb, 2021.

Bošković, M. *Hrvatsko proljeće u očima tadašnje maturantice: moje uspomene na splitsku 1971./1972.* U: *Hrvatsko proljeće u sjećanju splitskih proljećara, Zbornik*, Ogranak Matice hrvatske u Splitu, Split, 2021.

Borković, V. *Ante i Matica*. U: *Hrvatsko proljeće u sjećanjima suvremenika, Memoarski zapisi u povodu 50. obljetnice Hrvatskog proljeća (1971. – 2021.)*, Matice hrvatska, Zagreb, 2021.

Brdar, J. *Crtice iz sjećanja na Hrvatsko proljeće i štrajk sveučilištaraca 1971. godine*. U: *Hrvatsko proljeće u sjećanju splitskih proljećara, Zbornik*, Ogranak Matice hrvatske u Splitu, Split, 2021.

Ćutuk, D. *Hrvatsko proljeće u Splitu – 50 godina poslije*. U: *Hrvatsko proljeće u sjećanju splitskih proljećara Zbornik*, Ogranak Matice hrvatske u Splitu, Split, 2021.

Dabčević-Kučar, S. *71: hrvatski snovi i stvarnost knjiga 2*, Interpublic, Zagreb, 1997.

Đodan, Š. *Događaji prije državnog udara u Karađorđevu*. U: *Nepoznata istina o crnom danu za hrvatske domoljube 11. siječnja 1972., o udaru na Maticu hrvatsku i Hrvatsko proljeće, o Hrvatskoj danas*, ur. Pavletić, V., Pešorda, M., „Antun Gustav Matoš“, Samobor, 2002.

Gotovac, V. *Odlomci o uhićenju i prvim zatvorskim danima*. U: *Nepoznata istina o crnom danu za hrvatske domoljube 11. siječnja 1972., o udaru na Maticu hrvatsku i Hrvatsko proljeće, o Hrvatskoj danas*, ur. Pavletić, V., Pešorda, M., „Antun Gustav Matoš“, Samobor, 2002.

Ivković, D. *Uloga i djelovanje Matice hrvatske tijekom hrvatskog proljeća* [Diplomski rad]. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet; 2015 [pristupljeno 05.06.2022.] Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:695013>

Irvine, J. Hrvatsko proljeće i raspad Jugoslavije, *Političke analize : tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, Vol. 2 No. 7, 2011.

Izlaganje profesora Frane Librenjaka na osnivačkoj skupštini Matice hrvatske u Sinju 24. listopada 1971. U: *Sinj i Hrvatsko proljeće, zbornik radova*, ur. Jakov Žižić, Klub Sinjana Zagreb, Ogranak Matice hrvatske u Sinju, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2021.

Jakir, A. Nemoguća misija i početak kraja? Gospodarske reforme u SFR Jugoslaviji tijekom 1960ih godina, *POGLEDI 4. Iz hrvatske povijesti 20. stoljeća – Iz hrvaške zgodovine 20. stoletja*, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 2012.

Jakopović A. *Odnos Josipa Broza Tita prema Hrvatskom proljeću* [Diplomski rad]. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet; 2021 [pristupljeno 27.06.2022.] Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:381283>

Kačić, H. *Dubrovačka Matice hrvatska osvježena Hrvatskim proljećem.* U: *Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971.*, Zbornik radova, Matica hrvatska, Zagreb, 2017.

Kaurlo, S. Kažimir Zanki – vođa Hrvatskog proljeća u Zadru i sjevernoj Dalmaciji. U: *Kažimir ZANKI (1924. – 2000.): zbornik radova posvećenih životu i djelu Kažimira Zankija uz 80. obljetnicu rođenja*, Matica hrvatska Zadar, 2005.

Kažimir ZANKI (1924. – 2000.): zbornik radova posvećenih životu i djelu Kažimira Zankija uz 80. obljetnicu rođenja, Matica hrvatska Zadar, 2005.

Knezović, M. Štrajk hrvatskih sveučilištaraca u jesen 1971. u onodobnom tisku, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 28 No. 1, 1995.

Kriste, P. *Nekoliko teza o hrvatskom proljeću.* U: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo : Filozofski fakultet : Fakultet političkih znanosti : Pravni fakultet, Zagreb, 2012.

Lukšić, E. M. *Hrvatska jezična deklaracija iz 1967. i njezini odjeci na zadarskom području.* U: *Zadar i okolica od Drugog svjetskog rata do Domovinskog rata, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 21. studenog 2007. u Zadru*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru, Sveučilište u Zadru, Zagreb-Zadar, 2009.

Mandac, B. *Utjecaj alke na identitet i društveni život Sinja 1918. - 2018.* [Diplomski rad]. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli; 2020 [pristupljeno 04.08.2022.] Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:095879>

Mišur, I. Slobodna Dalmacija u Hrvatskom proljeću, *Podravina : scientific journal for geographical and historical multidisciplinary research*, Vol. 21 No. 41, 2022., Koprivnica

Mladina, V. *Pedeset godina sjećanja. U: Hrvatsko proljeće u sjećanju splitskih proljećara, Zbornik*, Ogranak Matice hrvatske u Splitu, Split, 2021.

Mužić, I. *O hrvatskom masovnom pokretu u Splitu 1971. U: Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971., Zbornik radova*, Matica hrvatska, Zagreb, 2017.

Obad, S. Hrvatsko proljeće godine 1971. (Uz 30. obljenicu), *ZADARSKA SMOTRA*, 5 – 6, 2001.

Obad, S. *Zadar i okolica u Hrvatskom proljeću 1971. godine. U: Zadar i okolica od Drugog svjetskog rada do Domovinskog rata, Zbornik radova sa znanstvenog skupa odžanog 21. studenog 2007. u Zadru*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru, Sveučilište u Zadru, Zagreb-Zadar, 2009.

Papuga D. *Montirani sudski procesi nakon sloma Hrvatskog proljeća* [Diplomski rad]. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija; 2017 [pristupljeno 30.06.2022.] Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:44920>

Podstranska revija, Polugodišnjak za kulturu i društvena pitanja, Ogranak Matice hrvatske u Podstrani, godina XX. – br.42, Podstrana, 2021.

Pojave prodora nacionalizma na području SO Sinj – problemska informacija. U: Sinj i Hrvatsko proljeće, zbornik radova, ur. Jakov Žižić, Klub Sinjana Zagreb, Ogranak Matice hrvatske u Sinju, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2021.

Ponoš, T. *Studentski pokret u Hrvatskom proljeću – zametci političkog pluralizma. . U: Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo : Filozofski fakultet : Fakultet političkih znanosti : Pravni fakultet, Zagreb, 2012.

Požega I. *Hrvatsko proljeće s posebnim osvrtom na Zadar* [Diplomski rad]. Zadar: Sveučilište u Zadru; 2017 [pristupljeno 22.07.2022.] Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:662459>

Radelić, Z. *Hrvatska u Jugoslaviji (1945. - 1991.) - Od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

Razgovor s Tomislavom Eljugom. U: *Sinj i Hrvatsko proljeće, zbornik radova*, ur. Jakov Žižić, Klub Sinjana Zagreb, Ogranak Matice hrvatske u Sinju, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2021.

Sekulić, D. *Tržište, planiranje i samoupravljanje. Proturječnosti, sukob i razvoj*, Globus, Zagreb, 1985.

Spehnjak, K. HRVATSKA OBZORJA br. 4, god. IV., 1996., *Journal of Contemporary History*, Vol. 29 No. 3, 1997., Zagreb

Slade-Šilović, R. *Hrvatsko proljeće u Trogiru*. U: *Hrvatsko proljeće u sjećanjima suvremenika, Memoarski zapisi u povodu 50. obljetnice Hrvatskog proljeća (1971. – 2021.)*, Matice hrvatska, Zagreb, 2021.

Šušak, I. Hrvatsko proljeće – počeci političkog interesnog pluralizma, *Hrvatska i komparativna javna uprava : časopis za teoriju i praksu javne uprave*, Vol. 8 No. 3, 2008., Zagreb

Tripalo, M. *Hrvatsko proljeće*, Globus, Zagreb, 1990.

Uspomene na osnutak Matice hrvatske u Sinju. U: *Sinj i Hrvatsko proljeće, zbornik radova*, ur. Jakov Žižić, Klub Sinjana Zagreb, Ogranak Matice hrvatske u Sinju, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2021.

9. POPIS MREŽNIH STRANICA

1. <http://ihjj.hr/iz-povijesti/deklaracija-o-nazivu-i-polozaju-hrvatskog-knjizevnog-jezika/50/> (26.6.2022.)

2. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26516> (27.6.2022.)

3. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13632> (27.6.2022.)

4. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62342> (27.6.2022.)

5. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48389> (27.6.2022.)

6. https://www.wikiwand.com/hr/Milo%C5%A1_%C5%BDanko (6.7.2022.)
7. <https://www.matica.hr/media/knjige/iz-novije-hrvatske-povijesti-616/pdf/hrvatsko-proljece-i-matica-hrvatska-u-hrvatskom-proljecu.pdf> (13.7.2022.)
8. <https://www.matica.hr/kolo/298/O%20nekim%20aspektima%20utjecaja%20politi%C4%8Dkih%20zbivanja%20na%20rad%20Matice%20hrvatske%20u%20vrijeme%20Hrvatskog%20pRolje%C4%87a/> (14.7.2022.)
9. <https://www.matica.hr/hr/362/hapsimo-samo-stekliste-i-niskoristi-21149/> (26.7.2022.)
10. <https://www.matica.hr/vijenac/727/pedeseta-obljetnica-uhicenja-prvaka-matice-32567/> (26.7.2022.)
11. <https://ogranakmaticehrvatskeuzadru.hr/2022/01/50-godina-hrvatskog-proljeca-u-zadru-povodom-50-godina-hrvatskog-proljeca-donosimo-popis-clanova-ogranka-matice-hrvatske-u-zadru-1970-i-1971-godine/> (27.7.2022.)
12. <https://www.matica.hr/vijenac/723/zadar-je-bio-epicentar-hrvatskog-proljeca-32338/> (27.7.2022.)
13. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64385> (5.8.2022.)
14. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64386> (5.8.2022.)
15. <http://arhiva.ferata.hr teme/907-40-godina-matice-u-sinju> (5.8.2022.)
16. <https://www.matica-hrvatska-dubrovnik.com/o-nama/> (10.8.2022.)
17. https://www.wikiwand.com/hr/Miljenko_Foreti%C4%87 (10.8.2022.)
18. <https://www.matica.hr/ogranici/BLATO/izvjesce/765/> (10.8.2022.)
19. <https://www.matica.hr/vijenac/723/predani-domoljub-i-maticar-32376/> (10.8.2022.)
20. <https://www.matica.hr/vijenac/384/na-dobro-hrvatske-4009/> (11.08.2022.)
21. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59410> (11.8.2022.)

10. POPIS PRILOGA

Tablica 1: Usporedba neto investicija u Zagrebu i Beogradu u prva dva petogodišnja plana, u milijardama dinara i cijenama iz 1953. (5.6.2022. preuzeto: Radelić, Z. *Hrvatska u Jugoslaviji (1945. - 1991.) - Od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.)

Tablica 2: Nacionalna struktura časnika JNA u odnosu na strukturu stanovništva 1945. - 1969. (u %) (5.6.2022. preuzeto: Radelić, Z. . *Hrvatska u Jugoslaviji (1945. - 1991.) - Od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.)

Tablica 3: Nacionalna struktura CK SKJ 1948. - 1963. (5.6.2022. preuzeto: Radelić, Z. . *Hrvatska u Jugoslaviji (1945. - 1991.) - Od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.)

Slika 1: Najava izlaska Pravopisa hrvatskosrpskog književnog jezika Matice hrvatske i Matice srpske (26.6.2022. preuzeto: Radelić, Z. . *Hrvatska u Jugoslaviji (1945. - 1991.) - Od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.)

Slika 2: *Vjesnik*, naslovnica 18. siječnja 1970. godine (27.6.2022. preuzeto: Bermanac, N. *Hrvatsko proljeće*, Diplomski rad)

Slika 3: Slobodna Dalmacija, izdanje 19. siječnja 1970. godine (27.6.2022. preuzeto: Slobodna Dalmacija arhiv)

Slika 4: Ivan Zvonimir Čičak i Dražen Budiša (14.7.2022. preuzeto: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/tudman-im-nije-vjerovao-na-budisu-se-ubuduće-može-racunati-ali-cicak-je-krajnje-neozbiljan-s-njim-se-može-kontaktirati-ali-ne-smije-nista-znati-5650423>)

Slika 5: Slika s uhićena, Dražen Budiša (27.6.2022. preuzeto: <https://www.matica.hr/hr/362/hapsimo-samo-stekliste-i-niskoristi-21149/>)

Slika 6: Uhićeni članovi Matice hrvatske (27.6.2022. preuzeto: <https://www.matica.hr/vijenac/727/pedeseta-obljetnica-uhicenja-prvaka-matice-32567/>)

Slika 7: Slobodna Dalmacija, izdanje 13.12.1971. (27.6.2022. preuzeto: Slobodna Dalmacija arhiv)

Slika 8: Nove staze, Split, svibanj 1971., br. 2 (1.8.2022. preuzeto: Sveučilišna knjižnica u Splitu)

Slika 9: Slobodna Dalmacija, 11. prosinca 1971. godine (1.8.2022. preuzeto: Slobodna Dalmacija arhiv)

Slika 10: Vijest o osnivanju ogranka MH u Sinju, Slobodna Dalmacija, 25. listopada 1971. godine (05.08.2022. preuzeto: Slobodna Dalmacija arhiv)

Slika 11: Publika na osnivačkog skupštini ogranka MH u Sinju, 24. listopada 1971. godine (5.8.2022. preuzeto: *Uspomene na osnutak Matice hrvatske u Sinju*. U: *Sinj i Hrvatsko proljeće, zbornik radova*, ur. Jakov Žižić, Klub Sinjana Zagreb, Ogranak Matice hrvatske u Sinju, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2021.)

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Korlea Milat, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice Povijesti i Filozofije, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 23. 9. 2022.

Potpis Kmilat

OBRAZAC I.P.

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU**

STUDENT/ICA	Karla Milat
NASLOV RADA	Hrvatsko proljeće u Dalmaciji
VRSTA RADA	Diplomski rad
ZNANSTVENO PODRUČJE	humanističke znanosti
ZNANSTVENO POLJE	Povijest
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	prof. dr. sc. Aleksandar Jakir
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	/
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. izv. prof. dr. sc. Edi Miloš 2. prof. dr. sc. Aleksandar Jakir 3. izv. prof. dr. sc. Meadenko Domazet

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

- a.) u otvorenom pristupu
- b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu
- c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, 23. 9. 2022.

mjesto, datum

potpis studenta/ice